

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση,
Ιδιότητα του Πολίτη

«Σεξουαλική Ταυτότητα και Εκφοβισμός Εφήβων»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δήμητρα Παπακυριάκου

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Σπυριδάκης Εμμανουήλ, Καθηγητής, Επιβλέπων

Φερόνας Ανδρέας, Επίκουρος Καθηγητής

Φεφές Μιχάλης, Επίκουρος Καθηγητής

Κόρινθος, 2021

Αριθμός λέξεων: 22.445

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τους μαθητές μου για την προθυμία τους, τον ενθουσιασμό τους, την κατάθεση απόψεων και συναισθημάτων τους και φυσικά της εμπιστοσύνης που μου έδειξαν. Χωρίς την συναναστροφή μαζί τους δεν θα μπορούσα να διεκπεραιώσω την παρούσα έρευνα . Απέτελεσαν , προπάντων, την πηγή έμπνευσής μου αλλά και την πηγή δυνάμής μου. Ευχαριστώ επίσης τον κύριο Μάνο Σπυριδάκη για την καθοδήγησή του και τις εύστοχες υποδείξεις του. Τέλος, ευχαριστώ την Σ.Γ.

Περιεχόμενα	
ABSTRACT	iii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iv
1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	2
2.1. Ορισμός του ερευνητικού προβλήματος.....	3
2.2. Διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων.....	3
3. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	4
3.1 Φύλο	4
3.1.1 Σεξουαλική ταυτότητα.....	8
3.1.2 Ομόφυλη ταυτότητα	10
3.2 Εφηβεία.....	13
3.3 Εκφοβισμός.....	20
3.3.1 Άσκηση του εκφοβισμού με όπλο την σεξουαλική ταυτότητα.....	22
3.3.2 Άσκηση εκφοβισμού με όπλο την ομόφυλη ταυτότητα	26
3.3.3 Διαδικτυακό bullying με σεξουαλικό πρόσημο.....	30
3.4 Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση του φαινομένου.....	37
3.4.1 Ζήτημα τιμής και ντροπής	39
3.4.2 Το φαινόμενο σε μαθητές και μαθήτριες.....	40
4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	42
5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	46
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	57
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	59

ABSTRACT

Key words : gender, identity, sexuality ,teenager, bullying, homosexual

Gender bias and stereotypes are key factors in bullying phenomena among adolescents. Prejudice against homosexual identity essentially helps to target individual children or groups, gradually leading them to isolation and social ostracization, at an age such as adolescence, when belonging to a group is considered almost an end in itself. Beliefs of "healthy sexuality", the identification of masculinity with aggression, the fear of a teenager being identified with the 'minority' that might exhibit deviant behavior, are some of the reasons why the phenomenon of sexual intimidation exists and advances. Sociolinguistic aspects of sexual intimidation and the question of honour and shame by bringing it back to modern reality are two more issues that will be discussed in this study. The role of the internet in the phenomenon is twofold. It is typically the means of exercising it, due to the anonymity and the widespread dissemination of offensive content concerning the victim. Beyond that, however, it also plays a second more essential, yet unseen role. It is the internet that "shapes" views on the sexuality of young people. In other words, teenagers come into contact with a commercialised image of gender and sexual identity, that is far from reality, from a very early age. Finally, despite the fact that we are in the 21st century and almost in a post-feminist era, a woman's gender – and not some deviation from it – can be a background for bullying. Female sexuality is still covered by a veil of mysticism and its mere manifestation – when it is not done for the promotion a car or perfume – can pose a threat to a teenager and a legitimate reason for her ostracisation by her peers.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Λέξεις κλειδιά : φύλο, ταυτότητα, σεξουαλικότητα, έφηβος, εκφοβισμός, ομοφυλόφιλος

Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα σχετικά με το φύλο είναι βασικός παράγοντας της άσκησης εκφοβισμού μεταξύ εφήβων. Η προκατάληψη για την ομόφυλη ταυτότητα ουσιαστικά υποβοηθά στην στοχοποίηση μεμονωμένων παιδιών ή και ομάδων , που οδηγούνται σταδιακά στην απομόνωση και στον κοινωνικό εξοστρακισμό, σε μια ηλικία όπως η εφηβεία, που το να ανήκει σε ομάδα αποτελεί σχεδόν αυτοσκοπό. Οι πεποιθήσεις περί «υγιούς σεξουαλικότητας» , η ταύτιση της αρρενωπότητας με την επιθετικότητα , ο φόβος μην ταυτιστεί ένας έφηβος με τη ‘μειονότητα’ που τυχόν παρουσιάζει την αποκλίνουσα συμπεριφορά , είναι μερικοί από τους λόγους που το φαινόμενο της άσκησης σεξουαλικού εκφοβισμού υπάρχει και συνεχίζει να διαιωνίζεται. Κοινωνιογλωσσολογικές εκφάνσεις του σεξουαλικού εκφοβισμού αλλά και το ζήτημα της τιμής και της ντροπής με την αναγωγή του στην σύγχρονη πραγματικότητα είναι ακόμη δύο θέματα που θα αναλυθούν στην παρούσα μελέτη. Ο ρόλος του διαδικτύου στο φαινόμενο είναι διπλός. Τυπικά αποτελεί το μέσο για την άσκηση του, λόγω της ανωνυμίας αλλά και της ευρείας διάδοσης του προσβλητικού περιεχομένου που αφορά το θύμα. Πέρα όμως από αυτό επιτελεί και έναν δεύτερο πιο ουσιαστικό και αθέατο ρόλο. Είναι αυτό το ίδιο το διαδίκτυο που «διαμορφώνει» απόψεις για τη σεξουαλικότητα των νέων . Οι έφηβοι δηλαδή από πολύ νωρίς έρχονται σε επαφή με μία εμπορευματοποιημένη εικόνα του φύλου και της σεξουαλικής ταυτότητας που απέχει από την πραγματικότητα. Τέλος , παρά το γεγονός ότι διανύουμε τον 21^ο αιώνα και σχεδόν σε μία μεταφεμινιστική εποχή, για τη γυναίκα το ίδιο της το φύλο – και όχι κάποια απόκλιση από αυτό – μπορεί να αποτελέσει υπόβαθρο για άσκηση εκφοβισμού. Η γυναικεία σεξουαλικότητα εξακολουθεί να καλύπτεται από ένα είδος μυστικισμού και η απλή εκδήλωση της – όταν αυτή δεν γίνεται για την προώθηση ενός αυτοκινήτου ή ενός αρώματος- μπορεί να αποτελεί απειλή για μία έφηβη και ικανό λόγο εξοστρακισμού της από μία παρέα συνομηλίκων της.

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρηθεί να εξετασθούν θέματα που άπτονται του εκφοβισμού – ακόμα και στην ευρύτερη μορφή αυτού που αποτελεί ο διαδικτυακός εκφοβισμός – μεταξύ των εφήβων. Ο συγκεκριμένος εκφοβισμός που εξετάζεται ανάγεται στην έκφραση της σεξουαλικότητας η οποία αποτελεί το όπλο, και ταυτόχρονα το πρόσφορο έδαφος λόγω της ηλικιακής ιδιαιτερότητας της εφηβείας, για την ανάπτυξη και καλλιέργεια φαινομένων άρρηκτα συνδεδεμένων με τις αντιλήψεις των εφήβων για το φύλο αλλά και για την ίδια τη σεξουαλικότητα.

Στερεοτυπικές και παρωχημένες συχνά απόψεις για τη σεξουαλικότητα και τον ρόλο των φύλων, βρίσκουν διέξοδο μέσα από μία νέα, σύγχρονη και εξαιρετικά ιδιότυπη μορφή βίας που απευθύνεται ευθέως στο ψυχικό /νοητικό πεδίο του θύματος.

Ο σεξουαλικός εκφοβισμός δεν ασκείται με τον ίδιο τρόπο και στα δύο φύλλα, ενώ είναι αξιοπρόσεκτο ότι ακόμη και σήμερα το ίδιο το «φύλο» εξακολουθεί να αποτελεί μέσο εκφοβισμού και μάλιστα σε παιδιά και εφήβους, δηλαδή σε άτομα με ανύπαρκτη ή εξαιρετικά πρόωμη σεξουαλικότητα.

Η ομόφυλη έκφραση σεξουαλικότητας, έχει γίνει κατά το παρελθόν, όργανο «εκφοβισμού» σε εφήβους είτε είναι ετερόφυλοι είτε όχι, με αποδέκτες/θύματα ως επί το πλείστον τα αγόρια, τα οποία κάτω από το βάρος του συγκεκριμένου εκφοβισμού ωθούνται άλλοτε στην άρνηση της ταυτότητάς τους και άλλοτε στην υιοθέτηση ακραίων προκαταλήψεων και ομοφοβικών στερεοτύπων, ως αντίδραση στην βία που τους ασκείται. Αντίστοιχα το ίδιο το φύλο και η έκφραση της γυναικείας σεξουαλικότητας συνιστά συχνά απειλή και προσβολή για τις έφηβες που βιώνουν άμεσα ή έμμεσα μισογυνικές συμπεριφορές.

Λόγω της δημοσιοποίησης από τα ΜΜΕ περιστατικών bullying, υπάρχει σήμερα μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση τόσο από τους φορείς όσο και από την κοινωνία γενικότερα. Το bullying αποτελεί πλέον πεδίο έρευνας και μελέτης, ενώ λαμβάνονται υπ όψιν για την ερμηνεία και την πρόληψη του, βασικές συνιστώσες της εκδήλωσης

του, όπως το σχολείο, η οικογένεια και το κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο η δημοσιοποίηση του φαινομένου δεν σημαίνει βέβαια ότι γεννήθηκε τώρα. Η άσκηση βίας στην εφηβεία υπήρχε πάντα με τη διαφορά ότι ήταν σχεδόν νομιμοποιημένη για το ανδρικό φύλο, και διακρινόταν από μία επίσης σχεδόν παραδεκτή σωματική αμεσότητα στα πλαίσια της υπεροχής της ανδρικής σωματικής ρώμης.

Η εφηβική βία αντίθετα, σε άτομα του γυναικείου φύλου, ήταν πάντα πιο δυσδιάκριτη. Αυτό συνέβαινε διότι από τη μία τα ίδια τα θύματα φέρονταν ως τα υπαίτια για την πρόκληση της – ιδίως σε μορφές βίας με σεξουαλική χροιά - και από την άλλη διότι μία ευρεία γκάμα προσβολών και λεκτικών επιθέσεων στις γυναίκες και τους ομοφυλόφιλους, κρίνονταν ως «φυσιολογική» κοινωνική αντίδραση προς προώσπιση των ηθών. Χρειάστηκε να φτάσουμε στις σύγχρονες μορφές του διαδικτυακού bullying με σεξουαλικό περιεχόμενο για να κατανοήσουμε και τη σφοδρότητα και την έκταση της.

2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας, είναι η μελέτη του εκφοβισμού κυρίως στην ηλικιακή ομάδα των εφήβων μαθητών ή μαθητριών, ο οποίος όμως εκφοβισμός, εκπορεύεται κυρίως από τα στερεότυπα που επικρατούν για τη σεξουαλικότητα και συνίσταται αρκετά συχνά και στην απόδοση της ομόφυλης ταυτότητας σε ένα παιδί ή ένα έφηβο, σαν μέσο διαπόμπευσης και απομονωτισμού του.

Περαιτέρω θα επιχειρηθεί μία προσέγγιση στις γυναίκες / δέκτες αυτού του είδους της βίας οι οποίες επίσης λόγω φύλου, τυγχάνουν διαφορετικής αντιμετώπισης από τους θύτες οι οποίοι δεν χρειάζεται να στοχεύσουν ιδιαίτερα στην τυχόν ομόφυλη ταυτότητα τους για να τις πλήξουν, καθώς – και αυτό είναι και το αξιοπρόσεκτο – η ίδια η γυναικεία σεξουαλικότητα παραμένει και αποτελεί από μόνη της έναυσμα για άσκηση βίας. Η έρευνα τείνει :

1. Στην επεξήγηση της έννοιας του εκφοβισμού σε εφήβους.
2. Στην επεξήγηση της έννοιας της σεξουαλικής ταυτότητας αλλά και της ομόφυλης ταυτότητας.

3. Στην άσκηση εκφοβισμού με «όπλο» την ομόφυλη ταυτότητα και τη σεξουαλική προτίμηση, ακόμα και όταν αυτή η σεξουαλική προτίμηση δεν συγκρούεται με τον παραδοσιακό ετερόφυλο ρόλο όπως όταν πρόκειται για γυναίκες.
4. Στο διαδικτυακό bullying με σεξουαλικό πρόσημο.
5. Στην προσέγγιση του φαινομένου σε μαθητές
6. Στην προσέγγιση του φαινομένου σε μαθήτριες
7. Στο με ομοφοβικά χαρακτηριστικά διαδικτυακό bullying
8. Στη διατύπωση προβληματισμού και συμπερασμάτων από την υπάρχουσα κατάσταση και την έρευνα.

2.1. Ορισμός του ερευνητικού προβλήματος

Στη παρούσα μελέτη το κεντρικό ερώτημα είναι να εξετάσουμε πρωτίστως το γιατί η σεξουαλική ταυτότητα καθίσταται μέσο εκφοβισμού μεταξύ εφήβων και παραλλήλως ,το ζήτημα του κατά πόσο η προκατάληψη σχετικά με την ομόφυλη ταυτότητα μπορεί να αποτελέσει υπόβαθρο για την άσκηση bullying και σε ποια έκταση. Δευτερευόντως εξετάζεται κατά πόσο το φύλο του θύματος και του θύτη ασκεί ή όχι επιρροή στο ίδιο το φαινόμενο .

2.2. Διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων

Παρουσιάζονται τα εξής ερωτήματα:

1. Υπάρχουν μεταξύ των εφήβων προκαταλήψεις ή παγιωμένες αντιλήψεις με βάση το κοινωνικό και βιολογικό φύλο και αν ναι που οφείλουν την εκπόρευση τους;

2. Οι έφηβοι έχουν δεχθεί ή ασκήσει εκφοβισμό με βάση την έμφυλη ταυτότητα, και εάν ναι μέσω ποιου μέσου ;
3. Υπάρχει διαφορετική προσέγγιση του θέματος από άτομα διαφορετικού φύλου;
4. Σε περίπτωση που ένας έφηβος/η έχει ασκήσει ή έχει δεχτεί εκφοβισμό με όπλο την σεξουαλικότητα του, είναι σε θέση να συζητήσει το θέμα μπροστά σε συνομηλίκους του ή ενήλικες;
5. Γνωρίζουν οι έφηβοι θύτες ή θύματα εκφοβισμού με σεξουαλικό πρόσημο, στο περιβάλλον τους;
6. Ποιο είναι το κυρίαρχο συναίσθημα που πιστεύουν ότι προκαλεί αυτό το είδος εκφοβισμού σε θύτες ή θύματα .
7. Πώς επηρεάζει την καθημερινότητά τους ή τις κοινωνικές τους συναναστροφές η τυχόν παρερμηνεία της σεξουαλικής τους προτίμησης;
8. Θεωρούν ότι η παρερμηνεία της σεξουαλικής τους προτίμησης έχει σκοπό να πλήξει την προσωπικότητά τους;
9. Τι γνώμη έχουν τα υποκείμενα για την ομόφυλη ταυτότητα;

3. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1 Φύλο

Σύμφωνα με την επίσημη λεξικολογική διατύπωση , «Φύλο είναι το σύνολο των βιολογικών χαρακτηριστικών που καθορίζουν αν ένας άνθρωπος ή ζώο είναι αρσενικό ή θηλυκό» (Μπαμπινιώτης, 1998)

Πέρα όμως από την ως άνω διατύπωση, ο όρος της ταυτότητας φύλου ανάγεται στην υποκειμενική εμπειρία ενός ανθρώπου για το φύλο του. Είναι δηλαδή η προσωπική και υποκειμενική αίσθηση κάποιου ότι είναι είτε άντρας είτε γυναίκα.

Η ταυτότητα φύλου, καθίσταται με τον τρόπο αυτό ουσιώδες τμήμα του πυρηνικού εαυτού, που τον πλαισιώνει ολόκληρη η εμπειρία του ατόμου. Πρέπει να επισημανθεί

ότι η ταυτότητα φύλου επειδή αναφέρεται σε συμπεριφορά κυρίως ψυχολογική δεν ταυτίζεται με το ανατομικό φύλο. Πολύ συχνά προσκρούουμε άλλωστε σε παρεκκλίσεις από την θεωρούμενη «φυσιολογικότητα», που στα ψυχιατρικά ταξινομικά συστήματα περιγράφονται ως «διαταραχές ταυτότητας φύλου» ή ως «δυσφορία για το φύλο». (ICD10 ,DSMIV, DSMV).

Η γνώση δηλαδή που δίνει νόημα στις σωματικές και ανατομικές διαφορές, είναι το συστατικό της ταυτότητας του φύλου. Σε ψυχολογικό επίπεδο , είναι καθαρά η έννοια που καθορίζει τη διαφορά των φύλων. (Nickolson and Delphy, 2005).(Nicholson and Linda 1986),

Ο κάθε άνθρωπος , ξεχωριστά, διαμορφώνει και εμπεδώνει από νωρίς τις «πεποιθήσεις» για το φύλο του , μέσα από τη στάση των γονιών του που συνήθως ανταναικλά και τη στάση της κοινωνίας γενικότερα .Είναι ευνόητο λοιπόν, ότι οι πεποιθήσεις αυτές δεν αποτελούν απόλυτες και καθολικές αλήθειες. Αντίθετα αλλάζουν και αυτές με τη σειρά τους όταν αλλάζουν και οι κοινωνίες (Stoller, 1965)

Σύμφωνα με την σχολή της κοινωνικής κατασκευής η Judith Butler , (Butler,1990), «η συνοχή των κατηγοριών του βιολογικού φύλου, του κοινωνικού φύλου (gender), και της σεξουαλικότητας – η κατά τα φαινόμενα φυσική συνοχή, όπως αυτή του ανδρικού φύλου και της ετεροφυλοφιλικής επιθυμίας στο ανδρικό σώμα –ουσιαστικά κατασκευάζεται πολιτισμικά με τη διαρκή επανάληψη διαμορφωτικών πρακτικών. Αυτές οι διαμορφωτικές σωματικές πρακτικές καθώς επαναλαμβάνονται , παγιώνουν το φύλο (gender) ως μια έννοια που αναφέρεται σε κάτι ουσιαστικό και οντολογικό».

Η Butler εισήγαγε με τον τρόπο αυτό, τον όρο «επιτελεστικότητα» του φύλου («performativity») από τη γλωσσολογία στις Σπουδές Φύλου. Αναθεώρησε τη σχέση μεταξύ του ανατομικού και κοινωνικού φύλου (sex and gender), και υποστήριξε ότι οι δύο αυτές κατηγορίες , του ανατομικού δηλαδή και του κοινωνικού φύλου , είναι επιτελέσεις (performances). Οι επαναλαμβανόμενες πράξεις των υποκειμένων είναι αυτές που τους προσδίδουν τελικά ισχύ και εξουσία. Το φύλο σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση είναι ζήτημα επιλογής και όχι αυτό που είμαστε . Η διάκριση και διάσταση ανάμεσα στο κοινωνικό φύλο και βιολογικό φύλο, οριοθετείται και γίνεται σαφής. (Butler, 2008,2010).

Ειδικά για το κοινωνικό φύλο αν αποδεχτούμε ότι επιβάλλεται μέσα από πράξεις χωρίς λογική ακολουθία, τότε καταλήγουμε στο ότι η φαινομενική του ουσία δεν παρά είναι μία κατασκευασμένη ταυτότητα.

Ωστόσο και η θέση της Butler έχει δεχθεί κριτική. Η θεωρία της συχνά οδηγεί στο συμπέρασμα πως « η ετεροφυλόφιλη, ομοφυλόφιλη, αμφιφυλόφιλη, ή άλλου είδους σεξουαλική συμπεριφορά δεν πηγάζει από κάποια εσωτερική παρόρμηση, αλλά είναι εντελώς επίπλαστη και μετατρέψιμη, δυναμιτίζοντας έτσι τις διεκδικήσεις γυναικών και σεξουαλικών μειονοτήτων για αποδοχή της ταυτότητάς τους ως έχει» (Brickell 2005, Green 2007). Συγκεκριμένα το γυναικείο κίνημα επεδίωξε την κατάρριψη των ορίων ελέγχου, υποταγής της σεξουαλικότητας και κατ'έκταση του ίδιου του ατόμου - που είχαν ουσιαστικά επιβληθεί από το τέλος της κλασικής εποχής και στη συνέχεια, από τις μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες (Nye, 2004) Το κίνημα αυτό, διεκδίκησε με τη σειρά του και προέβαλε τις μελέτες (επιστημονικές, θεωρητικές, κοινωνιολογικές, κ.ά.) αναφορικά της γυναικείας σεξουαλικότητας. Με αυτόν τον τρόπο ήθελε από τη μία να καταρρίψει τους σεξιστικούς μύθους που ήθελαν τη γυναίκα είτε ασεξουαλικό και «ψυχρό» άγγελο αρετής, είτε ακόλαστο και αχαλίνωτο έρμαιο των ορμών της πάντοτε μέσα στο θεσμικό πλαίσιο της «υποχρεωτικής ετεροφυλοφυλίας» [compulsory heterosexuality] (Rich,1986) (Adrienne ,1986) και από την άλλη, να διεκδικήσει το εύλογο δικαίωμα της γυναίκας στην σεξουαλική χειραφέτηση και την ηδονή, όχι με βάση και κεντρικό άξονα την αντρική επιθυμία και ανατομία, αλλά τη δική της. (Koedt, 1970).

Πέρα από την κατά τα' άλλα ριζοσπαστική θεώρηση της Butler, η Simone de Beauvoir, στο Δεύτερο Φύλο (Beauvoir, 2009), είχε ήδη πει : «υπάρχει ένας απόλυτος ανθρώπινος τύπος, ο αρσενικός. Η γυναίκα έχει ωθήκες, μήτρα: αυτές οι ιδιαιτερότητες την φυλακίζουν στην υποκειμενικότητά της, την περιορίζουν μέσα στα όρια της ίδιας της φύσης. Λέγεται συχνά ότι σκέφτεται με τους αδένες της. Ο άνδρας αγνοεί το γεγονός ότι και η δική του ανατομία περιλαμβάνει αδένες, όπως οι όρχεις, και ότι εκκρίνουν ορμόνες. Θεωρεί το σώμα του μια άμεση και φυσιολογική σύνδεση με τον κόσμο, τον οποίο πιστεύει ότι κατανοεί αντικειμενικά, ενώ θεωρεί το σώμα της γυναίκας τροχοπέδη, φυλακή, επιβαρυνμένο από τις ιδιαιτερότητές του» .

Το βέβαιο πάντως είναι ότι η σεξουαλικότητα και η αναπαραγωγή και κυρίως η «φυσική» σχέση, σχεδόν γραμμικής συνέχειας ανάμεσα τους, αποτελούν τις κατά

βάση «καταστατικές» όψεις που όρισαν τη γυναικεία ανατομία αλλά συχνά και ψυχολογία στο πλαίσιο της δυτικής νεωτερικότητας.

Στον αντίποδα το ανδρικό σώμα, όπως αντιμετωπιζόταν από τον λόγο και την πρακτική του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, αποτελούσε τον απόλυτο και οικουμενικό τύπο του ανθρώπινου σώματος, με το γυναικείο σώμα να τείνει πάντα στην ιδιαιτερότητα, τη διαφορά, την απόκλιση από την οικουμενική σωματικότητα, περιχαρακωμένο αυστηρά στα όρια της «φύσης».

Έχουμε έτσι τη θεώρηση/ αντιμετώπιση της γυναίκας ως ατίθασο και επικίνδυνο σεξουαλικό όν. Αυτή είναι και η κατ'εξοχήν εικόνα που επικράτησε στις αναπαραστάσεις του 17ου αιώνα. Υπήρξε όμως αντίστοιχα και μία εξιδανικευμένη εικόνα της οικόσιτης γυναίκας που άνθισε τον 18^ο αιώνα. Το γυναικείο σώμα αντιπροσωπεύει έτσι για αιώνες, μία σχεδόν «προ-πολιτισμική» βαθμίδα εξέλιξης του ανθρώπου, σε μία καταφανή εξαίρεση από την (ανδρική) ανατομική κανονικότητα. (Badner, 1994)

Ο γερμανός κοινωνιολόγος Elias Norbert, επισημαίνει: «Ο διαφωτισμένος ανδρικός νους, εξουσιοδοτημένος να ταξινομεί, να ιεραρχεί αξιολογικά και να παθολογικοποιεί κατηγορίες ανθρώπων (γυναίκες, μαύρους, Εβραίους, ιθαγενείς, κτλ) με βάση σωματικές διαφορές που ανάγονται σε ύψιστης αξιοπιστίας οικουμενικά «αυτονόητα», παραμένει αμόλυντος από τη χυδαία υλικότητα του σώματος. Η «διαφορά» αυτή δεν είναι όμως αξιολογικά ουδέτερη, αλλά έρχεται στο λόγο φορτισμένη με οιονεί παθολογικά χαρακτηριστικά. Η τιθάσευση και απεμπόληση των πολιτισμικά απαξιωμένων εκδηλώσεων του γυναικείου σώματος, κυρίως των υποτιθέμενα ανεξέλεγκτων εκκρίσεων του, γίνεται δείκτης και μέτρο του «πολιτισμένου σώματος»» (Norbert, 1978). Καταλήγουμε δηλαδή σε ένα σώμα, και το σώμα αυτό οριοθετείται. Είναι το ανδρικό, λευκό, ετεροφυλόφιλο και πέραν αυτού είναι εύρωστο, αρτιμελές και υγιές.

Όποιος, λόγω φύλου, φυλής, κοινωνικής τάξης, αρτιμέλειας και σεξουαλικότητας δεν εμπίπτει σ' αυτό το υπόδειγμα, παραμένει Άλλος. Καθίσταται μάλιστα αποκλεισμένος από την «ανθρωπότητα» και τις αναγνωρίσιμες ιδιότητές της.

Ήδη άλλωστε, κατά τον Αριστοτέλη, το θηλυκό αναγόταν στο πεδίο της ύλης. Στο πεδίο μάλιστα της αδιαφοροποίητης και αδιαμόρφωτης υλικότητας. Μόνο μέσω του λόγου ή της παραγωγικής και δημιουργικής δύναμης του αρσενικού, μπορούσε

τελικά να αποκτήσει μορφή οντότητας. Το θηλυκό είναι συνώνυμο του παθητικού και το αρσενικό εξισώνεται με την ενεργητικότητα , απ την οποία τελικά και προέρχεται η αρχή της κίνησης . Το σπέρμα είναι αυτό που δίνει στο σώμα την ψυχή, ενώ η θηλυκή πλευρά παρέχει την ύλη.

Οι μετέπειτα επιστημονικοί λόγοι του δαρβινισμού και της σεξολογίας συνδιαμόρφωσαν ένα κανονιστικό μοντέλο ηθικής θεώρησης των φύλων. Ο αυστηρός σεξουαλικός διμορφισμός και η αναπαραγωγική ετεροφυλοφιλία, αποτέλεσαν το κέντρο του. Στο πλαίσιο αυτό, ήταν μέχρι πρότινος καταδικασμένη κάθε «σεξουαλική διαφορά» ως δήθεν αντιβαίνουσα στο Φύλο .

3.1.1 Σεξουαλική ταυτότητα

Το φύλο και η σεξουαλικότητα δεν είναι ταυτόσημοι όροι . Η σεξουαλικότητα ενός ανθρώπου εμπεριέχει ένα εξαιρετικά μεγάλο φάσμα παραγόντων, οι οποίοι συμπεριλαμβάνουν και το φύλο απ το οποίο έλκονται . Το φύλο ανάγεται ευθέως στην ταυτότητα φύλου. Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άνδρες ή γυναίκες, ενώ μία μεγάλη μερίδα αυτών μπορεί να παρουσιάζουν διαφοροποίηση στην ταυτότητα φύλου ή να είναι ακαθορίστου φύλου (προσδιορίζουν τον εαυτό τους ως ουδέτερο). Μερικοί πιστεύουν ότι η έννοια του φύλου είναι περιοριστική, επομένως και επιβλαβής ή προβληματική.

Το φύλο και οι σεξουαλικές ταυτότητες μπορούν να υποστούν αλλαγές με την πάροδο του χρόνου, ωστόσο η αλλαγή του ενός δεν απαιτεί την αλλαγή του άλλου. Όταν αλλάζει η ταυτότητα του φύλου ενός ατόμου, μπορεί να εξακολουθεί να ελκύεται από το ίδιο φύλο που ελκυόταν και πριν. Η ταυτότητα όμως επηρεάζεται από τη σεξουαλικότητα .

Η πλειοψηφία των ανθρώπων αντιμετωπίζει τη σεξουαλικότητα ως ουσιαστικό στοιχείο της ταυτότητάς. Οι ανθρώπινες σχέσεις άλλωστε συχνά είναι σε εξάρτηση

από τη σεξουαλική ταυτότητα. Είναι απόλυτα συνηθισμένο οι άνθρωποι να ανήκουν σε παρέες που βασίζονται στη σεξουαλικότητά τους και στην αποδοχή της. Είναι σύνηθες ένα ετεροφυλόφιλο ζευγάρι να έχει ετεροφυλόφιλους φίλους.

Με τον όρο «σεξουαλική ταυτότητα» αναφερόμαστε ουσιαστικά σε «ένα σύνολο στοιχείων που περιλαμβάνουν την προσωπική εμπειρία και αίσθηση του ατόμου ότι ανήκει σε ένα συγκεκριμένο φύλο, τις ποικίλες συμπεριφορές και χαρακτηριστικά που δηλώνουν δημόσια το φύλο του, καθώς και τον ερωτικό-σεξουαλική προτίμησή του προσανατολισμού». (Butler, 1997).

Η μέριμνα ωστόσο για τη σεξουαλική ταυτότητα των ατόμων είναι μάλλον πρόσφατη. Σχεδόν μέχρι τον 19^ο αιώνα πίστευαν ότι σε οποιαδήποτε περίπτωση ερμαφροδιτισμού η αλλαγή σεξουαλικής ταυτότητας θα μπορούσε να γίνει χωρίς να προκληθούν σοβαρά εσωτερικά προβλήματα ή διαταραχές. (Foucault, 1989c)

Μελέτες, αρχικά του Erik Erikson, κατέληξαν στο ότι η απόκτηση της ψυχολογικής ή κοινωνικής ταυτότητας, αποτελεί μία διαδικασία σύνθετη και πολύπλοκη, η οποία συχνά περιέχει, μία θετική σχέση αποδοχών και μία αρνητική σχέση απορρίψεων. Η εξακρίβωση της σεξουαλικής ταυτότητας ακολουθεί μία πανομοιότυπη διαδικασία. (Erikson, 1950).

Ήδη από το 1963 οι Αμερικάνοι άρχισαν να διαθέτουν σε σχέση με τους Ευρωπαίους ένα πιο εξειδικευμένο λεξιλόγιο για τον όρο σεξουαλική ταυτότητα και για τους όρους sex και gener. Ο όρος sex (κατάσταση του αρσενικού ή του θηλυκού ανάγεται στην αρμοδιότητα της βιολογίας, δηλαδή για να προσδιορίσουμε το φύλο προστρέχουμε στην ανάλυση χρωμοσωμάτων, στα εξωτερικά και εσωτερικά γεννητικά όργανα, στην ορμονική κατάσταση.) Ο όρος gener έχει ενδείξεις που είναι ψυχολογικές ή που απλά έχουν καλλιεργηθεί. Κατά τον τρόπο αυτό η ταυτότητα φύλου (gener identity) εδράζεται στην αίσθηση ότι ανήκουμε στο ένα φύλο ή το άλλο. Η διαφοροποίηση και η ταύτιση, είναι τα μέσα για την απόκτηση της σεξουαλικής ταυτότητας. Από πολύ νωρίς ένα παιδί προσανατολίζεται στη σεξουαλική του ταυτότητα χάρη στη διαφοροποίηση ή την ταύτιση των βιολογικών οργάνων του με τα όργανα του δικού του φύλου.

Ωστόσο η ψυχολόγος Ruth Hartley επισημαίνει ότι το αγόρι προσδιορίζεται πρώτα απ όλα αρνητικά «Τα αγόρια μαθαίνουν γενικά τι δεν πρέπει να είναι για να είναι

αρσενικά πριν ακόμα μάθουν αυτό που μπορούν να είναι ...Πολλά αγόρια και μετέπειτα άντρες προσδιορίζουν απλώς την αρρενωπότητα τους ως αυτό που ΔΕΝ είναι θηλυκό».(Hartley,1959)

Η σχέση φύλου και σεξουαλικότητας είναι υπαρκτή , αποδεικνύεται όμως ότι είναι σχετικά ρευστή . Στην κλίμακα παραγόντων που χρησιμοποιούνται για να ταξινομήσουν την έμφυλη ταυτότητα , η σεξουαλικότητα αποτελεί ένα από τα βασικά κριτήρια αλλά παράλληλα τελεί ακόμα σε αμφισβήτηση η άποψη πως η σεξουαλική ταυτότητα ενός ανθρώπου είναι εντελώς αυθαίρετη και υποκείμενη σε έξωθεν μορφοποιήσεις (γίνεται συχνά παραδεκτό ότι και το περιβάλλον παίζει ρόλο σε συνδυασμό με τις γενετικές-ορμονικές προδιαθέσεις).(Ντόκου, Χ.)

3.1.2 Ομόφυλη ταυτότητα

Ζούμε σε ένα κόσμο μέσα στον οποίο το φύλο είναι κάτι το παγιωμένο και πολωμένο, συχνά δε θεωρείται και αμετάκλητο . Στην πράξη , είναι αυτό το ίδιο το φύλο που εξωθείται να συμμορφωθεί σε ένα μοντέλο αληθές ή ψευδές , που έρχεται σε πλήρη αντίθεση στην επιτελεστική του ρευστότητα και παράλληλα εξυπηρετεί πλήρως πολιτικές που αποσκοπούν στο να ρυθμίσουν και να ασκήσουν έλεγχο. Όταν κάποιος επιτελεί το φύλο του με τον «λάθος» τρόπο, υφίσταται μία σειρά φανερών αλλά και λιγότερο φανερών κυρώσεων.

Όταν η σεξουαλικότητα είτε αλλάζει είτε τίθεται υπό αμφισβήτηση, τότε και η ταυτότητα ενδέχεται να παρουσιάσει αλλαγές. Ο φόβος της απόρριψης μπορεί να είναι απόρροια αυτών των αλλαγών στη σεξουαλικότητα. Έχει παρατηρηθεί ότι άτομα με τυχόν αποκλίνουσες σεξουαλικές ταυτότητες, συμπεριλαμβανομένων όπως ομοφυλόφιλοι, πανσεξουαλικοί, ασεξουαλικοί, αμφιφυλόφιλοι κ.λ.π ενδέχεται να ανησυχήσουν ιδιαίτερα για τυχόν αλλαγές στη σεξουαλικότητά τους.

Και ενώ η ομοφυλοφιλία αποτελεί μια ψυχολογικά υγιή σεξουαλική ταυτότητα, η στάση της κοινωνίας και η αντιμετώπιση της από αυτή, μπορεί να αφήσει τραύματα στους ανθρώπους που την εκφράζουν .

Σχεδόν όλες οι πατριαρχικές κοινωνίες θεωρούν ταυτόσημη την αρρενωπότητα και την ετεροφυλοφιλία . Όσο λοιπόν εξακολουθούμε να ταυτίζουμε το φύλο με τη σεξουαλική συμπεριφορά , και την αρρενωπότητα σε αντίθεση με τη θηλυκότητα , είναι βέβαιο ότι η ομοφυλοφιλοφοβία , όπως και η μισογυνία , διαμορφώνει σημαντικό ρόλο σε αυτό που λέγεται ανδρική ταυτότητα. Η ομοφυλοφιλοφοβία είναι στην ουσία η έκφραση μίσους για τα γυναικεία γνωρίσματα στους άνδρες. Η ίδια έκφραση μίσους για τα γυναικεία γνωρίσματα στις γυναίκες, είναι η μισογυνία. .

Οι ομοφυλόφιλοι έχουν συχνά χρησιμεύσει ως ψυχολογικοί εξωστήρες στους ετεροφυλόφιλους άνδρες που βρίσκονται εγκλωβισμένοι στην πατριαρχική ιδεολογία. Η μοίρα τους όπως και η μοίρα των γυναικών εξαρτάται από τη φθίνουσα πορεία της πατριαρχίας . Ωστόσο ενώ οι γυναίκες μπορούν - και ως ένα σημείο το έχουν καταφέρει - να πολεμήσουν τη μισογυνία με την επίσημη συναίνεση της κοινωνίας , οι ομοφυλόφιλοι δεν το έχουν καταφέρει καθώς δεν έχουν αποσπάσει την ίδια νομιμοποίηση στον αγώνα τους.

Αν οι ενήλικοι ομοφυλόφιλοι/ομόφυλοι αντιμετωπίζουν πολλές αρνητικές καταστάσεις και δυσχερή ζητήματα όπως αυτά των , αρνητικών στερεοτύπων , των προκαταλήψεων , του κοινωνικού στιγματισμού, της απόρριψης από το οικογενειακό περιβάλλον, των δυσχερειών και του απομονωτισμού ακόμα και μέσα στο εργασιακό τους περιβάλλον, είναι ευνόητο ότι έφηβοι, με τέτοια κατά τα στερεότυπα «αποκλίνουσα» συμπεριφορά, έρχονται αντιμέτωποι με μία δυστοπική πραγματικότητα στην οποία όχι μόνο δεν μπορούν να αντιταχθούν, αλλά ούτε και να κατανοήσουν στο ελάχιστο.

Παρ όλο που οι αντιξοότητες αυτές είναι απόρροια των κοινωνικών πιέσεων και όχι προβλήματα που προκαλούνται από τον ίδιο καθ'εαυτό τον σεξουαλικό προσανατολισμό, το αποτέλεσμα είναι ότι οι έφηβοι με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, δηλαδή έφηβοι που δεν επιτελούν σωστά την αυταπάτη της έμφυλης ταυτότητας , είναι περισσότερο επιρρεπείς στην κατάθλιψη και την αυτοκτονία ενώ ταυτόχρονα υφίστανται πιο συχνά εκφοβισμό που εκπορεύεται από αυτή τη διαφορετικότητα.

Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των εφήβων μεγαλώνει σε ετεροφυλόφιλες οικογένειες όπου σπανίως λαμβάνουν υποστήριξη από αυτή σχετικά τη διαφορετική σεξουαλικότητά τους. Ενώ, στις περισσότερες μειονότητες, είτε εθνοτικές είτε θρησκευτικές, όλα τα μέλη μιας οικογένειας μοιράζονται την ίδια ταυτότητα και συνήθως η οικογένεια γίνεται η σημαντικότερη πηγή καθοδήγησης και υποστήριξης απέναντι στις πιέσεις και τα στερεότυπα του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, στην περίπτωση της διαφορετικότητας στην σεξουαλικότητα, κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Δεν θα πρέπει εδώ να παραλειφθεί το «βαρύ» κληροδότημα των μονοθεϊστικών θρησκειών αλλά των πολιτικών δομών.

Όσον αφορά τους εφήβους αυτούς, η αίσθηση της διαφορετικότητας μέσα στην ίδια την οικογένειά τους, - αίσθηση που φυσικά εντείνεται αν οι γονείς δεν δείξουν την κατάλληλη ευαισθησία και θετική προδιάθεση - μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια της μοναδικής και ουσιαστικής πηγής υποστήριξης. Πρόκειται λοιπόν για μια ιδιαίτερα τραυματική εμπειρία που τοποθετεί σε μια πολύ ευαίσθητη θέση τον έφηβο, σε μία ηλικιακή περίοδο που προσπαθεί να αναπτύξει την προσωπικότητά του και να εισέλθει σε αυτό που λέμε κοινωνία. Ενώ για την πλειοψηφία των ετεροφυλόφιλων εφήβων παρέχεται αρκετή υποστήριξη και ενθάρρυνση ως προς την επίτευξη των διάφορων αναπτυξιακών στόχων τους, αλλά και για την ίδια την έκφραση της σεξουαλικότητάς τους, (π.χ. προτροπή για παρέα με άτομα του άλλου φύλου και σύναψη στενότερης σχέσης) για μία μερίδα παιδιών, αυτό όχι μόνο καθίσταται αδύνατο, αλλά γίνεται βαθιά τραυματικό.

Επειδή η κοινωνία μας είναι σε μεγάλο βαθμό ετεροφυλόφιλο-προσδιορισμένη (heterosexis) τα μηνύματα που λαμβάνουμε αλλά και εκπέμπουμε, με την ηλικιακή πρόοδο, είναι ότι η ετεροφυλοφιλία είναι ανώτερη ή η μόνη επιλογή και ότι όλες οι άλλες σεξουαλικές κατευθύνσεις είναι χαμηλά στην κλίμακα από υποδεέστερες έως παθολογικές.

Τα συνεχή αρνητικά μηνύματα, που συχνά μπορεί να είναι και αδιόρατα, πέραν του γεγονότος ότι μπορεί να επιφέρουν μεγάλη ένταση σε ένα έφηβο/η που γνωρίζει ή νομίζει ότι είναι ομοφυλόφιλος, μπορεί να πάρουν την υλική υπόσταση της ίδιας της βίας. Μιας βίας συχνά υφέρπουσας, αλλά μη στερούμενης σφοδρότητας. Μιας βίας που στην εφηβική ηλικία καθώς δεν μπορεί να εκλογικευτεί ή να απαλυνθεί από τα

στηρίγματα και την ωριμότητα της ενήλικης ζωής, ψάχνει στα τυφλά διεξόδους και θύματα.

3.2 Εφηβεία

Αποτελεί κοινό τόπο η παραδοχή , ότι τα πρώτα χρόνια της ζωής ενός ανθρώπου είναι ιδιαίτερα σημαντικά . Ωστόσο η εφηβεία είναι η ηλικία εκείνη , που το σώμα αφυπνίζεται και η σεξουαλικότητα εκφράζεται πιο έντονα από κάθε άλλη ηλικιακή περίοδο. Την ορμονική νηνεμία της παιδικής ηλικίας , ακολουθεί τώρα μία ορμονική έκρηξη . Οι μεταβολές όχι μόνο είναι πολλές αλλά συμβαίνουν ταυτόχρονα σε διάφορα επίπεδα , όπως το σωματικό, το γνωσιακό και το ψυχοκοινωνικό . Διαμορφώνονται με τον τρόπο αυτό και οι ανάγκες του εφήβου, που πλέον έχουν άμεση σχέση με τη διαχείριση των συγκεκριμένων αλλαγών και με μοναδικό ζητούμενο την ικανοποίησή τους .

Ως βασικές περιόδους της εφηβείας θεωρούνται :η πρώιμη (10-13 έτη), η μέση (14-17 έτη) και η όψιμη (>17 έτη). Η κάθε μία διακρίνεται από τα δικά της ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά , ωστόσο είναι αρκετά σύνθητες η *ψυχοκοινωνική ανάπτυξη*, να μην συμβαδίζει με τη χρονολογική ηλικία ή τη σωματική ανάπτυξη του εφήβου.

Από την ηλικία των 13-18 ετών, οι έφηβοι τείνουν να σταθεροποιούν την αυτοαντίληψή τους. Δηλαδή είναι «η ηλικία που δίνουν έμφαση κυρίως σε αυτοπεριγραφές των εσωτερικών – ψυχολογικών τους χαρακτηριστικών και αρχίζουν να διαμορφώνουν μια σαφέστερη αντίληψη για τον εαυτό τους». (Λεονταρή, 1998).

Κατά τη περίοδο της μέσης σχολικής ηλικίας, όπως αναφέρει η Μπότσαρη – Μακρή (Μακρή και Μπότσαρη 2000), σημειώνεται «μια σαφής στροφή προς τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Οι αρχικές περιγραφές τέτοιων χαρακτηριστικών εστιάζουν σε ιδιότητες του ατόμου, σε συναισθηματικές καταστάσεις, και στη συναισθηματική σταθερότητα.»

Με την πάροδο του χρόνου οι έφηβοι αρχίζουν να δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε διαπροσωπικά χαρακτηριστικά. Αρχίζει δηλαδή να αξιολογείται , πόσο φιλικός είναι κάποιος, πόσο κοινωνικός, πόσο δημοφιλής η πόσο εσωστρεφής αντίστοιχα . Περαιτέρω , αρχίζουν να διαμορφώνουν μια πιο ολιστική άποψη για την αξία τους

σαν οντότητες και άτομα. Με την έλευση της εφηβείας, οι αυτοπεριγραφές ανάγονται σχεδόν ευθέως στον συναισθηματικό κόσμο, στις πεποιθήσεις, στις επιθυμίες και τα κίνητρα του υποκειμένου .

Η περίοδος λοιπόν αυτή , χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη ενασχόληση με τον εαυτό. Παρουσιάζεται έντονη τάση συναίσθησης της κριτικής αξιολόγησης από τους σημαντικούς άλλους και τον εν γένι κοινωνικό περίγυρο, που συχνά έχει σαν αποτέλεσμα την αυστηρή αυτοκριτική και τη δημιουργία μιας σχετικά ευάλωτης και ασταθούς αυτοαντίληψης. Αυτό συμβαίνει γιατί η όλη αυτή επίπονη προσπάθεια για τη διαμόρφωση της ταυτότητας , δεν έχει ολοκληρωθεί , είναι ακόμα εν εξελίξει (Harter 1988, 1990)

Κατά τον Shavelson (Shavelson, Hubner, and Stanton,1976). το επίπεδο της γνωστικής ανάπτυξης του ατόμου, παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην οργανωτική δομή της αυτοαντίληψης, αλλά και στο περιεχόμενο, καθώς αναπτυσσόμενη , συνδέεται και καθορίζεται κυρίως από την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο υποκείμενο και τους Σημαντικούς Άλλους.(Shavelson, Burstein, and Keesling 1977)

Εντός του συμβολικού συστήματος επικοινωνίας, η κοινωνική αλληλεπίδραση , επιδρά άμεσα στη διαμόρφωση της αυτοαντίληψης, καθώς οι ερευνητές καταλήγουν πως η αυτοαντίληψη περιλαμβάνει στοιχεία α).κοινωνικής ταυτότητας, β). προδιαθέσεις και γ). σωματικά χαρακτηριστικά.

Ειδικότερα, τα επιμέρους στοιχεία της κοινωνικής ταυτότητας είναι πολλά και ποικίλα αποτελούν δε στο σύνολο τους εκφάνσεις της αυτοαντίληψης. Εμπεριέχουν το φύλο, την ηλικία, τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, τη θέση στην οικογένεια κτλ. Καθώς ο άνθρωπος ακολουθεί την ηλικιακή του πορεία, τα στοιχεία αυτά εξελίσσονται και πολλαπλασιάζονται με τη σειρά τους προοδευτικά. Στην κλίμακα Rosenberg χωρίζονται στις παρακάτω έξι κατηγορίες: «... στο κοινωνικό status, τη συμμετοχή σε ομάδες, τις «ετικέτες», την προσωπική ιστορία του ατόμου και την προσωπική ταυτότητα. Το κοινωνικό status αποτελεί μια σχεδόν καθολική /οικουμενική βάση κατηγοριοποίησης και αυτοπροσδιορισμού. Η συμμετοχή σε ομάδες αναφέρεται στην πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου, στην ταύτισή του με συγκεκριμένες ομάδες με βάση κυρίως τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, τις πολιτικές ή κοινωνικές του ιδέες, τα επαγγελματικά ή μη ενδιαφέροντά του. Μια άλλη έκφανση της κοινωνικής ταυτότητας είναι η διαδικασία που αφορά τον

κοινωνικό χαρακτηρισμό ή «ετικετοποίηση», όπως αναφέρθηκε. Η προσωπική ιστορία του ατόμου, είναι η βάση για μία ακόμα κατηγοριοποίηση του. Με κριτήριο τα ενδιαφέροντα, τις στάσεις, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις συνήθειες των ανθρώπων, διαμορφώνεται το επίκτητο κοινωνικό status. Η προσωπική ταυτότητα του ανθρώπου τέλος αναφέρεται τόσο στις εσωτέρες σκέψεις, τα συναισθήματα και τις επιθυμίες του, και σε συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες»

β) Οι «προδιαθέσεις» ως όρος αναφέρονται στις στάσεις του υποκειμένου, στις ικανότητές του, τις αξίες του, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, καθώς και τις συνήθειες και τις προτιμήσεις του.

γ) Τα «σωματικά χαρακτηριστικά» ανάγονται ευθέως στην εικόνα του ατόμου όπως τη βιώνει το ίδιο το υποκείμενο. Κατά το μοντέλο Rosenberg «τα σωματικά χαρακτηριστικά είναι μια ιδιαίτερα σημαντική έκφανση της αυτοαντίληψης ιδίως μάλιστα όταν παρουσιάζονται διαφοροποιημένα από την αντικειμενική πραγματικότητα. Η σπουδαιότητά τους για την αυτοαντίληψη, είναι σε συνάρτηση με το εξελικτικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο. Όπως τα παιδιά ωριμάζουν και το κοινωνικό τους περιβάλλον διευρύνεται, η τάση να ορίζουν τον εαυτό τους αποκλειστικά και μόνο ως προς τα εμφανή χαρακτηριστικά αντικαθίστανται από την τάση να ορίζουν τον εαυτό τους ως μια ψυχολογική οντότητα» (Λεονταρή, 1996, Λεονταρή, 1998, Λεονταρή και Γιαλαμάς 1998)

Την ιδέα ότι η αυτοαντίληψη διαμορφώνεται με βάση την κοινωνική αλληλεπίδραση, υποστήριξε αρχικά ο Jersild (1968). Οι δεσμοί που επικρατούν ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας (π.χ. συνομηλίκων) ενισχύει τη συνεργασία, την αμοιβαία υποστήριξη, δηλαδή τις συνθήκες εκείνες που δημιουργούν τις προϋποθέσεις για να διαμορφωθεί τελικά η αυτοαντίληψη (Flouris, Vamvoukas and Kassotakis, 1990). Για να σχηματίσει κάποιος αυτοαντίληψη για την ιδέα του εαυτού του, εισάγει «πληροφορίες» από διαφορετικές πηγές. Σημαντικότερη πηγή αναδεικνύεται αυτή των ατόμων της ομότιμης ομάδας, για παράδειγμα αυτή των συνομηλίκων. Με αυτό τον τρόπο η θέση που κατέχει ο έφηβος μέσα στο κοινωνικό στερέωμα επικοινωνίας με τους συμμαθητές του, του δημιουργεί την ανάγκη για τον δικό του αυτοπροσδιορισμό. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι η ιδέα που έχει κάποιος για τον εαυτό του είναι δημιούργημα της εκτίμησης ή της απαξίας των άλλων. «Οι εμπειρίες και οι εκτιμήσεις από σημαντικά και αγαπητά πρόσωπα είναι καθοριστικές

στη διαμόρφωση της εικόνας του "κοινωνικού" εαυτού του παιδιού» (Τσιπλητάρης and Μπαμπάλης 2006).

Η έρευνα του Schiamberg L (1969) κατέδειξε ότι η εφηβική αυτοαντίληψη δεν έχει σχέση μόνο με την προσωπικότητα, αλλά εμπεριέχει και τις αλληλεπιδράσεις σε ένα ευρύτερο κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο. Για την κοινωνικοπολιτιστική υπόθεση αλληλεπίδρασης, το περιβάλλον είναι ο βασικός παράγοντας για το σχηματισμό ταυτότητας. (Samuels, 1973), (Sharpes and Wang, 1997)

Μελέτη σε 3.209 εφήβους ηλικίας 11-18 χρονών στην Κύπρο, των Metzger and Hajiangelis διαπίστωσε ότι η αυτοαντίληψή τους προσδιοριζόταν με αφετηρία τις κοινωνικές προσδοκίες και ανάλογα ανέπτυσαν υψηλή ή χαμηλή αυτοαντίληψη. Έρευνες για την αυτοαντίληψη έχουν επίσης δείξει ότι η θετική αυτοαντίληψη προωθεί την ακαδημαϊκή επιτυχία, διευκολύνει την προσαρμογή στους κοινωνικούς κανόνες και τις προσδοκίες και βελτιώνει τις διαπροσωπικές σχέσεις και την αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους (Sharpes and Wang, 1997)

Από μελέτη των Μπόγδανου και Παπαραφτάκη (1986), αναφορικά με τη σχέση αυτοαντίληψης και κοινωνικής προέλευσης των μαθητών ΣΤ' τάξης, προέκυψε ότι το κοινωνικό στρώμα από το οποίο προέρχονται τα παιδιά, επηρεάζει καθοριστικά την αυτοεικόνα τους. (Μπόγδανου, και Παπαραφτάκης, 1986)

Στο συμπέρασμα ότι κανένα στοιχείο δεν υπήρξε για τις διαφορές φύλων στη γενική αυτοαντίληψη σε οποιοδήποτε επίπεδο ηλικίας, κατέληξε η Wylie (1979) (Watkins et al., 1997), σε μια περιεκτική αναθεώρηση της έρευνάς της που πραγματοποιήθηκε πριν από το 1977.

Σύμφωνα με τη δημοσιοποίηση της Διακρατικής Έκθεσης του ερευνητικού Προγράμματος HBSC/WHO «Spotlight on adolescent health and well-being», που το ΕΠΠΥ δημοσιοποιεί στο Τεύχος «Οι έφηβοι-μαθητές στην Ελλάδα και στο σύνολο των χωρών του ερευνητικού Προγράμματος HBSC/WHO» με πρόσφατα (2018) ερευνητικά δεδομένα σχετικά με «τη σωματική και ψυχοκοινωνική υγεία των εφήβων-μαθητών στην Ελλάδα», σε σύγκριση με τους συνομηλίκους από το σύνολο των 45 χωρών της Ευρώπης και τον Καναδά, καταδείχθηκε ότι:

«Οι φιλικές σχέσεις και η έννοια της φιλίας αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στη ζωή των εφήβων, επηρεάζοντας πολύπλευρα την ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη, ενώ ταυτόχρονα συντελούν στην ομαλή προσαρμογή τους στην ενήλικη ζωή.»

«Οι έφηβοι συναναστρέφονται καθημερινά με συνομηλίκους στο πλαίσιο του σχολείου, του φροντιστηρίου και της γειτονιάς, μοιράζονται κοινές δραστηριότητες και ενδιαφέροντα, και μέσω αυτής της διαδικασίας διαμορφώνουν τελικά τις φιλίες τους. Μέσα από τη συναναστροφή και την επικοινωνία με φίλους, οι έφηβοι έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες, να ανταλλάξουν και να διαμορφώσουν απόψεις, καθώς επίσης και να καλύψουν βασικές συναισθηματικές τους ανάγκες, όπως για παράδειγμα η συναισθηματική στήριξη και η κοινωνική αποδοχή.»

«Η ύπαρξη μίας τουλάχιστον στενής φιλικής σχέσης αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους προστατευτικούς παράγοντες για την ψυχοκοινωνική υγεία των εφήβων, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την ικανοποίηση από τη ζωή, την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης, την κοινωνική και συναισθηματική μάθηση, καθώς και τη σχολική προσαρμογή, ενώ επιπλέον συνδέεται με την απουσία ψυχοκοινωνικών προβλημάτων.»

«Έφηβοι που είναι απομονωμένοι και δεν έχουν παρέες είναι πιθανότερο να παρουσιάσουν συμπτώματα καταθλιπτικής διαταραχής, να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και να γίνουν θύματα οποιασδήποτε μορφής κακομεταχείρισης ή βίας από συνομηλίκους τους.»

«Οι φιλικές σχέσεις βασίζονται στη συχνή συναναστροφή και την επικοινωνία. Συγκριτικά με το παρελθόν, οι έφηβοι στις μέρες μας χρησιμοποιούν ολοένα και περισσότερο την τεχνολογία για να επικοινωνούν μεταξύ τους. Τα κινητά τηλέφωνα και οι διάφορες υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης στο ίντερνετ (π.χ. Facebook, MSN, Skype) διευκολύνουν τη συχνή επικοινωνία των εφήβων μεταξύ τους.»

Αναφορικά με την σεξουαλική συμπεριφορά: «Ρωτήθηκαν οι 15χρονοι εάν είχαν ποτέ ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή. Επέλεξαν μία απάντηση μεταξύ «Ναι» και «Όχι». Ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή σε υψηλότερο ποσοστό οι 15χρονοι έφηβοι στην Ελλάδα (26%) -το 3ο υψηλότερο- αναφέρουν ότι είχαν έστω και μία ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή στη ζωή τους, συγκριτικά με το σύνολο των χωρών του προγράμματος HBSC (19%), με τη διαφορά να είναι εντονότερη στα αγόρια (34% και 24%, αντίστοιχα). Στην Ελλάδα, όπως και στα 2/3 των χωρών του Προγράμματος, το αν θα έχει ένας/μία έφηβος/η ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή

στην ηλικία των 15 δεν φαίνεται να συνδέεται με το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας.».

«Ρωτήθηκαν για το πόσες φορές τούς έκαναν bullying κατά τους τελευταίους 2 μήνες στο σχολείο. Επέλεξαν μία απάντηση από «Ποτέ» έως «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Bullying (θύμα): τουλάχιστον δύο φορές το μήνα, κατά το τελευταίο δίμηνο σε χαμηλότερο ποσοστό (7%) οι έφηβοι στην Ελλάδα αναφέρουν ότι υπέστησαν ενοχλητικό πείραγμα ή εκφοβισμό (bullying) στο σχολείο κατά τους τελευταίους 2 μήνες, σε σύγκριση με το πρόγραμμα HBSC συνολικά (10%). Η διαφορά αυτή ισχύει και για τα δύο φύλα και τις τρεις ηλικίες. Ενώ, στο 1/3 των χωρών του Προγράμματος η θυματοποίηση μέσω bullying φαίνεται να συνδέεται με το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας των εφήβων, στην Ελλάδα το παραπάνω ισχύει μόνο για τα αγόρια, με το ποσοστό θυματοποίησης να είναι υψηλότερο όταν προέρχονται από οικογένειες από συγκριτικά χαμηλότερο οικονομικό επίπεδο (9% και 5% για τα αγόρια από χαμηλό και υψηλό οικονομικό επίπεδο, αντίστοιχα). Ρωτήθηκαν για το πόσες φορές συμμετείχαν οι ίδιοι/-ες σε bullying κάποιου άλλου μαθητή, κατά τους τελευταίους 2 μήνες στο σχολείο. Επέλεξαν μία απάντηση από «Ποτέ» έως «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Bullying (θύτης): τουλάχιστον δύο φορές το μήνα, κατά το τελευταίο δίμηνο Σε χαμηλότερο ποσοστό οι έφηβοι στην Ελλάδα (3%) αναφέρουν ότι συμμετείχαν οι ίδιοι/-ες σε ενοχλητικό πείραγμα ή εκφοβισμό (bullying) κάποιου άλλου μαθητή, κατά το τελευταίο δίμηνο, σε σύγκριση με συνολικά το πρόγραμμα HBSC (6%). Η διαφορά αυτή ισχύει και για τα δύο φύλα και τις τρεις ηλικίες, είναι ωστόσο πολύ μικρότερη μεταξύ των 15χρονων αγοριών. Το bullying (ως «θύτης») δεν φαίνεται να συνδέεται με το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας ούτε στην Ελλάδα ούτε στις περισσότερες από τις χώρες του Προγράμματος ΕΠΨΥ 2020 % 5 7 Ελλάδα Μ.Ο. HBSC 15χρονοι Ηλεκτρονικό bullying | Βίαιοι καυγάδες Ρωτήθηκαν για το πόσες φορές τούς έκαναν ηλεκτρονικό bullying κατά τους τελευταίους 2 μήνες. Επέλεξαν μία απάντηση από «Ποτέ» έως «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Ηλεκτρονικό bullying (θύμα): τουλάχιστον μία φορά το μήνα, κατά το τελευταίο δίμηνο Σε πολύ χαμηλότερο ποσοστό (5%) -το 3ο χαμηλότερο- οι έφηβοι στην Ελλάδα αναφέρουν ότι υπέστησαν ηλεκτρονικό bullying κατά τους τελευταίους 2 μήνες από τη διεξαγωγή της έρευνας, συγκριτικά συνολικά με το πρόγραμμα HBSC (13%). Η διαφορά αυτή ισχύει και για τα δύο φύλα και τις τρεις ηλικίες—αν και είναι εντονότερη στους 11χρονους. Στο 1/5 των χωρών του

Προγράμματος, και στην Ελλάδα, η θυματοποίηση μέσω του ηλεκτρονικού bullying φαίνεται να συνδέεται με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, κυρίως στα κορίτσια. Στην Ελλάδα, τα κορίτσια από υψηλότερο οικονομικό επίπεδο αναφέρουν σε υψηλότερο ποσοστό ότι υφίστανται ηλεκτρονικό bullying (7% έναντι 3%), ενώ συνολικά στο Πρόγραμμα θύματα μέσω του ηλεκτρονικού bullying είναι σε υψηλότερο ποσοστό κορίτσια από χαμηλότερο οικονομικό επίπεδο. Ρωτήθηκαν για το πόσες φορές συμμετείχαν οι ίδιοι/-ες σε ηλεκτρονικό bullying κάποιου άλλου, κατά τους τελευταίους 2 μήνες. Επέλεξαν μία απάντηση από «Ποτέ» έως «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Ηλεκτρονικό bullying (θύτης): τουλάχιστον μία φορά το μήνα, κατά το τελευταίο δίμηνο Σε πολύ χαμηλότερο ποσοστό (3%) -το 3 ο χαμηλότερο μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα HBSC (10%)- οι έφηβοι στην Ελλάδα αναφέρουν ότι συμμετείχαν οι ίδιοι/ιες σε ηλεκτρονικό bullying άλλων κατά τους τελευταίους 2 μήνες από τη διεξαγωγή της έρευνας. Η διαφορά αυτή παρατηρείται και στα δύο φύλα και στις τρεις ηλικίες. Στην Ελλάδα, όπως και στα 2/3 των χωρών του Προγράμματος, το ηλεκτρονικό bullying (ως «θύτης») δεν φαίνεται να συνδέεται με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας των εφήβων. Ρωτήθηκαν για το πόσες φορές ήρθαν άγρια στα χέρια με κάποιον ή κάποιους άλλους, κατά τους τελευταίους 12 μήνες. Επέλεξαν μία απάντηση από «Ποτέ» έως «4 ή περισσότερες φορές». Βίαιοι καυγάδες: τουλάχιστον 3 φορές, κατά τους τελευταίους 12 μήνες Σε παρόμοιο ποσοστό οι έφηβοι στην Ελλάδα (11%) και συνολικά στο πρόγραμμα HBSC (10%) αναφέρουν ότι ήρθαν άγρια στα χέρια με κάποιον ή κάποιους άλλους, τουλάχιστον 3 φορές κατά τους τελευταίους 12 μήνες από τη διεξαγωγή της έρευνας, με τη σχέση αυτή να ισχύει και στα δύο φύλα και τις τρεις ηλικίες. Στην Ελλάδα, όπως και στο 1/3 των χωρών του Προγράμματος, οι βίαιοι καυγάδες φαίνεται να συνδέονται με το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας –αν και μόνο στα αγόρια–, με το ποσοστό να αυξάνεται από τη χειρότερη (15%) στην καλύτερη οικονομική κατάσταση (23%, η σχέση αυτή είναι εντονότερη στην Ελλάδα).» (Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου) , Ωστόσο δεν μπορεί να συναχθεί από την έρευνα σε ποιο ποσοστό ο εκφοβισμός είχε αμιγώς σεξουαλικό πρόσημο, ίσως γιατί αυτή η παραδοχή εξακολουθεί να παραμένει ταμπού ειδικά στην Ελλάδα.

Τα πράγματα είναι προφανώς πιο δύσκολα και περίπλοκα για τους ομοφυλόφιλους εφήβους, οι οποίοι καλούνται να εξερευνήσουν τη σεξουαλικότητά τους μέσα από υπόγειες διαδικασίες, βιώνοντας ισχυρά αισθήματα ενοχών και ντροπής, που

αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την παραδοχή της φύσης τους. Αυτή η καταπίεση οδηγεί συχνά σε αδιέξοδες καταστάσεις και κοινωνικό αποκλεισμό, ικανότατους και ταλαντούχους ανθρώπους .

Σε σχετική μελέτη των Η.Π.Α., 97% των μαθητών δηλώσαν ότι έχουν ακούσει ομοφοβικά ανέκδοτα καθώς και ότι έχουν βιώσει τη λεκτική κακοποίηση των ομοφυλόφιλων.

Επιπλέον, έρευνα σε ομοφυλόφιλους εφήβους αναφέρει ότι 50% από αυτούς έχει νιώσει απόρριψη από τους γονείς τους όταν τους ανακοίνωσαν το σεξουαλικό τους προσανατολισμό. Σε ένα τέτοιο λοιπόν , περίπλοκο και σκληρό περιβάλλον καλούνται οι ομοφυλόφιλοι έφηβοι να ανακαλύψουν και αυτοί τον εαυτό τους.

3.3 Εκφοβισμός

«Ο εκφοβισμός αποτελεί μία συνήθη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς μεταξύ μαθητών/τριών που λαμβάνει χώρα κυρίως μέσα στο σχολικό περιβάλλον, με τις επιπτώσεις του, ωστόσο, να μεταφέρονται συχνά και έξω από αυτό (Craig, Henderson and Murphy, 2000. Hopkins, Taylor, Bowen and Wood, 2013) (Rigby, 2001b). Yoneyama and Rigby, 2006) και ταυτόχρονα ένα πολυδιάστατο φαινόμενο». Η βία εκδηλώνεται άλλοτε σωματικά , άλλοτε λεκτικά – τα τελευταία χρόνια και διαδικτυακά – γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μεταξύ θύτη και θύματος μία αποστασιοποίηση , ξεφεύγει δηλαδή απ το επίπεδο προσωπικής διαφοράς και διένεξης. Το θύμα του εκφοβισμού κατηγοριοποιείται στην κατηγορία θύματος, όχι γιατί έκανε κάτι αλλά γιατί «είναι κάτι» , η ανήκει «κάπου» δηλαδή λόγω της «θέσης» του και του ρόλου του. (Lee, 2004).

Η έννοια «εκφοβισμός» εμπεριέχει: «την εκδήλωση τόσο άμεσων επιθέσεων (σωματικών ή λεκτικών) σε βάρος κάποιου που δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του όσο και έμμεσων, όπως είναι ο αποκλεισμός από την παρέα των συνομηλίκων και η διάδοση φημών». (Boulton, 1997). (Lee, 2004). (Rigby and Smith, 2011). (Smith and Sharp, 1994).

Απόρροια του εκφοβισμού σύμφωνα με τον Olweus (1993) είναι να θυματοποιούνται τα άτομα . Οι δράστες/θύτες «υπερέχουν» σε δύναμης είτε αυτή είναι ψυχολογική, είτε αυτή είναι σωματική . Οι πράξεις τους και οι αρνητικές τους επιπτώσεις, είναι πάντως συστηματικές και εμπρόθετες, με την έννοια ότι έχουν σαφή βούληση να τις πράξουν και αποδέχονται τα αποτελέσματα τους. (Gendron, Williams and Guerra, 2011. Guerra, Williams and Sadek, 2011. Olweus, 1993. Rigby, 2001 . Skrzypiec, Slee, Murray-Harvey and Pereira, 2011).

Σχετικά πρόσφατα το φαινόμενο του εκφοβισμού έχει αρχίσει να αναγνωρίζεται και απασχολεί ιδιαίτερα την ελληνική σχολική κοινότητα, αλλά και την ευρύτερη ελληνική κοινωνία (Christofi and Nicolaou, 2015. Samsari and Nikolaou, 2015).

Ο εκφοβισμός εδράζεται κυρίως πάνω στην ανισότητα δύναμης, η τουλάχιστον αυτό ίσχυε μέχρι πριν λίγα χρόνια. Σήμερα μέσω του διαδικτύου η σωματική «ανωτερότητα» δεν ασκεί την ίδια δυναμική στο φαινόμενο, ούτε χρειάζεται πλέον ο θύτης να ανήκει σε μία «ισχυρή» ομάδα. Εσωστρεφείς έφηβοι χαμηλού προφίλ και χωρίς ιδιαίτερες κοινωνικές σχέσεις στο σχολικό χώρο μπορούν να μετατραπούν σε θύτες. Ακόμα και η παγίωση των ρόλων που είχε επισημάνει ο Rigby (Rigby, 2004) στη διάρκεια του χρόνου τείνει και αυτή να ανατραπεί. Παραμένει πάντως ως βασικό γνώρισμα του εκφοβισμού η επαναληπτικότητα του.

Επιπλέον για να χαρακτηριστεί μία συμπεριφορά ως εκφοβιστική , θα πρέπει να υπάρχει πρόθεση πρόκλησης βλάβης δηλ. πόνου σωματικού ή ψυχικού. Δηλαδή το αποτέλεσμα της να επιφέρει στο θύμα το ανάλογο αντίκτυπο. Το σχολείο, ως συνήθης χώρος των εφήβων, είναι ο κατ'εξοχήν χώρος που παρατηρείται το bullying, χωρίς όμως να αποκλείονται και άλλοι χώροι (π.χ χώροι άθλησης) όπου αυτό ασκείται .

Περίπου το 15% των εφήβων έχουν βιώσει συμπεριφορές εκφοβισμού , ενώ ένα στα επτά παιδιά σύμφωνα με διεθνή δεδομένα έχουν υποστεί κάποια μορφή του (Olweus 1994) . Οι επιδημιολογικές έρευνες στην Ελλάδα, δείχνουν ότι το ποσοστό ανέρχεται σε ένα στα δέκα . (Δεληγιάννη και Κουιμιτζή, 2005). Οι Ψάλτη, Κασάπη και Δεληγιάννη-Κουιμιτζή (2012) θέτουν πολλά επίπεδα αιτιότητας του φαινομένου του εκφοβισμού και ειδικότερα της ενδοσχολικής βίας και συγκεκριμένα αναφέρονται : « α) σε κοινωνικό επίπεδο, στη κατάχρηση εξουσίας στη κοινωνία, στις απεικονίσεις στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στην ανοχή της βίας, β) σε κοινοτικό επίπεδο, στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και στο επίπεδο ασφάλειας και παραβατικότητας στη γειτονιά, γ) σε σχολικό επίπεδο, στην επίδραση του

σχολικού κλίματος, του φυσικού περιβάλλοντος του σχολείου, της πολιτικής του σχολείου και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών του, δ) σε οικογενειακό επίπεδο, στις σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών αλλά και μεταξύ αδερφών, ε) σε διαπροσωπικό επίπεδο, στη φύση και τη ποιότητα των φιλικών σχέσεων, στη στάση των συμμαθητών και τέλος στ) σε ατομικό επίπεδο, στη δύσκολη ιδιοσυγκρασία και στη προσωπικότητα του μαθητή (εχθρικά κίνητρα, αμυντικός εγωκεντρισμός)».

3.3.1 Άσκηση του εκφοβισμού με όπλο την σεξουαλική ταυτότητα

Από όλα τα είδη εκφοβισμού αυτό που έχει μεγαλύτερη διάρκεια είναι ο λεκτικός (Louwes ,2009). Έχει στόχαστρο την εμφάνιση του εφήβου, την εθνική του προέλευση και πολύ συχνά τη σεξουαλικότητα του.

Με αφετηρία την έννοια του ανδρισμού που καθορίζει τον εαυτό της σε σχέση με το τι δεν είναι, κάποιοι ερευνητές τάσσονται με τη θέση ότι στην πραγματικότητα η χρήση της ίδιας της θηλυκότητας ως απειλής για μία γυναίκα, μπορεί να είναι μισογυνισμός, ενώ η αντίστοιχη χρήση αυτής «απευθυνόμενη» σε ένα αγόρι, σημαίνει τον πλήρη εξοστρακισμό από την αντρική κοινότητα και ευθεία απειλή στην αρρενωπότητα του.

Τα θέματα αυτά εξετάστηκαν το 2007 από την αμερικανή κοινωνιολόγο CJ Pascoe που περιγράφει, αυτό που η ίδια που αποκαλεί, "αδελφίστικος λόγος", σε ένα αμερικανικό λύκειο στο βιβλίο της.(Berlan, ED; Corliss, HL; Field, AE, 2010) Έχει διαπιστωθεί ακόμα ότι, τα άτομα ανδρικού φύλου, που έπεσαν θύματα εκφοβισμού με χλευασμούς του ότι είναι γκέι, συνάντησαν σημαντικότερα προβλήματα σε σχέση με τα αγόρια που ήταν θύματα εκφοβισμού για άλλες αιτίες. (Swearer, SM; Turner, RT; Givens, JE (2008) Pascoe, CJ (2007).

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα επίπεδα του εκφοβισμού ανάμεσα στους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες διαφοροποιούνται και αυτά σε σχέση με το φύλο. Οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν σε ουσιώδεις διαφορές αναφορικά με το φύλο των παιδιών στα περιστατικά και στις ποικίλες μορφές εκδήλωσής τους (Andreou, Vlachou and Didaskalou, 2005. Didaskalou et al., 2009. Salmivalli, 2001).

Οι διαφοροποιήσεις αυτές κατά βάση σχετίζονται με τους διαφορετικούς τύπους θυματοποίησης που τα αγόρια και τα κορίτσια συνήθως εμπλέκονται. Τα αγόρια δείχνει να υιοθετούν συχνότερα τον ρόλο του θύτη, εκδηλώνοντας πιο συχνά επιθετικότητα, σε σχέση με τα κορίτσια που τείνουν περισσότερο στον ρόλο του θύματος. Η θυματοποίηση των κοριτσιών τείνει να είναι πιο έμμεση, ενώ των αγοριών εκδηλώνεται με σωματική βία και πιο εμφανώς. Η θυματοποίηση των κοριτσιών που εκδηλώνεται με μια ,κατά κάποιο τρόπο , συγκεκαλυμμένη μορφή, αυτή του κοινωνικού εκφοβισμού μέσω χειραγώγησης των σχέσεων αλλά και κοινωνικής απομόνωσης (Andreou et al., 2013. Andreou et al., 2005. Athanasiades, Deliyanni and Kouimtzis, 2010).

Μια άλλη προσέγγιση το θέματος υποστηρίζει ότι το φύλο δε σχετίζεται με τα επίπεδα εκφοβισμού. Στην μελέτη των Swearer et al. (2012), τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι παρόλο που τα άτομα με ειδικές ανάγκες και διαταραχές συμπεριφοράς συμμετείχαν και ως θύτες αλλά και ως θύματα, περισσότερο από το σύνολο της τυπικής εκπαίδευσης, δεν διαπιστώθηκαν διαφορές μεταξύ των φύλων στα περιστατικά εκφοβισμού και θυματοποίησης. Ακόμη, οι μαθητές με αναπηρία ανέφεραν μηδαμινή εμπλοκή σε επιθετικές κοινωνικές συμπεριφορές σε σχέση με τους συνομηλίκους τους.

Σημαντικός παράγοντας καταλήγει να είναι και ο αντίκτυπος στις εμπειρίες της θυματοποίησης και χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διαδικασία της κατανόησης και αντιμετώπισης περιστατικών εκφοβισμού στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την εμπλοκή μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες περιλαμβάνουν όχι μόνο το φύλο αλλά και το είδος της διαταραχής καθώς και τα ατομικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, το σχολείο, τους εκπαιδευτικούς, τη δημοτικότητα και τα στερεότυπα που επικρατούν. (Andreou et al.,2013. Didaskalou et al.,2009. Rose et al.,2009. Zoniou,Sideri and Vlachou, 2006).

Υπάρχουν ωστόσο διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα και αναφορικά με το προφίλ του θύτη και αναφορικά με το προφίλ του θύματος, παρ' όλο που φυσικά μπορεί να είναι θύτες και θύματα και οι δύο φύλα. Σχετικές έρευνες καταδεικνύουν ότι τα αγόρια χρησιμοποιούν περισσότερο την σωματική τους δύναμη, ενώ τα κορίτσια πιο διακριτικούς τρόπους όπως το να διαδώσουν ανυπόστατα μια κατηγορία ή να

περιθωριοποιούν άλλα παιδιά. Όμως όπως θα αναφερθεί και παρακάτω όσον αφορά στο διαδικτυακό bullying , με σεξουαλικό πρόσημο, οι θύτες είναι συνήθως αγόρια και τα θύματα κορίτσια. Σύμφωνα με την Andreou (2004) οι έφηβοι που ασκούν εκφοβισμό πιστεύουν ότι οι άλλοι συνομήλικοι τους μαθητές είναι αναξιόπιστοι και εκμεταλλεύσιμοι, και διακρίνονται από απουσία ηθικών αρχών μπροστά στην ευόδωση του σκοπού τους. Παράλληλα , έχουν υψηλό ποσοστό αυτοεκτίμησης (self-efficacy) όσον αφορά τις επιθετικές ενέργειες. Ο Bandura (Bandura, 1997) όρισε την «αυτεπάρκεια» ως μια «υποκειμενική εκτίμηση που κάνει το άτομο, όσον αφορά τη δυνατότητά του να οργανώσει και να εκτελέσει μια σειρά ενεργειών για την αποτελεσματική επίτευξη ενός έργου ή την αντιμετώπιση μιας κατάστασης.» Τα αγόρια τείνουν σε σαδιστικές συμπεριφορές, σε σκληρές επιθέσεις, και οι τρόποι αυτοί, τους εξασφαλίζουν συχνά αποδοχή από τους συνομηλίκους τους. Τα κορίτσια απ την άλλη, τείνουν προς παραπλάνηση των θυμάτων με πιο έμμεσους τρόπους. Ο Rigby (1996) επισημαίνει ότι «πολλές φορές υπάρχει θετική ανταπόκριση των συνομηλίκων απέναντι στα αγόρια-δράστες, στάση που ενισχύεται από τα κοινωνικά στερεότυπα του Δυτικού πολιτισμού που υποστηρίζουν τον νταή 'macho' μαθητή (Rigby,1996) . Η επιθετική συμπεριφορά ενός αγοριού πολλές φορές εντυπωσιάζει, γίνεται αντιληπτή ως ένδειξη γενναιότητας και κυριαρχίας, με αποτέλεσμα όχι μόνο να κρίνεται ως ανεκτή αλλά και να ενθαρρύνεται από τον περίγυρο »(Theory of Violence as Learned Behaviour). Ο θύτης με τον τρόπο αυτό επιλέγει με πλήρη συνείδηση και εντελώς ορθολογιστικά να είναι βίαιος, καθώς με αυτή του τη συμπεριφορά αποκομίζει όφελος, αποκτά δύναμη, κυριαρχία και προβάδισμα στις διαπροσωπικές του σχέσεις (Rational Choice Theory of Violence) (Casella, 2002). Τα κορίτσια παραδοσιακά τείνουν να εστιάζουν στον δεσμό και τη συνοχή, ενώ τα αγόρια στρέφονται στο χωρισμό και την αντικατάσταση. Τα αγόρια ενθαρρύνονται από μικρά στον αποχωρισμό από τη μητέρα, ενώ αντίθετα τα κορίτσια παροτρύνονται να τις μοιάσουν και να ταυτιστούν. Κάτω από το βάρος αυτών των αντιλήψεων οι ίδιες οι μητέρες θα τιμωρήσουν ένα κορίτσι που γίνεται επιθετικό περισσότερο από ένα αγόρι. Επειδή η φυσική έκφραση επιθετικότητας δεν επιτρέπεται στα κορίτσια , αυτά θα την εκφράσουν με άλλους τρόπους λιγότερο φανερούς. Ο θυμός εσωτερικεύεται και μπορεί να βρει διέξοδο με το πληγώσουν συναισθηματικά τους άλλους. « Όταν οι σχέσεις γίνονται όπλα, η φιλία μετατρέπεται σε φορέα του θυμού και οι πιο στενές φίλιες παγιδεύονται σε καταχρηστικές σχέσεις» (Turkel, 2007). Η σχετική επιθετικότητα (relational bullying) περιλαμβάνει πράξεις

που «βλάπτουν άλλους μέσω της ζημίας (ή της απειλής της ζημίας) στις σχέσεις ή στα συναισθήματα της αποδοχής, της φιλίας, ή της ένταξης στην ομάδα» (Simmons, 2002). Τέτοιες πράξεις είναι ο κοινωνική αποβολή/ εξοστρακισμός κάποιου με σκοπό συνήθως την εκδίκηση, η επιδεικτική αδιαφορία που στοχεύει στην τιμωρία, η χρησιμοποίηση αρνητικών και προσβλητικών εκφράσεων προσώπου ή γλώσσας του σώματος, η με πολλούς τρόπους υπονόμευση της σχέσης ή του δεσμού με ένα άλλο πρόσωπο, ή η απειλή ότι η σχέση/δεσμός θα σταματήσει εκτός εάν ο 'φίλος/η' συμμορφωθεί με αυτό που ζητά ο θύτης. Ο θύτης εδώ χρησιμοποιεί τη σχέση του/δεσμού του με το θύμα ως όπλο. Παρατηρείται έτσι ότι τα αγόρια ασκούν πιο συχνά εκφοβισμό σε ξένους, ενώ τα κορίτσια κάνουν το ίδιο αλλά σε οικεία και φιλικά δίκτυα. Γεγονός που όπως είναι ευνόητο, δυσκολεύει τον ακριβή προσδιορισμό της επιθετικότητάς τους, καθώς γίνεται χρήση των σχέσεων αλλά και της γλώσσας του σώματος (Simmons, 2002).

Αναφορικά με το προφίλ των θυμάτων εκφοβισμού πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπάρχουν ειδικοί ή συγκεκριμένοι λόγοι που κάποιοι έφηβοι γίνονται εύκολοι στόχος. Πάντως πρόκειται για νέους που δείχνουν με διάφορους τρόπους ότι διαφέρουν από τους υπόλοιπους. Η απόκλιση από κάποιον κοινά αποδεκτό μέσο όρο συμπεριφοράς και χαρακτηριστικών είναι το βασικό στοιχείο της θυματοποίησης. Καταλήγουν έτσι να είναι θύματα έφηβοι που είτε έχουν διαφορετική εμφάνιση (π.χ ρούχα), είτε είναι παχύσαρκα, είτε διαφορετική εθνικότητα κ.λπ.. Συχνά όμως και μία «εκμεταλλεύσιμη αδυναμία» μπορεί να καταστήσει ένα παιδί θύμα ακόμα και αν δεν διαφέρει εξωτερικά. Τέτοια εκμεταλλεύσιμη αδυναμία είναι μία «αποκλίνουσα» σεξουαλική ταυτότητα.

Τα θύματα του bullying είναι νέοι μάλλον ευαίσθητοι , εσωστρεφείς και ιδιαίτερα ανασφαλείς.. Η συμπεριφορά τους είναι παθητική, και ενώ δεν προκαλούν με αυτή ,δεν προχωρούν στην αντεπίθεση , ούτε αμύνονται, ακόμα κι όταν γίνονται δέκτες προσβλητικών σχολίων.Τα πράγματα για τους θύτες είναι σαφώς πιο ευχερή όταν τα θύματα τυχαίνει να έχουν «αποκλίνουσα» σεξουαλική ταυτότητα ή σε κάθε περίπτωση όταν δεν μπορούν να υποστηρίξουν την ταυτότητα τους.

Το αποτέλεσμα είναι ότι τα παιδιά αυτά τείνουν να υπακούουν στις βουλήσεις των άλλων και δεν γίνονται εύκολα αποδεκτά από τις ομάδες των συνομηλίκων τους. Η εντύπωση που δίνουν είναι ότι δεν έχουν την ικανότητα να αυτοπροστατευτούν, και αυτό τα καθιστά «στόχους».(Πανούσης 2006).

Στις διαδικασίες και το είδος θυματοποίησης, παίζει ρόλο το φύλο . Τα αγόρια/θύματα είναι δέκτες σωματικών επιθέσεων και απειλών, ενώ τα κορίτσια/θύματα , υφίστανται λεκτικές και έμμεσες μορφές παρενόχλησης. Τα θύματα επίσης , μάλλον φέρονται ως προερχόμενα από οικογένειες με γονείς υπερπροστατευτικούς. (Houndoumaki and Pateraki, 2001) Pateraki, and Houndoumadi, 2001).

Σύμφωνα με την έρευνα της Φραντζή (Φραντζή, 2010) τα κορίτσια φαίνεται ότι αναγνωρίζουν με πολύ διαφορετικό τρόπο τα συναισθήματά τους σε σχέση με τα αγόρια. Νοιώθουν πολύ πιο συχνά προσβεβλημένα από συμπεριφορές τρίτων και έχουν δυσκολία να απευθύνονται στην εκάστοτε μορφή εξουσίας. Με αυτό τον τρόπο ακολουθούν μια πιο παθητική στάση αποδοχής της ενόχλησης. Εσωτερικεύουν τον θυμό ή την προσβολή και αντιδρούν με στερεοτυπική «γυναικεία» υπομονή και καρτερικότητα.

3.3.2 Άσκηση εκφοβισμού με όπλο την ομόφυλη ταυτότητα

Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα αποτελούν στην ουσία το υπόβαθρο για την καλλιέργεια του ομοφοβικού αισθήματος και για την επέκεινα εκδήλωση των ομοφοβικών συμπεριφορών. (Fone and Byrne,2001).

Ερμηνεύουμε καταστάσεις και συμπεριφορές ακολουθώντας σύνθετα σχήματα . Το σχήμα, σαν ορισμός , περιλαμβάνει στάσεις πεποιθήσεις αλλά και σκέψεις που μας παρέχουν δυνατότητα αξιολόγησης. Μας οδηγούν στη διεξαγωγή συμπερασμάτων για το πώς συμπεριφέρεται ένας άνθρωπος , για ένα γεγονός ή μία κατάσταση , αντλώντας από συγκεκριμένη πληροφόρηση που έχουμε .

Στον αντίποδα , οι αξίες αποτελούν έννοιες ανώτερες . Είναι ο κεντρικός άξονας πάνω στον οποίο σχηματίζονται οι στάσεις. Οι γενικές πεποιθήσεις δηλαδή αναφορικά με τις επιθυμητές συμπεριφορές αλλά και τους επιθυμητούς στόχους , δημιουργούν τις αξίες . Η λειτουργία τους σαν αξιολογικοί άξονες οδηγεί σε αυτά που ονομάζουμε πρότυπα συμπεριφοράς. (Hogg and Vaughan, 2010)

Οι στάσεις εμπεριέχουν τον παράγοντα του συναισθήματος με τον ίδιο τρόπο που εμπεριέχουν και οι αξίες τη χροιά του «πρέπει». Οι αξίες, επιτάσσουν -σχεδόν επιβάλλουν- τι είναι σωστό ή λάθος, ηθικό ή ανήθικο σε θέματα κοινωνικής συμπεριφοράς λόγω του κανονιστικού χαρακτήρα τους. Το να παραβιάσει κάποιος το αξιολογικό του σύστημα έχει ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία, ιδιαίτερα σε σχέση με την παραβίαση μιας στάσης και αυτό διότι οι αξίες αντιπροσωπεύουν τον κοινωνικό του εαυτό σε αντίθεση με την παραβίαση μιας στάσης που τείνει περισσότερο σε ανυπακοή του ίδιου εαυτού. (Hogg and Vaughan 2010)

Η εκ των προτέρων κρίση, δηλαδή η προκατάληψη, ορίζεται σαν μια στάση η οποία έχει συνήθως προκύψει χωρίς προσεκτική και αμερόληπτη μελέτη των δεδομένων. Γι αυτό πολλές φορές είναι εσφαλμένη και δυσμενής ενώ παράλληλα στοχοποιεί είτε ολόκληρη μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα είτε τα μέλη αυτής, γεγονός που απαντάται συχνά όταν πρόκειται για ομόφυλα άτομα. Τα στερεότυπα είναι το κατ'εξοχήν συστατικό της προκατάληψης.

Οι τρεις διαστάσεις της προκατάληψης είναι: «η γνωστική που αφορά τις πεποιθήσεις γύρω από αυτήν, η συναισθηματική που έχει σχέση με τα αρνητικά συναισθήματα από τα οποία συνοδεύεται για μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και η συμπεριφορική που σχετίζεται με τις προθέσεις για συγκεκριμένες πράξεις προς αυτή την κοινωνική ομάδα.» (Alport όπως αναφέρεται από τους Hogg and Vaughan, 2010).

Επιπρόσθετα, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα στερεότυπα ώστε να καταστήσουν σαφή τα όρια των κοινωνικών τους ρόλων και των διαφορών στην δική τους κλίμακα ισχύος. Προβάλλουν ακόμα το δικό τους status quo υποβιβάζοντας τα άτομα που διαφοροποιούνται κοινωνικά ή πολιτισμικά. Αυτό αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα διότι κομμάτι της κοινωνικής διαφορετικότητας αποτελεί κι ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Κατά συνέπεια, γίνεται εύκολα αντιληπτό το γιατί η ομοφοβία συνιστούσε αλλά και εξακολουθεί να συνιστά μορφή κοινωνικού ρατσισμού με συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ως στόχο/θύμα και κυρίως γιατί μπορεί να αποτελέσει εύκολο μέσο για την άσκηση του εκφοβισμού. Σε αυτό βέβαια έρχεται να προστεθεί και η « ηγεμονία του φυσιολογικού».

Έχουμε σχεδόν εξοικειωθεί με την «απόκρυψη» της ομόφυλης ταυτότητας, ή έστω της «διακριτικής» και πολιτικά ορθής παρουσίας της. Μέχρι πρότινος ήταν αποδεκτή η παραίτηση ενός ανθρώπου από ηγετικά πόστα εξουσίας, απλά και μόνο επειδή η σεξουαλική του προτίμηση δεν ήταν αποδεκτή από τα βαθιά ριζωμένα στερεότυπα περί φύλου. Ωστόσο, το φαινόμενο αυτό, ιδωμένο μέσα στο χώρο της εκπαίδευσης και μάλιστα ανάμεσα σε ηλικίες όπου συνήθως δεν έχει καν εκδηλωθεί ή δεν έχει προλάβει να εκφραστεί η σεξουαλικότητα, όπως τα παιδιά και οι έφηβοι, προξενεί εντύπωση για τη δυναμική του αλλά και για τις προεκτάσεις του.

Φορέας του ομοφοβικού εκφοβισμού (homophobic bullying) μπορεί να είναι είτε μία ομάδα ατόμων είτε και ένα μόνο άτομο. Η εκδήλωση του μπορεί να πάρει τη μορφή άμεσων ή έμμεσων ρατσιστικών χαρακτηρισμών, σεξουαλικών υπονοούμενων ή και επιθέσεων, κοινωνικό αποκλεισμό, διαπόμπευση, γλευασμό, κακοποίηση ή καταστροφή αντικειμένων που ανήκουν στο θύμα. Οι μειονότητες που στοχεύει είναι προσδιορισμένες με βάση με τη σεξουαλική τους ταυτότητα, και γίνεται χρήση προσβλητικού λεξιλογίου, «ειδική γλώσσα» και συμπεριφορές που υπαγορεύονται από τα αρνητικά στερεότυπα, και τις προκαταλήψεις. (Cowie and Jennifer, 2007. Misawa, 2010. Poteat, Espelage and Green, 2007. Poteat, Espelage and Koenig, 2009). Υπάρχουν περιπτώσεις που ο θύτης επικεντρώνεται σε έναν συνομήλικό του ετεροφυλόφιλο και στην προσπάθειά του να τον ταπεινώσει χρησιμοποιεί όρους, όπως «ομοφυλόφιλος», ώστε με την αμφισβήτηση της σεξουαλική του ταυτότητας να τον πλήξει. .

Σύμφωνα με τους Williams, Connolly, Pepler και Craig (2005), είκοσι (20) μαθητές που είναι ομοφυλόφιλοι έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποστούν σεξουαλικό εκφοβισμό απ' ό,τι ο ίδιος αριθμός ετερόφυλων συνομηλίκων τους. Η μελέτη των Poteat et al., (2009) εξέτασε την προθυμία ετεροφυλόφιλων μαθητών να παραμείνουν φίλοι με συμμαθητές τους που αποκάλυψαν ότι είναι ομοφυλόφιλοι ή λεσβίες, καθώς και να φοιτούν σε σχολεία με ομοφυλόφιλα άτομα. Λιγότερο πρόθυμα για κάτι τέτοιο αποδείχθηκε ότι ήταν τα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια. Ο φόβος μήπως και τα ίδια «στιγματιστούν» ως ομοφυλόφιλοι, ήταν ένας σοβαρός παράγοντας διαμόρφωσης αυτής της απροθυμίας.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι : «οι ετεροφυλόφιλοι μαθητές οδηγούνταν στην έκφραση σωματικών εκφοβιστικών μορφών συμπεριφοράς εναντίον των

μαθητών με σεξουαλικές ιδιαιτερότητες. Ακόμη ένας αριθμός έδειξε καθαρά προκατάληψη και στερεότυπα απέναντι στα παιδιά σεξουαλικών μειονοτήτων. Οι ερευνητές κατέδειξαν ότι τα άτομα που φοιτούν σε πολυπολιτισμικά σχολεία είναι πιο δεκτικά στη σύναψη φιλικών σχέσεων με παιδιά που έχουν ιδιαίτερο σεξουαλικό προσανατολισμό λόγω του ότι εκπαιδεύονται στη διαφορετικότητα».

Έχει διαπιστωθεί ότι έφηβοι που έχουν γίνει υποκείμενα ρατσιστικού και ομοφοβικού εκφοβισμού επηρεάζονται και ψυχολογικά και σωματικά. Διατρέχουν υψηλό κίνδυνο κατάθλιψης, αυτοκτονικού ιδεασμού και χρήσης αλκοόλ (Misawa, 2010. Poteat et al., 2009). Σε αυτό είναι σύμφωνοι και Remafedi, French, Story, Resnick και Blum (1998) που επεσήμαναν τον υψηλό κίνδυνο αυτοκτονίας και αυτοκτονικού ιδεασμού σε ομοφυλόφιλους και αμφιφυλόφιλους άνδρες σε σύγκριση με τους ετεροφυλόφιλους.

Σχετική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε περισσότερους από 3700 μαθητές γυμνασίου στον Καναδά μεταξύ του Δεκεμβρίου 2007 και του Ιουνίου 2009. Η τελική έκθεση για την πρώτη Εθνική έρευνα του κλίματος στα καναδικά Σχολεία σχετικά με την ομοφοβία, τη διαφυλοφοβία και τρανφοβία (Eagle Canada, 2011) διαπίστωσε ότι το 70% όλων των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα ερχόντουσαν αντιμέτωποι καθημερινά στο σχολείο την έκφραση "ότι είναι τόσο γκέι" και το 48% των ερωτηθέντων είχαν έρθει αντιμέτωποι με χαρακτηρισμούς όπως "αδελφή" και "λεσβία» σε καθημερινοί βάση. Ανησυχητικά βρήκε τα ομοφοβικά σχόλια το 58% ή περίπου 1400 από τα 2400 ετεροφυλόφιλους μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα. Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε ότι οι μαθητές που δεν επηρεάζονται άμεσα από την ομοφοβία, την τρανσοφοβία και την διαφυλοφοβία δεν είχαν την ίδια αντίληψη σε σχέση με το υπόλοιπο ποσοστό. Αυτό το συμπέρασμα έχει σχέση με την έρευνα που γίνεται στον τομέα της έλλειψης συμπόνοιας για τον κοινωνικό πόνο, που καταδεικνύει ότι τα άτομα που δεν αντιμετωπίζουν άμεσα κοινωνικό πόνο (σε αυτή την περίπτωση εκφοβισμό) υποτιμούν συστηματικά τις επιπτώσεις του και επομένως δεν μπορούν να ανταποκριθούν επαρκώς στις ανάγκες κάποιου που αντιμετωπίζει κοινωνικό πόνο. (Nordgren, Banas and MacDonald, 2011) Σε συνδυασμό με την προηγούμενη έρευνα (Crozier, W.R. and Skliopidou, 2002), διαπιστώθηκε πως οι καθηγητές και η διοίκηση του σχολείου μπορεί να είναι συνένοχοι σε ενδεχόμενο εκφοβισμό ομοφυλοφίλων μέσω της σιωπής ή και της αδράνειά τους.

Τα γκράφιτι/τοιχογραφίες, με αναπαραστάσεις παντός τύπου, που βρέθηκαν σε χώρους του σχολείου αποτελούσαν ακόμη μία μορφή του εκφοβισμού ομοφυλοφίλων (Smith, 1998).

Άλλοι ερευνητές προτείνουν, να συμπεριλαμβάνουν σε οποιαδήποτε έρευνα σχετικά με τον εκφοβισμό ομοφυλοφίλων, και νέους οι οποίοι αμφισβητούν την σεξουαλικότητά τους, καθώς μπορεί να είναι επιρρεπείς στα αποτελέσματά τους ως ομοφυλόφιλοι μαθητές. (Swearer, Turner, Givens, and Pollack, 2008).

Σε έρευνα 78 αγοριών ηλικίας 11 έως 14 σε δώδεκα σχολεία του Λονδίνου, στην Αγγλία μεταξύ του 1998 και του 1999 (Phoenix, Frosh, and Pattman, 2003) αποκαλύφθηκε ότι τα άτομα που ερωτήθηκαν χρησιμοποίησαν τη λέξη «γκέι» για να χαρακτηρίσουν ένα άλλο αγόρι με έναν υποτιμητικό τρόπο το έκαναν "απλά ως ένα αστείο", ως "μόνο μια βρισιά" και όχι ως μια δήλωση του αντιληπτού σεξουαλικού προσανατολισμού τους.

Ο κοινωνιολόγος Μάικλ Κίμελ και ο Αμερικανός ψυχολόγος Γκρέγορι Χέρεκ υποστήριξαν ότι «η αρρενωπότητα είναι μια απάντηση της θηλυκότητας» καθώς και ότι τα αρσενικά «ενισχύουν την αίσθηση του ανδρισμού τους, με τη συκοφάντηση της θηλυκότητας και τελικά της ομοφυλοφιλίας». (Kimmel, (2010) (Herek, 1986).

3.3.3 Διαδικτυακό bullying με σεξουαλικό πρόσημο

Ο ψηφιακός κόσμος είναι αναμφισβήτητα μία νέα πραγματικότητα. Ο κόσμος του, παρ' όλο που συχνά αποκαλείται εικονικός αποδεικνύεται το ίδιο ελκυστικός αλλά και το ίδιο επικίνδυνος με αυτόν που μας περιβάλλει. Το διαδίκτυο είναι πολύ πιο αληθινό για τα παιδιά και τους εφήβους απ' ό,τι για τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, γιατί δεν δημιουργήθηκε απλά στην εποχή τους, είναι η εποχή τους.

Για την ακρίβεια πολύ γρήγορα ένας έφηβος ανακαλύπτει την «απεραντοσύνη» των ορίων του και των δυνατοτήτων που παρέχει.

Σχεδόν κάθε δεκαπεντάχρονο παιδί σήμερα γνωρίζει ότι κάθε τι που «ανεβαίνει» ή αλλιώς αναρτάται, δύσκολα εξαφανίζεται. Ακόμη κι αν κάτι διαγραφεί, ξέρει πως θα συνεχίσει να υπάρχει σε κάποια σκοτεινή γωνιά, ενώ η τεχνολογία και οι δυνατότητες

του printscreen και του download, δημιουργούν μία νέα κατάσταση «μονιμότητας» που πριν κάποια χρόνια δεν ήταν γνωστή .

Η ταχύτατη αναμετάδοση της πληροφορίας, της εικόνας , του σχολίου είναι μία πρόκληση . Το sharing γίνεται με ταχύτητα φωτός, σε πολλές, διαφορετικές και ταυτόχρονες πλατφόρμες, με αποτέλεσμα οι πέντε χρήστες να γίνουν 10, οι 10 να γίνουν 100 και οι 100 να γίνουν 1000. Δεν είναι λοιπόν περίεργο που υιοθετήθηκε σχεδόν ραγδαία ως μέσο άσκησης εκφοβισμού και μάλιστα στις νεαρές ηλικίες.

Έτσι ο «Κυβερνοεκφοβισμός», είναι στην ουσία η συνέχεια/εξέλιξη του παραδοσιακού εκφοβισμού και έχει διαφορές οι οποίες εστιάζονται στα ακόλουθα σημεία (bullyingandcyber.net, 2016; saferline.gr,2016):

- Στη δυνατότητα άμεσης αλλά και ταυτόχρονης θυματοποίησης σε παγκόσμιο επίπεδο των χρηστών του διαδικτύου, η οποία μάλιστα συμβαίνει μέσα στον προσωπικό τους χώρο, και μπορεί να διαρκεί όλο το εικοσιτετράωρο.
- Στην κάλυψη μέσω «ανωνυμίας» από πλευράς διαδικτύου. Αυτή η κάλυψη και η ανωνυμία και δημιουργεί μια αίσθηση αποφυγής κυρώσεων ελευθερίας και μεγάλης ασφάλειας. Ο θύτης, στην ουσία "κρυμμένος" πίσω από μια πλασματική ταυτότητα, έχει τη δυνατότητα να επιδείξει εγκληματική συμπεριφορά, αθέατος, και μη ανιχνεύσιμος μέσα στην «απεραντοσύνη» του κυβερνοχώρου . Τα ψηφιακά ίχνη είναι ελάχιστα και ο εντοπισμός πολλές φορές χρειάζεται πολύ χρόνο και τη συνδρομή ειδικών . Ακόμη και η προσφυγή στις Διοικητικές Αρχές από μέρους του θύματος ,, είναι πιο δυσχερής και πιο χρονοβόρα απ ό τι σε μία άλλη μορφή «κλασσικού» εκβοφισμού.
- Στην απουσία , της προσωπικής επικοινωνίας/επαφής θύτη-θύματος. Αυτό επιφέρει τη μείωση της ενσυναίσθησης . Τα αποτελέσματα της πράξης ο θύτης μπορεί να τα υπολογίσει ίσως ή και να τα φανταστεί., πολύ συχνά ωστόσο είναι πιο αποτρόπαια από τα «αναμενόμενα».
- Στον ευρύ αριθμό μαρτύρων (bystanders). Είτε ηθελημένα είναι όχι υπάρχουν παρά πολλοί μάρτυρες. Υπάρχει μία κατηγορία που οι οποίοι είναι επιβλαβείς για το θύμα, δηλαδή με τις αντιδράσεις τους επικροτούν τον εκφοβισμό. Αυτό μπορεί να γίνει και με τη συναίνεση που παρέχεται μέσω αδιαφορίας ή σιωπής. Υπάρχουν όμως

και παρατηρητές οι οποίοι εκδηλώνουν άμεση αντίδρασή και κινητοποιούν περισσότερα άτομα ώστε να καταπολεμήσουν το φαινόμενο.

- Στην ίδια τη φύση του διαδικτύου που αποδομεί την ανάγκη της επαναληψιμότητας. Οι αναρτήσεις και τα βίντεο (στο YouTube, στο Facebook και σε άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) είναι συνέχεια διαθέσιμα και ορατά από απεριόριστο αριθμό ατόμων οπουδήποτε και οποτεδήποτε. Κατά αυτόν τον τρόπο αυξάνεται ο αντίκτυπος στο θύμα.

- Στην μετατόπιση της έννοιας της δύναμης. Πλέον δεν υπάρχει ανάγκη ο θύτης να υπερέχει σωματικά του θύματος ,καθώς με τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων ακόμη και κάποιος που δεν διαθέτει καμία ιδιαίτερη σωματική ικανότητα μπορεί να έχει ρόλο θύτη σε απεριόριστο αριθμό ατόμων.

Στην έρευνα των Γρηγοράκη, Περάκη και Πολίτη που πραγματοποιήθηκε το 2014, αναφέρονται τα χαρακτηριστικά των θυτών και των θυμάτων του εκφοβισμού γενικά χωρίς πάντως να εξειδικεύεται το προφίλ θύτη/θύματος όταν ο εκφοβισμός έχει σεξουαλικό πρόσημο.

Σύμφωνα με την έρευνα οι θύτες συνήθως είναι άτομα που υφίστανται ή έχουν υποστεί στο παρελθόν και τα ίδια σωματική ή λεκτική βία μέσα στο ενδοοικογενειακό περιβάλλον, αλλά και σε περιπτώσεις διαβίωσης σε εξαιρετικά πειθαρχημένα περιβάλλοντα. Οι προσωπικότητές τους μπορεί να έχουν κυριαρχικά στοιχεία. Μπορεί να πρόκειται συχνότερα για ιδιαίτερα δημοφιλή άτομα ,με αυτοπεποίθηση και ιδιαίτερα θετική άποψη για τον εαυτό τους, που παρουσιάζουν δυσκολίες στο να ακολουθήσουν κανόνες, ενώ συνήθως εμφανίζουν και άλλες αντικοινωνικές συμπεριφορές. (ροπή σε μικροκλοπές, κατανάλωση αλκοόλ κάπνισμα, προβλήματα αυτοελέγχου, πρόκληση υλικών ζημιών και αδιαφορία για το σχολείο).

Τα θύματα από την άλλη πλευρά, όπως προαναφέρθηκε , είναι άτομα εσωστρεφή , πιο ευαίσθητα και μάλλον χαμηλού προφίλ . Συνήθως είναι ευάλωτα, με ανασφάλειες και χαμηλή δημοφιλία χωρίς σημάδια επιθετικότητας ή προκλητικής συμπεριφοράς. Η σωματική τους αδυναμία και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (παχυσαρκία, τραυλισμός, σεξουαλικές προτιμήσεις, κάποιου είδους αναπηρία) στοχοποιούνται με αποτέλεσμα να γίνονται δέκτες εκφοβισμού . (Bullyingandcyber.net, 2016). Στον διαδικτυακό όμως εκφοβισμό με όπλο τη

σεξουαλική ταυτότητα, η στοχοποίηση των θυμάτων γίνεται με βάση μόνο αυτή. Τα θύματα είναι στην πλειοψηφία τους γυναίκες και ομοφυλόφιλοι. Η συχνότερη «απειλή» για έναν άνδρα μέσω διαδικτύου είναι η «δημόσια» προβολή της ομοφυλοφιλίας του υπάρχουσας ή μη . Για τις γυναίκες θύματα πάντως δεν χρειάζεται ούτε καν αυτό. Κάθε «σύμβολο» γυναικείας σεξουαλικότητας όταν εκτεθεί δημόσια μέσω διαδικτύου αγγίζει τα όρια της διαπόμπευσης. Η γυμνή φωτογραφία μιας συμμαθήτριας στο facebook είναι υπεραρκετή για την πλήρωση της έννοιας του εκφοβισμού.

Από τις πιο σημαντικές αιτίες που μπορεί να ωθήσουν έναν έφηβο να εκτεθεί σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού (είτε ως θύμα είτε ως θύτης) είναι συνήθως η βίωση έντονων συναισθηματικών καταστάσεων (χαρακτηριστικό σαφώς και της ηλικίας του, ιδιαίτερα κατά την προεφηβεία και την εφηβεία) . Ο θυμός , το αίσθημα απόγνωσης ή έντονης απόρριψης, η μοναξιά , η συναισθηματική πλήξη, η ανάγκη για προσοχή ή δύναμη , ισχυροί λόγοι αντεκδίκησης και ζήλειας συνήθως λόγω πρότερης δικής του θυματοποίησης από άλλο άτομο.

Οι προβληματικές σχέσεις στο οικογενειακό περιβάλλον και μια ευρύτερη κοινωνική δυσλειτουργικότητα του ατόμου σε φιλικό ή/και σχολικό επίπεδο μπορούν να αναδειχθούν στα σημεία πυροδότησης τέτοιων άντικοινωνικών συμπεριφορών.

Ωστόσο δεν θα πρέπει να παραλειφθεί και ως κίνητρο η απλή ευχαρίστηση πρόκλησης πόνου από ένα άτομο σε ένα άλλο με σκοπό μόνο την ψυχαγωγία του θύτη, φαινόμενο όχι τόσο συχνό αλλά σε κάθε περίπτωση υπαρκτό, που οι ρίζες του θα πρέπει να αναζητηθούν ίσως βαθύτερα σε ψυχοπαθολογικούς παράγοντες. (stopbullying.gov, 2017).

Το φαινόμενο του εκφοβισμού μέσω διαδικτύου έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική ισορροπία και υγεία τόσο των θυτών όσο και των θυμάτων . Οι Τσορμπατζούδης και Αγγελακόπουλος (2012, σελ.89-91), μετά από συγκέντρωση αρκετών αποτελεσμάτων ερευνών, αναφέρουν ένα μεγάλο σύνολο συνεπειών που αφορά και τις δύο πλευρές. Ενδεικτικά παρατηρήθηκε σε νέους που έχουν υποστεί τέτοια μορφή εκφοβισμού : μείωση της αυτοεκτίμησης, αναπαραγωγή αρνητικών σκέψεων, μείωση των κοινωνικών δεξιοτήτων, ανάπτυξη ενοχικών συναισθημάτων, αποχή από το σχολείο αλλά και οι χαμηλές επιδόσεις σε αυτό, αλλαγή ενδιαφερόντων, αίσθημα μοναξιάς και απομόνωσης από το φιλικό και οικογενειακό

περιβάλλον, άγχος, κατάθλιψη και αυτοκτονικές σκέψεις ή πράξεις , και αυτά ως «συνήθεις επιπτώσεις» μη αποκλεισμένων και άλλων . (Cyberbullying.org, 2016.) Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση του φαινομένου , οφειλόμενη κυρίως στη διάδοση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, είναι κάτι στο οποίο καταλήγουν μέσα από στατιστικά ευρήματα πολλές επιστημονικές μελέτες (σχετικά με Facebook, Twitter, YouTube, blog, κτλ.). Σύμφωνα με τους Αντωνιάδου και Κόκκινο (2013), η παρενόχληση και ο εκφοβισμός, στον ευρύ χώρο του διαδικτύου συνιστά συχνά μέρος της καθημερινότητας των νέων . Με τα δύο φύλα να συμμετέχουν το ίδιο, ωστόσο με μία υπάρχουσα διαφοροποίηση στους τρόπους που εκδηλώνουν την επιθετικότητα . Τα αγόρια έχουν την τάση διατύπωσης απειλών στις οποίες εμπεριέχεται σωματική βία, ενώ τα κορίτσια τείνουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την αμαύρωση της υπόληψης των θυμάτων τους με στόχο την περιθωριοποίησή τους από την υπόλοιπη ομάδα. Αναφορικά με τη σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού με την ηλικία, η εν λόγω περιγράφεται άριστα «με το σχήμα ανεστραμμένου U, μιας και μελέτες έχουν δείξει ότι αυξάνει όταν το άτομο εισέρχεται στην εφηβεία, κορυφώνεται στα μέσα αυτής και μετά ακολουθεί φθίνουσα πορεία» (Βαφόπουλος, 2012)

Στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια γίνονται αξιόλογες προσπάθειες για την αποτύπωση και καταγραφή του φαινομένου, σε μία προσπάθεια να αξιολογηθούν οι εκπαιδευτικές και ψυχοκοινωνικές συνέπειες που επιφέρει αυτό. Στην προαναφερθείσα έρευνα του EU kids online αναφορικά με την Ελλάδα (N=1000), «το ποσοστό των παιδιών ηλικίας 9-16 ετών που έχουν λάβει κακόβουλα ή επιβλαβή μηνύματα μέσω διαδικτύου κυμαίνεται στο 4% ενώ το 2% του συνόλου του δείγματος έχει περάσει και στην αντίπερα όχθη, αυτή του θύτη» (Τσαλίκη, Χρονάκη και Κοντογιάννη, 2012). Σε μια άλλη μελέτη των Γρηγοράκη, Περάκη και Πολίτη (2014), αναφορικά με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό στην παιδική και εφηβική ηλικία και πώς αυτός εκδηλώνεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μελετώντας ένα δείγμα 79 μαθητών ηλικίας 11-15 ετών, το 66,3% των συμμετεχόντων δήλωσε πως έλαβε προσβλητικά σχόλια τουλάχιστον μια φορά, σχόλια που αφορούσαν σε ποσοστό 22,4% στην εξωτερική τους εμφάνιση και σε ποσοστό 21,5% στη συμπεριφορά τους. Αποστολείς αυτών των σχολίων ήταν σε ποσοστό 39,4% φίλοι αλλά και γνωστοί και σε ποσοστό 20,6% φίλοι χωρίς πρόσβαση στο προφίλ τους. Τέλος, μέσα στο 2015, σύμφωνα με τα στατιστικά της, η Ελληνική Γραμμή Βοήθειας 'help-line210

6007686' δέχθηκε 250 αναφορές που αφορούσαν το διαδικτυακό εκφοβισμό, δηλαδή ποσοστό πάνω από το 15% του συνόλου των αναφορών (Saferline.gr, 2016). (Γρηγοράκη, Περάκη, και Πολίτη, 2014).

Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι η μεγάλη εξοικείωση που έχουν σήμερα τα παιδιά και οι έφηβοι με το διαδίκτυο, με την έννοια ότι ο κυβερνοχώρος αποτελεί για αυτά «οικείο» περιβάλλον. Το περιβάλλον το διαδικτύου έχει αντικαταστήσει την παλιά «αλάνα». Είναι αρχικά χώρος παιχνιδιού για τους νέους και όπως είναι ευνόητο σε αυτόν ακριβώς το χώρο αναπτύσσεται και ο εκφοβισμός. Με τη διαφορά βέβαια ότι το διαδίκτυο έχει το «πλεονέκτημα» της ανωνυμίας του θύτη. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια όπου ο εκφοβισμός ασκούνταν πρόσωπο με πρόσωπο και για την επιβολή του απαιτούνταν συνήθως η σωματική υπεροχή του θύτη, σήμερα κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου απαραίτητο. Bullying, μπορεί να ασκήσει ο οποιοσδήποτε και μάλιστα χωρίς καν να χρειάζεται μία ομάδα ομοίων του.

Υπάρχει όμως και μία άλλη διάσταση στον διαδικτυακό εκφοβισμό, ο κατά βάση και αμιγώς σεξουαλικός προσανατολισμός του. Η στοχοποίηση με βάση το φύλλο και τη σεξουαλική προτίμηση είναι ευχερέστερη. Κατά πρώτον γιατί κάτι τέτοιο ευνοείται από την ανωνυμία. Εκφράσεις και απειλές σεξουαλικού περιεχομένου, δύσκολα απευθύνονται δια ζώσης στο θύμα, καθώς πολλές φορές είναι «ανοίκειες» ακόμη και στο δράστη που είναι ανήλικος. Σε κάθε περίπτωση δεν επιφέρουν τα αποτελέσματα που επιφέρει η συνεχής έκθεση του θύματος διαδικτυακά.

Κατά δεύτερον, τα παιδιά σήμερα έρχονται δια μέσω του διαδικτύου έρχονται σε επαφή με απόψεις για το φύλλο και τη σεξουαλικότητα, πολύ νωρίς, με αποτέλεσμα να διαστρεβλώνουν έννοιες και πεποιθήσεις. Γίνονται δέκτες εικόνων που δεν μπορούν να επεξεργαστούν και χωρίς καμία ορθή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση «αναπαράγουν» αυτές με λανθάνοντα τρόπο. Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί άλλωστε ότι οι εικόνες σεξουαλικού περιεχομένου που κυκλοφορούν στο διαδίκτυο, αποσκοπούν συνήθως σε «καταναλωτικό» κοινό. Είναι σχεδόν αδύνατο να εκλάβει ένας έφηβος υγιείς προσλαμβάνουσες σχετικά με τη σεξουαλικότητα μέσω της εμπορευματοποίησης της. Η διαστρέβλωση ξεκινά σχεδόν αθόρυβα, από «αθώες» διαφημίσεις καθημερινών αγαθών τα οποία προωθεί η τέλεια γυναίκα με τη «σωστή» δόση θηλυκότητας ή ο «σωστός» άνδρας με την αναμφισβήτητη αρρενωπότητα, μεταξύ των οποίων δεν υπάρχει επαρκής χώρος για οτιδήποτε άλλο, ελάχιστα

διαφορετικό. Η σεξουαλικότητα που βλέπουν είναι η σεξουαλικότητα «που πουλάει».

Αξιοπρόσεκτο είναι βέβαια ότι οι έφηβες «απειλούνται» μέσω διαδικτύου με όπλο την ίδια τη γυναικεία σεξουαλικότητα. Αυτό και μόνο αρκεί για τη διαπόμπευση. Δεν χρειάζεται να τους αποδοθεί κάποια «κατηγορία» αρκεί μία ανάρτηση με την εικόνα τους με λίγα ή καθόλου εσώρουχα. Το ίδιο το γυναικείο σώμα τους «στοιχειοθετεί» την μομφή εναντίον τους.

Σε μία εποχή που βομβαρδιζόμαστε κυριολεκτικά από πλήθος φωτογραφιών ημίγυμων μοντέλων εξακολουθεί πεισματικά το γυναικείο σώμα να αποτελεί μέσο εκφοβισμού και να επιφέρει βαθιά αισθήματα ντροπής στις γυναίκες θύματα.

Στην ενήλικη ζωή η εν λόγω «πρακτική» εξελίσσεται και ονομάζεται πλέον Sextortion. Πρόκειται για διαδικτυακό εκβιασμό και εξαναγκασμό με «ροζ» περιεχόμενο. Τα θύματα είναι σχεδόν πάντα γυναίκες. Ο θύτης είτε δημοσιοποιεί, είτε απειλεί ότι θα το κάνει, φωτογραφίες ή βιντεοσκοπήσεις από ερωτικές στιγμές του θύματος χωρίς φυσικά τη συγκατάθεση του. Τα κίνητρα μπορεί να είναι καθαρά προσωπικά όπως εκδίκηση αντιπάθεια ή ακόμα και οικονομικά. Μπορεί να είναι γνωστός του θύματος (προηγούμενη ερωτική σχέση ή και άγνωστος), το βέβαιο είναι ότι επιτυγχάνει με τον τρόπο αυτό τη διαπόμπευση του θύματος.

Το γεγονός ότι οι θύτες του Sextortion είναι κατά βάση άντρες και τα θύματα ως επί το πλείστο γυναίκες δεν είναι τυχαίο. Η γυναικεία σεξουαλικότητα είναι σχεδόν «απαγορευμένη» παραμένει ταμπού, και αποτελεί μία ευχερή οδό διασυρμού. Αυτό είναι κάτι που μία γυναίκα ακόμα και αν δεν το γνωρίζει το «διαισθάνεται» ήδη από τα πρώιμα εφηβικά της χρόνια.

Το σεξ στην πατριαρχία δεν αποτελεί αμοιβαία πράξη, αλλά προνόμιο του άντρα και κάτι που η γυναίκα είναι υποχρεωμένη να του προσφέρει, ώστε να τον ικανοποιήσει. Παράλληλα, αποκλείει τη γυναίκα από την ευχαρίστηση και θεωρεί πως αν το απολαμβάνει, τότε είναι ελευθέρων ηθών. (Ρεθυμιωτάκη, Μαρκοπούλου και Τσακιστράκη, 2015) Η πατριαρχική αντίληψη θέτει τη γυναίκα σε μία υποδεέστερη θέση και προσφέρει στους άντρες το προνόμιο να χρησιμοποιήσουν το σεξ ως όπλο εναντίον τους. Η δημοσιοποίηση ερωτικών στιγμών της γυναίκας είναι βέβαιο ότι θα την εκθέσει στο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον της, ενώ η αντίστοιχη

δημοσιοποίηση ερωτικών στιγμών ενός άντρα θα τον αναδείξει σε «περισσότερο άντρα» ή έστω θα περάσει απαρατήρητη .

Το victim blaming, που σκοπό έχει να ρίξει την ευθύνη στο θύμα, ευδοκίμει αρχικά στο σχολικό χώρο και δίνει αργότερα τη σκυτάλη στα social media με υποστηρικτές μία μερίδα αντρών .Είναι εκείνοι που θεωρούν πως σε ένα βιασμό το θύμα φορούσε κοντή φούστα, είναι εκείνοι που στην έμφυλη βία θεωρούν πως η γυναίκα «κάτι θα του έκανε» (<https://www.news247.gr> › koinonia › nosiri-kleidarotry)

3.4 Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση του φαινομένου

« Όπως ο ρατσισμός, έτσι και ο σεξισμός, σημαίνει πάντα εύνοια προς ένα γκρουπ σε βάρος ενός άλλου, είναι συχνά περίπλοκος στις εκδηλώσεις του, είναι διεισδυτικός μέσα στις πολλές συμπεριφορές ανθρώπων, που παραδίνονται, και είναι πολύ δύσκολος να αναγνωριστεί, να ουδετεροποιηθεί και να αλλάξει». (Heatherington,1980)

Στις προσεγγίσεις της γλώσσας, η συζήτηση του γραμματικού γένους , δηλαδή της μορφολογικής τάξης (π.χ. 'θηλυκό', 'αρσενικό', 'ουδέτερο') στην οποία ανήκει ένα ουσιαστικό, επίθετο ή άλλο μέρος του λόγου, παραπέμπει και στο φύλο («φυσικό γένος») ως εξωγλωσσική, βιολογικά προσδιοριζόμενη, κατηγορία.

Η συγκεκριμένη αντίληψη για το φύλο επικράτησε σε διάφορους τομείς της γλωσσολογίας έως τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70, οπότε άρχισε να γίνεται αισθητός και σε αυτό τον επιστημονικό χώρο ο αντίκτυπος του νεοφεμινιστικού κινήματος και των Σπουδών Φύλου. (Παυλίδου, 2006).

Κατά την περίοδο αυτή η εστίαση μετατοπίζεται σταδιακά από το «βιολογικό» φύλο (sex, sesso, Geschlecht κλπ.), και τη συνακόλουθη στατικότητα και καθολικότητα της κατηγορίας αυτής, στο «κοινωνικό» φύλο [gender] και στον κοινωνικοπολιτισμικό καθορισμό του, κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και σχέσεις εξουσίας.

Το ερώτημα όμως που προκύπτει από τη διαπίστωση αυτή είναι κατά πόσο η γλώσσα ευθύνεται ή έστω φέρει το στίγμα για την εδραίωση σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα

δύο φύλα. Μήπως δηλαδή η γλώσσα προωθεί έναν άτυπο αλλά παρόντα σεξισμό που με τη σειρά του υποβοηθά στην άσκηση εκφοβισμού με σεξουαλικό πρόσημο;

Επειδή σε μεγάλο βαθμό ο εκφοβισμός με όπλο τη σεξουαλική ταυτότητα , ασκείται λεκτικά , θα ήταν δόκιμο να αναφερθούμε στον ρόλο και στην επίδραση που ενδεχομένως έχει η γλώσσα στο ζήτημα αυτό.

Το βέβαιο είναι ότι μεγάλος αριθμός μαρτυριών από διάφορες γλώσσες καταδεικνύουν την μη ισότιμη αντιμετώπιση των ανδρών και των γυναικών στον χώρο των γλωσσικών αναπαραστάσεων και των συμβολισμών. Η γυναίκα σχεδόν πάντα προσδιορίζεται σε σχέση με την εξωτερική της εμφάνιση , που γεννά με την σειρά της την ανδρική σεξουαλική επιθυμία , - η θηλυκότητα αποτελεί θέαμα -(Bartky,1988), - ενώ και η ταυτότητα της είναι σε εξάρτηση από την ταυτότητα του πατέρα ή συζύγου της.

Από πολύ νωρίς η πραγμάτωση του «ωραίου» και «ασθενούς» φύλου ως πρότυπο, πραγματώνεται στην γλωσσική συμπεριφορά των γυναικών. Αυτός είναι και ο λόγος που οι έφηβες τείνουν να είναι σχετικά ευάλωτες σε κάθε μορφή bullying που αναφέρεται ευθέως στην εμφάνιση τους , καθώς αυτή 'θεωρείται' σύμφυτη με τη σεξουαλική τους ταυτότητα.

Η γλώσσα δεν συνεργάζεται όταν μία έφηβη ή και μία ενήλικη γυναίκα προσπαθεί να εκφραστεί για τη σεξουαλικότητα της. Η επί αιώνες στρεβλή αντιμετώπιση και καταπίεση της σεξουαλικότητας γενικά, αλλά ιδιαίτερα η κατηγοριοποίηση της γυναικείας σεξουαλικότητας στο χώρο του ανύπαρκτου , έχουν οδηγήσει στην πορνογραφική έκφρασή της στη γλώσσα και στην αδυναμία έκφραση της γυναικείας σεξουαλικότητας σε μη χυδαία.

Πέρα από το γεγονός, ότι ακόμη η σεξουαλικότητα δεν έχει απομακρυνθεί επαρκώς από την σφαίρα των ταμπού, ειδικά για το γυναικείο φύλο , κάθε ουσιαστικό, κάθε περιγραφή, κάθε έκφραση, που αναφέρεται στη σεξουαλικότητα, είναι φορτισμένα με τις εμπειρίες της γυναίκας ως αντικείμενο σεξουαλικό.

Δεν είναι λοιπόν παράδοξο που το bullying σε μία έφηβη δεν χρειάζεται να είναι ιδιαίτερα εφευρετικό λεκτικά όταν στοχεύει στην σεξουαλικότητα της. Σχεδόν οι

περισσότερες γλωσσικές εκφράσεις που αφορούν τη γυναικεία σεξουαλικότητα είναι προσβλητικές.

3.4.1 Ζήτημα τιμής και ντροπής

Οι έννοιες της τιμής και της ντροπής, σαν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, ήταν πάντα σοβαρός παράγοντας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, μέσα στις κοινωνίες και όχι μόνο για τους μεσογειακούς λαούς, οι οποίοι «κέρδισαν» και το μεγαλύτερο μέρος της προσοχής των ανθρωπολόγων.

Ο Αριστοτέλης στο έργο του περί Ρητορικής χαρακτηρίζει τους νέους «φιλότιμους», φίλους της τιμής, που σημαίνει περίπου την αγάπη της κοινωνικής διάκρισης, θεσμοποιημένης ή μη.

Στις ταξικές κοινωνίες της κλασικής αρχαιότητας, η κοινωνική αναρρίχηση και διάκριση παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο. Ωστόσο στις αρχαϊκές αταξικές κοινωνίες αυτό που είχε μεγαλύτερη βαρύτητα ήταν η παραμονή στην ομάδα και η αποδοχή από τα μέλη της.

Ο E. R. Dodds στο έργο του «Οι Έλληνες και το παράλογο» (Dodds, 1951) εύστοχα μιλάει για πολιτισμούς ντροπής χαρακτηρίζοντας τις τέτοιου είδους κοινωνίες, σε αντίθεση με τις άλλες που τις χαρακτηρίζει τους πολιτισμούς της ενοχής.

Ίσως με τους πολιτισμούς ενοχής να αναπτύχθηκαν κωδικοποιήσεις κοινωνικής συμπεριφοράς και συμμόρφωσης με τη μορφή νόμων. Ίσως επίσης να διαμορφώθηκαν, και μηχανισμοί τιμωρίας των «ένοχων» σε περίπτωση παραβίασης, όμως η ντροπή σαν συναίσθημα και σαν μορφή αποδοκιμασίας από την ομάδα παρέμεινε, περιοριζόμενη κυρίως σε μορφές σεξουαλικής συμπεριφοράς.

«Η τιμή», σύμφωνα με τον Pitt-Rivers, ήταν η «αξία ενός ανθρώπου στα μάτια του ίδιου αλλά και στα μάτια της κοινωνίας που τον περιβάλλει» «(η τιμή) επιτελείται

αμετάκλητα από συμπεριφορές που εκδηλώνονται υπό την παρουσία μαρτύρων οι οποίοι αντιπροσωπεύουν την κοινή γνώμη.

Στο σχήμα «τιμή-ντροπή» εντάχθηκαν και οι σχέσεις αντρών και γυναικών μέσα στην οικογένεια και μάλιστα αυτό παρουσιαζόταν ως η αιτία για τη δυσμενή θέση των γυναικών στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία και ως μία από τις βασικότερες πολιτισμικές ομοιότητες των χωρών αυτών (Campbell, 1964)

Οι παραπάνω αναφορές , δεν θα είχαν ίσως σημασία παρά μόνο ως ιστορικές αναφορές, αν οι έννοιες τιμή και ιδίως ντροπή δεν εμφανίζονταν τόσο συχνά, στους εφήβους που μετείχαν στη συγκεκριμένη μελέτη. Η ανδρική τιμή και η διαφύλαξη της , έχει μέχρι τις μέρες μας τη δύναμη να μετατρέψει έναν έφηβο -ή έστω να τον επηρεάσει σημαντικά -, σε θύτη εκφοβισμού . Αντίστοιχα μία έφηβη δεν θα ομολογήσει εύκολα ότι υπήρξε θύμα σεξουαλικού εκφοβισμού λόγω ντροπής. Η ντροπή μάλιστα αυτή θα ταυτίζεται συχνά με τα «σύμβολα» της γυναικειάς της σεξουαλικότητας όπως πχ. το στήθος της. Οι έφηβοι δε που τυχαίνει να είναι γκέι , βιώνουν τόσο βαθιά αισθήματα ντροπής , που οδηγούνται συχνά στην κατάθλιψη.

3.4.2 Το φαινόμενο σε μαθητές και μαθήτριες

Πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα με δείγμα 3869 μαθητών πρωτοβάθμιας αλλά και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έδειξε ότι πάνω από το 40% των μαθητών και των δύο φύλων (41,5% στην πρωτοβάθμια και 46,7% στη δευτεροβάθμια) αυτο-προσδιορίστηκαν ως θύτες, ως θύματα αλλά και ως θύματα-θύτες συμπεριφορών με εκφοβιστικό υπόβαθρο. (Psalti, 2012).

Ανησυχητικές διαστάσεις έχει πάρει το φαινόμενο του εκφοβισμού και στην Ελλάδα. Τουλάχιστον 10%-15% των μαθητών είναι θύματα συστηματικής βίας από συμμαθητές τους, ενώ το 5% παραδέχονται ότι ασκούν βία (με συντριπτική πλειοψηφία των αγοριών στην άσκηση σωματικής βίας σε σύγκριση με τα κορίτσια που επιδίδονται περισσότερο στον κοινωνικό εκφοβισμό). Επιπρόσθετα, ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών εμφανίζονται ως μάρτυρες σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε., 2008).

Τα παραπάνω ποσοστά παρουσιάζουν καταφανώς ότι ο εκφοβισμός στις νεαρές ηλικίες αποτελεί ένα κρίσιμο θέμα, και εν δυνάμει αυξανόμενο στα ελληνικά σχολεία, με εμπλεκόμενο αρκετά μεγάλο μέρος μαθητικού πληθυσμού, πλην όμως δεν μπορούν να διαχωρίσουν ποια περιστατικά αφορούν βία εκπορευόμενη από τη σεξουαλική ταυτότητα των θυμάτων.

Η δυσκολία μιας τέτοιας «καταμέτρησης» έγκειται και στο γεγονός ότι τα θύματα σπανίως θα αναφερθούν ή θα μιλήσουν για το είδος αυτό του εκφοβισμού. Η προαναφερόμενη έννοια της τιμής για τα αγόρια, της ντροπής για τα κορίτσια, αλλά και του στιγματισμού για όσα παιδιά είναι ή πιστεύουν ότι είναι γκέι, καθιστούν απαγορευτικές σχεδόν τις αναφορές στο ζήτημα αυτό. Δεδομένα ερευνών πάντως δείχνουν τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει το φαινόμενο του εκφοβισμού στην ψυχική υγεία αλλά και στην ακαδημαϊκή πορεία των μαθητών .(Andreou,2015).

Οι χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις, η αυξημένη αποχή (σχολική διαρροή) από το σχολείο και η περιορισμένη ψυχοκοινωνική προσαρμογή , είναι μερικές από τις σημαντικότερες συνέπειες του φαινομένου.(Bauman and Yoon, 2014).

Οι δράστες εκφοβισμού και βίαιων συμπεριφορών είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν το σχολείο, να φύγουν από το σπίτι και να αναπτύξουν ως ενήλικες αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά (Alvarez, 2007). Επιπροσθέτως, η ανάμειξη σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς συνιστά ανασταλτικό παράγοντα στην ακαδημαϊκή, κοινωνική αλλά και συναισθηματική ανάπτυξή τους.

Ακόμη, η θυματοποίηση συνδέεται άρρηκτα με αρκετές συμπεριφορικές και γνωστικές δυσλειτουργίες, οι οποίες σχετίζονται τόσο με τα ατομικά χαρακτηριστικά του θύματος όσο και με τη μορφή της θυματοποίησης του. (Carbone-Lopez, Esbensen and Brick, 2010).

Οι Τραυλός και Δούμα (2012),αναφέρονται στις εξής: (α) στις αναπτυξιακές προσεγγίσεις, οι οποίες αιτιολογούν το φαινόμενο του εκφοβισμού είτε σε σχέση με τα διαφορετικά ηλικιακά στάδια από τα οποία διέρχεται το παιδί και τις ανάγκες του κάθε σταδίου, είτε σε σχέση με την ποιότητα των συναναστροφών που διαμορφώνονται στην οικογενειακό κορμό και οδηγούν σε αντίστοιχα μοτίβα συμπεριφοράς (β) στις εξελικτικές θεωρίες, οι οποίες δίνουν βάση στις προσαρμοστικές λειτουργίες που εξυπηρετούνται από μια εκφοβιστικού τύπου συμπεριφορά (γ) στις κοινωνικο-γνωστικές σύμφωνα με την οποία μια συμπεριφορά, κατά βάση επιθετική, μαθαίνεται διαμέσου της παρατήρησης, της ενίσχυσης , και της υιοθέτησης προτύπων (δ) στις προσεγγίσεις που δίνουν έμφαση ή

στις ατομικές διαφορές ή στις κοινωνικο-πολιτισμικές διαφορές μεταξύ σε ομάδες για την εκδήλωση του φαινομένου (ε) στην άποψη που δίνει βάση στη διαχείριση της ντροπής και στην επανορθωτική δικαιοσύνη και (στ) στις κοινωνικο-οικολογικές οικολογικές προσεγγίσεις, όπως η οικολογική θεωρία του Bronfenbrenner (1994), η οποία προσβέυει ότι ο εκφοβισμός πηγάζει από την αμοιβαία αλληλεπίδραση μεταξύ του ατόμου και διαφόρων άλλων σημαντικών κοινωνικών δικτύων και συστημάτων, όπως η οικογένεια, οι φίλοι, το σχολείο και το γενικότερο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Τέλος ο Rigby (2004) παρουσιάζει 5 κυρίαρχες προσεγγίσεις που σύμφωνα με τον ίδιο υιοθετήθηκαν περισσότερο σε σχέση με άλλες για να ερμηνεύσουν την εξάπλωση του bullying. Αρχικά ο εκφοβισμός ως αποτέλεσμα ατομικών διαφορών ανάμεσα σε μαθητές/τριες, ο εκφοβισμός ως τμήμα της αναπτυξιακής διαδικασίας και ο εκφοβισμός ως κοινωνικο-πολιτισμικό φαινόμενο, εξαιτίας της ύπαρξης ομάδων με διαφορετικά επίπεδα εξουσίας και δύναμης. Ο εκφοβισμός ως απάντηση στην πίεση της ομάδας των συνομηλίκων στο σχολείο και ο εκφοβισμός μέσα από την προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Οι προσεγγίσεις αυτές συμβάλλουν ουσιαστικά στην αποσαφήνιση του φαινομένου του εκφοβισμού,

Παρόλα αυτά καμία από αυτές τις προσεγγίσεις δεν προσφέρει ακόμα μια καθολική ερμηνεία ούτε και μπορούν να αποτελέσουν από μόνες τους τη βάση για μια ολιστική αντιμετώπιση του προβλήματος ειδικά όταν αυτό είναι πιο σύνθετο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση που εμπλέκεται η σεξουαλική ταυτότητα. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητη η περαιτέρω διερεύνηση και επιστημονική προσέγγιση του φαινομένου, στις πιο σύνθετες εκφάνσεις του, ώστε με την πληρέστερη κατανόηση του να οδηγηθούμε στην σταδιακή εξάλειψη του ή έστω τον περιορισμό του. Το βέβαιο πάντως είναι ότι, η κατανόηση των εννοιών του φύλου και της σεξουαλικής ταυτότητας, η απενοχοποίηση της γυναικείας σεξουαλικότητας και η πτώση των στερεοτύπων του «φυσιολογικού», θα συμβάλλουν στον περιορισμό των φαινομένων αυτού του είδους της βίας.

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η απόφαση για το εάν θα διεξάγουμε ποσοτική ή ποιοτική έρευνα εξαρτάται από την ίδια τη φύση του ζητήματος που καλούμαστε να αναλύσουμε, αλλά και από τους

ίδιους τους σκοπούς της έρευνας. Κατά τη διεξαγωγή της ποσοτικής έρευνας συλλέγονται δεδομένα, τα οποία αναλύονται στατιστικώς ούτως ώστε να είναι δυνατή η εξέταση των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των διαφόρων μεταβλητών. Μέσω των αριθμητικών δεδομένων που προκύπτουν παρουσιάζεται ένα αντικειμενικό αποτέλεσμα που απαντάει στο ερώτημα/ ερωτήματα της έρευνας

Εν αντιθέσει, με την ποιοτική έρευνα στην οποία επιδιώκεται η ουσιαστική και εις βάθος ανάλυση των υποκειμενικών απόψεων, αντιλήψεων και ιδεών των ατόμων που συνιστούν το δείγμα, αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα. Μέσω της λεπτομερούς καταγραφής των πεποιθήσεων των ατόμων αποκτάται καινούργια γνώση, ικανή να συνδράμει καθοριστικά στην κατανόηση και επίλυση του εξεταζόμενου ζητήματος.

Ο τρόπος διεξαγωγής της παρούσας έρευνας θα γίνει μέσω ποιοτικής ανάλυσης έχοντας σαν βάση τη θεωρία της φαινομενολογίας, αφού έτσι μπορεί να καταστεί δυνατή η παρουσίαση των εμπειριών και πεποιθήσεων του δείγματος. Όπως αναφέρεται και στη θεωρία της φαινομενολογίας, η σφαίρα της πραγματικότητας δεν είναι κάτι το αντικειμενικό και προκειμένου, να αναλυθεί ένα ζήτημα θα πρέπει να κατανοηθεί και να παρουσιαστεί η διαφορετική οπτική του κάθε συνεντευξιαζόμενου. Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό είναι αρκετά δύσκολο να συλλεχθούν τα δεδομένα και να αναλυθούν με τρόπο στατιστικό, ούτως ώστε να καταλήξουμε σε αριθμητικά αποτελέσματα στην προκειμένη περίπτωση. Μέσω των συνεντεύξεων που θα πραγματοποιηθούν ο ίδιος ο ερευνητής είναι σε θέση να αντιληφθεί την οπτική του κάθε συνεντευξιαζόμενου, αναφορικά με τις πεποιθήσεις του. Τα προκύπτοντα αποτελέσματα θα ωθήσουν τον ερευνητή στη διεξαγωγή ποσοτικής έρευνας, ούτως ώστε να γενικευτούν τα αποτελέσματα σε ένα μεγαλύτερο δείγμα με ποικίλα χαρακτηριστικά.

Εξαιτίας του ζητήματος που πρέπει να αναλυθεί, οι συνεντευξιαζόμενοι επιλέγονται μέσω σκόπιμης δειγματοληψίας, ώστε να παρουσιαστεί μία πληθώρα απόψεων, ικανών να συνδράμουν πιο καθοριστικά στην ορθή κατανόηση του ζητήματος. Πραγματοποιήθηκε μία εκ προθέσεως επιλογή των συνεντευξιαζόμενων βασισμένα σε συγκεκριμένα κριτήρια, προκειμένου τα άτομα αυτά να συνδράμουν στην συλλογή πληροφοριών ικανών να οδηγήσουν σε αξιόπιστα συμπεράσματα.

Το δείγμα που επιλέχθηκε για τη παρούσα μελέτη είναι μαθητές έφηβοι ηλικίας 17 ετών. Το δείγμα αποτελείται από 5 άτομα αγόρια και από 5 άτομα κορίτσια. Οι μαθητές φοιτούν όλοι σε διαφορετικά γενικά λύκεια, στη περιοχή της Κορίνθου.

Στην ποιοτική έρευνα το δείγμα που επιλέγεται να χρησιμοποιηθεί είναι συνήθως μικρού μεγέθους, καθώς ένα μεγάλο δείγμα τείνει να μη θεωρείται αξιόπιστο, αφού δεν εξυπηρετεί τους στόχους και σκοπούς της έρευνας. Ο αριθμός των συνεντεύξεων που επιλέχτηκε κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας θεωρείται κατάλληλος, καθώς μεγαλύτερος αριθμός δείγματος εν έχει τον κίνδυνο επανάληψης των ίδιων απόψεων, άρα και κορεσμού.

Ο ερευνητής είναι καθηγητής των συγκεκριμένων εφήβων στα πλαίσια της φροντιστηριακής εκπαίδευσής τους στο πανελλαδικώς εξεταζόμενο μάθημα της Κοινωνιολογίας. Στην παρούσα έρευνα, ο τρόπος συλλογής δεδομένων θα είναι η διεξαγωγή μιας ημιδομημένης συνέντευξης, ένα μέσο το οποίο χρησιμοποιείται συχνά σε έρευνες που αφορούν ένα εκπαιδευτικό τομέα, καθώς οι ερωτήσεις πραγματοποιούνται σε καθένα συμμετέχοντα ξεχωριστά. Στην περίπτωση μιας τέτοιας συνέντευξης οι ερωτήσεις που απευθύνονται στο συνεντευξιαζόμενο είναι ανοιχτού τύπου, ούτως ώστε να είναι δυνατή η έκφραση απόψεων και ιδεών του συνεντευξιαζόμενου χωρίς περιορισμούς. Αντίθετα, χρησιμοποιώντας παρατηρήσεις ο ερευνητής δεν έχει τη δυνατότητα να κατανοήσει σε βάθος την οπτική των ατόμων του δείγματος, καθώς οι ερωτήσεις που πραγματοποιούνται είναι συγκεκριμένες, προκειμένου να προκύψουν τα απαραίτητα αποτελέσματα .

Επιλέχθηκε ημιδομημένη συνέντευξη για την διεξαγωγή της έρευνας γιατί μέσω αυτού του τρόπου συνέντευξης οι ερωτήσεις είναι συγκεκριμένες, ενώ μπορεί ο ερωτών να παρεκκλίνει από αυτές αναλόγως της ροής της συζήτησης. Πραγματοποιώντας ανοιχτές ερωτήσεις ο συνεντευξιαζόμενος έχει τη δυνατότητα να εκφράσει ελεύθερα τις απόψεις του, χωρίς να περιορίζεται από συγκεκριμένες απαντήσεις και έχοντας την ευκαιρία εκτενούς ανάλυσης της οπτικής του. Σε κάποιες περιπτώσεις έγινε βολιδοσκόπηση, ούτως ώστε μέσω του υποερωτήματος αυτού να αποσαφηνιστούν οι απαντήσεις των συνεντευξιαζομένων, ούτως ώστε να καταστεί δυνατή η βαθύτερη κατανόηση των πεποιθήσεων τους .

Μέσω αυτού του εργαλείου προσφέρεται η δυνατότητα στον ερμηνευτή να εστιάσει σε βάθος στο φαινόμενο που τον αφορά. Η προβληματική της συγκεκριμένης μεθόδου είναι η απαραίτητη εμπιστοσύνη που πρέπει να δείξει το υποκείμενο στον ερευνητή για να μπορέσει όσο το δυνατόν περισσότερο να « ανοιχτεί » και να συζητήσει με λιγότερους περιορισμούς. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίστηκε σε έναν μεγάλο βαθμό καθώς τα υποκείμενα είχαν αναπτύξει την απαραίτητη οικειότητα,

ωστόσο κανένα από αυτά δεν θέλησε να μιλήσει για το συγκεκριμένο θέμα στα πλαίσια ομαδικού συζήτησης (με ίδιους όρους και εκφράζοντας τις ίδιες απόψεις) και ένιωθαν πιο άνετα στα πλαίσια ιδιωτικής συζήτησης. Παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά παρ'όλο που έδειχναν πρόθυμα να συζητήσουν για το θέμα του εκφοβισμού , μάλιστα ήταν κάτι το οποίο τα είχε απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό όταν το ίδιο θέμα συνδέοταν με την σεξουαλικότητα έδειχναν δισταγμό και καχυποψία . Τα καθιστούσε επιφυλακτικά- και αυτό ήταν αξιοσημείωτο – η τυχόν άποψη που θα σχημάτιζε ο ίδιος ο ερευνητής για την σεξουαλικότητά τους .Ως εκ τούτου χρειάστηκε αρκετός χρόνος και προσπάθεια από τον ερευνητή ώστε να δημιουργηθεί και κλίμα εμπιστοσύνης αλλά κυρίως το να πιστούν τα παιδιά ότι παρ'όλο που μιλούσαν με ενήλικα ,αυτός δεν θα έκρινε τις απόψεις τους , ούτε θα τα συμβούλευε καθ'οιονδήποτε τρόπο τι είναι «σωστό» και τι «λάθος» ή τι θα «έπρεπε» να κάνουν. Όταν έγινε κατανοητό ότι ο ρόλος του ερευνητή ήταν αυτός κυρίως του ακροατή, χωρίς σχόλια, τότε παρατηρήθηκε ιδιαίτερη «προθυμία» να μιλήσουν για τα ζητήματα της έρευνας .

Στην έρευνα τηρήθηκαν οι βασικές αρχές ηθικής και δεοντολογίας που πρέπει να ισχύουν σε μια ερευνητική μελέτη. Καθ όλη τη διάρκεια της μελέτης τηρήθηκε η ανωνυμία και το απόρρητο. Όπως αναφέρει και ο Mishler ,1996 : 186, με το να εγγυηθείς στα υποκείμενα την ανωνυμία τους αυξάνεις τις πιθανότητες «αληθινών» απαντήσεων. Σύμφωνα με τον Thompson 1982, η αίσθηση «ιδιωτικότητας» αυξάνεται και λαμβάνεται αρκετά σοβαρά ιδιαίτερος σε μεγαλύτερα παιδιά ,κατά την εφηβική περίοδο. Η ανάγκη προστασίας της προσωπικής ζωής και η ανάγκη «καλής εντύπωσης» ιδιαίτερος είναι κομβικής σημασίας σε εφήβους . Ο βαθμός εισβολής στην ιδιωτικότητά τους καθορίζει την ίδια την ποιότητα των συνθηκών της ζωής των παιδιών . (Wolfe,1978, Rivlin and Wolfe ,1985, Parke and Sawin, 1979)

Κρίθηκε απαραίτητο από τον ερευνητή η χρήση συγκεκριμένου οδηγού ερωτήσεων της ημιδομημένης συνέντευξης ώστε να είναι εντός του ερευνητικού πλαισίου της έρευνας καθώς και να οδηγηθεί έστω και κατά προσέγγιση στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Οι ερωτήσεις είναι οι ακόλουθες:

- Προσδιόρισε το φύλο σου και γιατί . Θεωρείς ότι τα φύλα έχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ;

- Γνωρίζεις τι είναι «φύλο» και θεωρείς ότι το φύλο έχει συγκεκριμένη σεξουαλική προτίμηση;
- Έχεις δεχθεί ή έχεις κάνει εκφοβισμό/bullying;
- Ποιος σου μίλησε πρώτη φορά για το sex ;
- Εάν κάποιος διέδιδε για εσένα ότι είσαι ομοφυλόφιλος ,πως θα αντιδρούσες και τι θα αισθανόσουν ;
- Εάν κάποιος διέδιδε για εσένα ότι έχεις πολλές ερωτικές σχέσεις πως θα αισθανόσουν ;
- Εάν ανέβαινε στο διαδίκτυο μία γυμνή σου φωτογραφία ,πως θα αισθανόσουν για αυτό ;
- Εάν θα ομολογούσαν εύκολα σε κάποιον ενήλικα το γεγονός ότι έχουν πέσει θύματα εκφοβισμού με σεξουαλικό πρόσημο ;
- Θεωρείτε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ομοφυλόφιλων ;

5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Ερωτήθηκαν δέκα έφηβοι αναφορικά με το ζήτημα του εκφοβισμού με πρόσημο τη σεξουαλική ταυτότητα και παράλληλα εξέφρασαν ευρύτερες «απόψεις» για το θέμα , μέσα από συζήτηση /συνέντευξη . Στα πλαίσια της έρευνας , η παρουσίαση της ανάλυσης των συνεντεύξεων θα γίνει τμηματικά με κατηγοριοποίηση το βιολογικό φύλο των ερωτηθέντων αλλά και συγκριτικά . Τα ονόματα των παιδιών έχουν αλλάξει ώστε να τηρηθούν πιστά τα προσωπικά δεδομένα του κάθε ενός. Επιλέχθηκε από τον ερευνητή η παρουσίαση βασικών σημείων των συνεντεύξεων.

ΑΓΟΡΙΑ

Τα αγόρια έφηβοι , αντιμετώπισαν το φαινόμενο του εκφοβισμού, ως κάτι σύννηθες εφόσον γνώριζαν συμμαθητές τους που είχαν δεχθεί bulling , ο Β παραδέχθηκε ότι έχει ασκήσει και ο ίδιος bulling , ο Γ ότι έχει υποστεί ,ενώ ο Α αν και είχε δεχθεί εκφοβισμό δεν το είχε αξιολογήσει ως « κάτι τέτοιο». Παρατηρήθηκε ότι (Δ και Β) έδειχναν να νιώθουν άβολα όταν το θέμα συζήτησης αφορούσε την ομόφυλη ταυτότητα και σε κάθε ευκαιρία προσπαθούσαν έμμεσα να επιβεβαιώσουν την δική

τους «αρρενωπή» ταυτότητα , διαχωρίζοντας τη θέση τους κάθετα από ορισμένες «γυναικείες συμπεριφορές»

Α. Ο Αντρέας είναι δεκαέξι ετών, παιδί μονογονεϊκής οικογένειας και διαμένει με την μητέρα του η οποία εργάζεται ως νοσηλεύτρια σε δημόσιο νοσοκομείο. Είναι γενικά ένα συνεσταλμένο παιδί με καλές επιδόσεις στο σχολείο. Κατά τα λεγόμενά του είχε υποστεί παρενόχληση μέσω διαδικτύου έπειτα από ανάρτηση φωτογραφίας του όπου εικονιζόταν αυτός με την μητέρα του σε διακοπές. Φίλοι του σχολίασαν άσχημα τη φωτογραφία και τον κοροΐδισαν, ονοματίζοντάς τον “gay”. Την αμέσως επόμενη στιγμή έβγαλε την φωτογραφία από τον λογαριασμό του. Διακωμώδησε το γεγονός και προσπάθησε να εξηγήσει ότι ο χαρακτηρισμός του ομοφυλόφιλου* στον καθημερινό λόγο χρησιμοποιείται με διαφόρων ειδών γλωσσικές εκφάνσεις (αργκό) χωρίς όμως να τον ενοχλεί και χωρίς ο ίδιος να προσβάλλεται. *«Με είπαν αδερφή και δίκιο είχαν, αλλά σιγά, γενικά τα κάνουμε αυτά στην παρέα μας. Την έβγαλα την φώτο γιατί πήγαν από κάτω και έγραφαν διάφορα»* Φυσικά και δεν θα συζητούσε το ζήτημα αυτό με τους γονείς τους ή τους καθηγητές του *«δεν υπάρχει λόγος αυτά να τα ξέρει η μάνα μου ή κάποιος άλλος, δεν είναι καν σοβαρά θέματα»*, ο ίδιος δεν θα είχε κανένα πρόβλημα αν διαδίδονταν ότι είχε πολλές σχέσεις με κορίτσια *«ποιός δεν θα το ήθελε αυτό, γενικά πιστεύω ότι όλοι οι άντρες θα γούσταραν μία τέτοια φήμη»*. Η άποψη του για το φύλο και τη σεξουαλική ταυτότητα, ήταν ότι πρόκειται για έννοιες ταυτόσημες *«όποιος είναι άντρας γουστάρει να πηγαίνει με γυναίκες σε όποιον δεν άρεσουν οι γυναίκες είναι αδελφή, δεν το θεωρώ κακό αλλά δεν είναι όλοι το ίδιο, οι άντρες είναι άντρες και οι γυναίκες γυναίκες, οι αδελφές είναι μία κατηγορία από μόνοι τους και μοιάζουν πιο πολύ με τις γυναίκες και γι’ αυτό κάνουν παρέα μόνο μεταξύ τους»*. Για το σεξ είχε μιλήσει για πρώτη φορά με τη μητέρα του. Πάντως μία γυμνή του φωτογραφία σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα του προκαλούσε μάλλον ντροπή και θα ένοιωθε εκτεθειμένος. *«Μια γυμνή φωτογραφία; Όχι δεν θα μου άρεσε θα ντρεπόμουν σίγουρα και σίγουρα θα έπεφτε δούλεμα από τους φίλους μου, θα άρχιζαν σχόλια του τύπου ... ούτε να το φανταστώ το ρεζίλι»* Θεωρούσε ότι για μία γυναίκα-κορίτσι η ομόφυλη ταυτότητα : *«δεν είναι κάτι κακό, σιγά ποιόν ενοχλεί, έχω μία φίλη μου που είναι λεσβία δεν έχω θέμα μαζί της»*. Είναι φανερό ότι ο Αντρέας αποδέχεται την ομόφυλη ταυτότητα όσον αφορά τις γυναίκες και όχι τους άντρες. Επίσης θεωρεί ότι άνδρας είναι απλά αυτός που δεν φέρεται σαν γυναίκα, χωρίς να προσδιορίζει κάποια συγκεκριμένη συμπεριφορά ως «ανδρική».

Β. Ο Δημήτρης είχε διαφορετικές απόψεις και βιώματα. Είναι παιδί πολύτεκνης οικογένειας με χαμηλή οικονομική δυνατότητα, όχι πολύ καλός μαθητής με ενδιαφέροντα γύρω από τον αθλητισμό, ετών 17. Στόχος του είναι να γίνει αστυνομικός ή πυροσβέστης καθώς νιώθει την ανάγκη να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο την απαραίτητη, κατά τον ίδιο ασφάλεια, που χρειάζεται. Το να τον χαρακτηρίσουν ομοφυλόφιλο είναι φανερά προσβλητικό. Στη συζήτηση φάνηκε έξαλλος όταν ειπώθηκε από τον ερευνητή η ερώτηση «Πως θα αισθανόσουν εάν κάποιος πίστευε για εσένα ότι είσαι ομοφυλόφιλος και το διέδιδε;» και απάντησε «τι λές καλέ ! Ας τολμούσε κάποιος να το έκανε αυτό και θα του έδειχνα τι πάει να πει άντρας, να με προσέβαλε έτσι; Φυσικά και θα με έθιγε , την τιμή μου πιο πολύ ! Αν το μάθαινε η οικογένεια μου δεν θα μπορούσα να τους δώ στα μάτια» .Προσδιόρισε τον εαυτό του ως άντρα γιατί δεν είναι γυναίκα να κλαψουρίζει και να φορά φουστάνια « Άντρας είμαι, γιατί σου φαίνομαι κάτι άλλο; Φοράω φουστάνι και δεν το ξέρω (με περιπαικτική διάθεση)». Για αυτόν δεν υπήρχε θέμα μη ταύτισης φύλου και σεξουαλικής προτίμησης «Οι άντρες πάνε με γυναίκες και οι γυναίκες με άντρες όλα τα άλλα είναι ανωμαλίες», ενώ η πρώτη του επαφή με το σεξ είχε γίνει μέσω διαδικτύου. Θα αισθανόταν καλά με την ανάρτηση μιας γυμνής του φωτογραφίας γιατί « κάνει βάρη» και η διάδοση φήμης περί πολλών ερωτικών συντρόφων του άλλου φύλου θα τον έκανε να νοιώθει περήφανος «Εννοείται ότι θα μου άρεσε να λένε ότι έχω πολλές κοπέλες, προσπαθώ η αλήθεια είναι, αλλά θα δείξει περιμένω να τελειώσουν οι πανελλήνιες και το καλοκαίρι δεν θα με δει το σπίτι μου» . Ενώ στην ερώτηση τι γνώμη έχει για τους ομοφυλόφιλους και εάν ξέρει κανέναν είπε χαρακτηριστικά « Ναι, μερικά παιδιά είναι αδερφές, έχουμε και εμείς στο σχολείο ένα , και πρέπει να δεις τη φάτσα του κάθε φορά που με βλέπει ». «Πώς πιστεύεις ότι νιώθει αυτό το άτομο;», ρωτήθηκε από τον ερευνητή . «Δεν με ενδιαφέρει ας πρόσεχε να μην προκαλούσε , επιλογή του είναι να είναι ... και εμένα επιλογή μου είναι να μην γουστάρω να τον βλέπω , δημοκρατία δεν έχουμε;» Ερωτήθηκε ακόμη εάν θεωρεί ότι οι γυναίκες ομοφυλόφιλες του δημιουργούν το ίδιο συναίσθημα με τους άνδρες ομοφυλόφιλους .. « Δεν γνωρίζω καμία δεν έχω δει από κοντά , αλλά δεν είναι το ίδιο , ειδικά αν είναι ωραίες ποιόν πειράζουν;» Η θέση του γύρω από το θέμα του εκφοβισμού ήταν ότι κάποιιοι απλά τον προκαλούν. Σίγουρα μια μορφή εκφοβισμού που θα περιείχε σωματική βία θα το «εξέφραζε» καλύτερα, γιατί κατά την γνώμη του θα έδινε στο

θύμα μία ευκαιρία να ανταποδώσει στα «ίσια». Το διαδικτυακό μπούλινγκ είναι κατά την άποψη του «γυναικουλίστικη» συμπεριφορά.

Γ. Ο Δημοσθένης είναι 17 ετών, με μέτρια σχολική επίδοση. Έχει πάθος την φωτογραφία. Η μητέρα του είναι από την Γαλλία και ο πατέρας του έλληνας .Ο Δημοσθένης έχει ομόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό. Έχει κατά τα λεγόμενά του δεχθεί bullying με στόχο την σεξουαλικότητά του και έχει στοχοποιηθεί και στο διαδίκτυο. Έχει γίνει αποδέκτης αρκετών προσβλητικών μηνυμάτων αλλά και φωτογραφιών σχετικά με την σεξουαλικότητά του. Ο ίδιος χαρακτήρισε τους θύτες «ρατσιστές» και στη συνέχεια αναφέρθηκε στα ανθρώπινα δικαιώματα *«Ναι έχω δεχθεί bullying, μου στέλνουν κατά καιρούς διάφορα μηνύματα στα μέσα ,μια φορά ένας τύπος μου έδειχνε ενδιαφέρον και τελικά αποδείχθηκε ότι ήταν πίσω από το προφίλ του μια ολόκληρη παρέα που έσπαγε πλάκα. Μου έστελναν φωτογραφίες ,είχαν κάνει και «κολάζ» με δικές μου φωτογραφίες και με φωτογραφίες με άσχετους άνδρες από το ίντερνετ να κάνουμε δήθεν διάφορα. Έκανα πολύ καιρό να συνέρθω από όλο αυτό.»* . Κατ' αυτόν το φύλο και η σεξουαλική προτίμηση δεν ήταν ταυτόσημες έννοιες. Θεωρούσε τον εαυτό του άντρα που απλά είχε σεξουαλική προτίμηση για άτομα του ίδιου φύλου . Φυσικά και έχει νοιώσει ντροπή και βαθύ θυμό για αυτό που έχει υποστεί, ωστόσο δεν θα το εμπιστευόταν σε κάποιο μεγαλύτερο για να μην το μάθουν οι γονείς του. Κατά κάποιο τρόπο πίστευε ότι η ομοφυλοφιλία του «έθιγε» την τιμή της οικογένειάς του και ιδιαίτερα του πατέρα του. Η μητέρα του από την άλλη πίστευε ότι θα ήταν υποστηρικτική . Οι πρώτες του προσλαμβάνουσες σχετικά με το σεξ ήταν μέσω διαδικτύου. *«Οι γυναίκες ομοφυλόφιλες δεν τραβάνε όσα τραβάνε οι άντρες . Δεν ξέρω γιατί να σου πω την αλήθεια , ίσως γιατί οι περισσότεροι στρέψουν ή γιατί δεν το βλέπουν συχνά ,αλήθεια δεν ξέρω»*. Ο εκφοβισμός μέσω διαδικτύου του προκαλούσε πολύ μεγαλύτερη αναστάτωση και φόβο από μία ευθεία αντιπαράθεση στον δρόμο. Ο λόγος ήταν ότι αυτά που έχουν πει για αυτόν *«μένουν για πάντα»* . Ναι, έχει κλειστεί πολύ καιρό μόνος του στο δωμάτιό του κάνοντας μαύρες σκέψεις και έχει τάσεις απομονωτισμού. Τα όρια μεταξύ των φύλων δεν ήταν γι' αυτόν τόσο απόλυτα. Δεν πίστευε ότι υπάρχει μία εκ γενετής ανδρική ή γυναικεία συμπεριφορά . Η σεξουαλική ταυτότητα κατά τον Δημοσθένη δεν χρειαζόταν να ταυτίζεται με το φύλο.

Δ. Ο Βασίλης είναι 17 ετών, με άριστες επιδόσεις στο σχολείο, θέλει να μπει στη Νομική . Η οικογένειά του είναι μεσοαστικής τάξης και έχει άλλα δύο αδέρφια.

Αναφέρθηκε στον ρατσισμό σε σχέση με το φύλο ως κάτι το οποίο «δεν τον αγγίζει». Προσπαθούσε καθ' όλη την διάρκεια της συνέντευξης να «αποδομήσει» τον όρο ομοφυλοφιλία, τονίζοντας και επανάληψη ότι είτε τον πουν ομόφυλο είτε όχι δεν θα τον επηρεάσει καθώς γνωρίζει αυτός και η οικογένειά του ότι δεν είναι και κατά πάσα πιθανότητα αν συνέβαινε κάτι τέτοιο θα γινόταν στα πλαίσια πειράγματος χωρίς καμία σημασία *«Δεν με αφορά γενικά αυτό το θέμα, έχει παραγίνει στις μέρες μας θέμα συζήτησης χωρίς να έπρεπε τόσο πολύ. Ωραία και να με πουν, τι έγινε σιγά, δεν θα με πείραζε, ρώτα και την κοπέλα μου αν είμαι»*. Παρότρυνε να ερωτηθεί η κοπέλα του για το θέμα, δηλαδή για το αν είναι ή όχι ομόφυλος, χωρίς φυσικά να του έχει τεθεί αυτή η ερώτηση στα πλαίσια της συνέντευξης. Πάντως ενώ ήταν κατά κάθε μορφής εκφοβισμού, δεν θα υποστήριζε ανοιχτά έναν ομοφυλόφιλο/θύμα, καθώς παραδέχθηκε ότι αν έκανε κάτι τέτοιο θα τον θεωρούσαν και αυτόν gay οι φίλοι του. *«Δεν νομίζω να έμπαινα στην μέση κάποιου καβγά. Ένας ομοφυλόφιλος, όπως κάθε άνθρωπος, θα πρέπει να μπορεί να υπερασπιστεί τις επιλογές του, δεν θέλει εμένα να κάνω τον μπαμπά του. Υπάρχει και η περίπτωση να πουν ότι είμαι και εγώ εν τω μεταξύ»*. Η τυχόν ανάρτηση γυμνής φωτογραφίας του θα τον έφερνε σε δύσκολη θέση. Και στην περίπτωση αυτή, το διαδίκτυο ήταν ο χώρος που έμαθε τα πρώτα πράγματα για το σεξ. Τόνισε ακόμα, ότι οι άντρες, οι γυναίκες και οι ομοφυλόφιλοι είναι άνθρωποι με ίσα δικαιώματα. Ακόμη, διαχώρισε τους ομοφυλόφιλους από τους άντρες και τις γυναίκες, ως «τρίτο φύλο» με μοναδικό διαχωρισμό την σεξουαλική προτίμηση ή και την ενδυματολογική. Τοποθετήθηκε ως εξής για τη διαφορά γυναικών και ανδρών ομοφυλόφιλων: *«Οι γυναίκες ομοφυλόφιλες είναι πιο σπάνιο και είναι μέσα σε πλαίσια πειραματισμού, φυσικά, κάποια στιγμή θα θέλουν να κάνουν παιδιά έτσι και αλλιώς οπότε θα τους έρθει να πάνε με άντρα»*. Τέλος τυχόν γυμνή φωτογραφία της αδερφής του στο διαδίκτυο θα του προκαλούσε ντροπή γιατί όλοι θα την θεωρούσαν εύκολη. Ήταν βέβαιος πως ήταν άνδρας γιατί έχει τα βιολογικά χαρακτηριστικά ενός άντρα και διότι *«δεν φέρεται γυναικεία»*

Ε. Ο Βαγγέλης είναι 17 χρονών, μένει με τους γονείς του και τα άλλα τρία του αδέρφια, και είναι από τους πολύ καλούς μαθητές. Η μητέρα του και ο πατέρας του έχουν ένα περίπτερο. Μίλησε για το θέμα ως κάτι το οποίο είναι τρομερά κακό και επίπονο για τα άτομα που είναι αποδέκτες του εκφοβισμού και του ρατσισμού. *«Κάθε άνθρωπος πρέπει να μπορεί να κάνει ό, τι θέλει στην προσωπική του ζωή»*, τόνισε. Ανέφερε ότι ο κόσμος δεν γνωρίζει και φοβάται και γι αυτό δεν αποδέχεται τους

ομοφυλόφιλους . « Θα μπορούσε να είναι ο αδελφός τους ή η αδελφή τους» . Ο ίδιος, ωστόσο , διέκρινε τον ρατσισμό μεταξύ ανδρών και γυναικών και είπε ότι σπάνια οι γυναίκες δέχονται εκφοβισμό σε σχέση με την ομοφυλοφιλία ,αλλά γνωρίζει περιπτώσεις κοριτσιών που έχουν «διασυρθεί» στο διαδίκτυο με γυμνές φωτογραφίες, γεγονός που το θεωρούσε εξ ίσου προσβλητικό και κατά τα συμφραζόμενα, ίσως και πολύ πιο επίπονο δεδομένης της «ΦΥΣΗΣ» της γυναίκας ,σύμφωνα ακριβώς με τα λόγια του. Κατά τα άλλα , ήταν ενθαρρυντικό , ότι αυτός ο έφηβος, θεωρούσε σκληρή μορφή ρατσισμού τον εκφοβισμό σε σεξουαλικό πρόσημο. «*Πρώτη φορά έμαθα για το σεξ από τον μεγάλο μου αδελφό.(...) Ναι, θα υπερασπιζόμουν ένα άτομο το οποίο το εκφοβίζουν επειδή είναι γκέι αλλά και για οποιονδήποτε άλλο λόγο, ξέρω ένα παιδί από το σχολείο που του λένε διάφορα , όπως και πάρα πολλές κοπέλες οι οποίες έχουν διασυρθεί με γυμνές φωτογραφίες (...) Δεν θεωρώ προσβλητικό να πουν για εμένα ότι είμαι ομοφιλόφιλος ,πιο προσβλητικό θα ήταν αν έλεγαν ότι είμουν ένας από αυτούς που διέσυραν τις κοπέλες στο site ...» Αποδεχόταν την βία σχεδόν ως φυσιολογική έκφραση των εφήβων που ωστόσο θα μπορούσε να διοχετευθεί , μέσω σωστής διαπαιδαγώγησης στον αθλητισμό και στην μουσική με την μορφή εκτόνωσης. Και αυτός, οριοθετούσε το ανδρικό του φύλο με αρνητικό τρόπο «*Είμαι άνδρας γιατί δεν φέρομαι γυναικεία. Οι γυναίκες είναι πιο ευαίσθητες και πιο αδύναμες, οι άνδρες πρέπει να τις προστατεύουμε. Οι άντρες από τη φύση τους είναι κυνηγοί ενώ μια κοπέλα δεν είναι φτιαγμένη έτσι ,πρέπει να την προστατεύεις, αυτό θα ήθελα και για την αδερφή μου»**

ΚΟΡΙΤΣΙΑ

Α. Η Κατερίνα είναι μαθήτρια 17 ετών, απο μεσοαστική πολυμελή οικογένεια. Της αρέσει ο χορός και το σχέδιο. Σύμφωνα με την ίδια έχει δεχθεί εκφοβισμό για τον αριθμό των συντρόφων της «*Υπήρχε μια περίοδος που όλοι στο σχολείο σχολίαζαν ότι τα έφτιαξα πολύ γρήγορα με έναν συμμαθητή μου ενώ μόλις είχα χωρίσει. Η παρέα του έλεγε διάφορα για εμένα παντού , μέχρι και ο αδερφός μου που είναι ένα χρόνο μικρότερος μου είπε να «μαζευτώ» γιατί τον κάνω ρεζίλι, ότι όλο το σχολείο λέει ότι ήμουν άπιστη προς στον προηγούμενο δηλαδή ότι τα είχα και με τους δύο*

ταυτόχρονα!(...) Ένιωσα θυμό πάρα πολύ, δεν τους αφορούσε, νευρίασα και με τον αδερφό μου που το πίστευε αυτό για εμένα ,δεν είμαι π...α!.» Η σεξουαλική προτίμηση για την ίδια είναι κάτι που πρέπει να μπορεί να εκφράζει ο καθένας ελεύθερα, «Ό,τι θέλει ο καθένας, αρκεί να είναι χαρούμενος , στην εποχή μας δεν πρέπει να σκεφτόμαστε έτσι ,δεν ζούμε το 40'» Στην ερώτηση «Πως θα αισθανόσουν εάν κάποιος πίστευε για εσένα ότι είσαι ομοφυλόφιλη και το διέδιδε;», η Κατερίνα είπε ότι κανένας δεν θα το πίστευε. «Όχι δεν θα το πίστευε κανένας και δεν νομίζω γενικά να το έλεγε κάποιος, το πολύ πολύ να τους έκανα πλάκα για να σιγουρευτούν, αλλά σίγουρα δεν θα με πείραζε» Πρώτη φορά για το σεξ της είχε μιλήσει η μητέρα της. Δεν διέκρινε κάποια διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ομοφυλοφίλων «Το ίδιο είναι και είναι ίσοι με όλους». Ωστόσο ο μεγαλύτερος εκφοβισμός για την ίδια είναι να την χαρακτηρίσουν «εύκολη» και «πόρνη» παρά ομοφυλόφιλη . Σε κανέναν ενήλικα δεν είπε αυτό που της συνέβη στο σχολείο. Τα αισθήματα που της δημιουργήθηκαν εκτός από θυμό, δεν ήταν η ντροπή, αλλά μία αίσθηση υπεράσπισης της τιμής της. «Ντροπή δεν ένιωσα με όλα αυτά, αλλά ένιωσα την ανάγκη αποκατάστασης της αλήθειας γύρω από το πρόσωπό μου». Η Κατερίνα εμφανώς είχε θέμα κάποιος να την κακοχαρακτηρίσει επειδή είχε πολλούς συντρόφους, ωστόσο ο λόγος που είχε πρόβλημα , δεν ήταν επειδή έβλεπε κάτι κακό σε αυτό, αλλά επειδή «δεν το είχε κάνει» . Σύμφωνα με τα λεγόμενά της «μια γυναίκα δεν είναι φυσιολογικό να κάνει κάτι με πολλούς άντρες , είναι γυναίκα, θα γεράσει γρηγορότερα .Οι άντρες μπορούν, δεν είναι το ίδιο, δεν θα πάθουν τίποτα.» . Σε αυτή την περίπτωση, η συγκεκριμένη κοπέλα , έχει πεισθεί ότι οι πολλοί ερωτικοί σύντροφοι για μία γυναίκα οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια σε –κάποια- υλικο-σωματική φθορά . Γεγονός είναι, ότι παρ'ότι δεν της άρεσαν οι χαρακτηρισμοί για το πρόσωπό της , η ίδια απέδιδε την αιτία της προσβολής της σε αναληθείς κατηγορίες και όχι παραδεχόμενη την εσφαλμένη «ταμπέλα» της εύκολης για μία γυναίκα . Δεν έβρισκε καμία «φυσιολογικότητα» στις πολλαπλές ερωτικές επαφές μιας γυναίκας, και εάν δεν ήταν αποδέκτης της κατηγορίας η ίδια , ενδεχομένως, εάν είχε αποδείξεις για μια άλλη κοπέλα ότι κάνει κάτι τέτοιο - κατά την ίδια δηλαδή κάτι ειδικθές - δεν θα δίσταζε να την κακοχαρακτηρίσει. «δεν συμφωνώ οι γυναίκες να κάνουν πολλά πράγματα με πολλούς , έχουμε μία στο σχολείο δεν έχει αφήσει κανέναν(...) ε! Για αυτήν ΝΑΙ να πουν ,εγώ δεν έκανα τίποτα». Ωστόσο ήταν φανερό ότι η Κατερίνα ήταν εναντίον κάθε μορφής βίας. Δεν θα δίσταζε να υπερασπιστεί κάποιο φίλο της αν έπεφτε θύμα εκφοβισμού για τη σεξουαλική του ταυτότητα ακόμα και αν αυτό την έφερνε

αντιμέτωπη με την παρέα της. Διαχώριζε απόλυτα τις απόψεις από τις πράξεις και κατά αυτήν μία πράξη βίας δεν έβρισκε ποτέ δικαιολογητικό υποβαθρό, ακόμα και στην περίπτωση δηλαδή που η «άποψη» του θύτη ήταν σωστή. Η ομοφυλοφιλία για την Κατερίνα αποτελούσε μία μορφή διαφορετικότητας που όχι μόνο δεν θα έπρεπε να αποτελεί όπλο για εκφοβισμό, αλλά αντίθετα θα πρέπει να γίνεται απόλυτα σεβαστή. Αντιλαμβάνοταν την έννοια του άνδρα ως κάποιος που είναι δυνατός και δίκαιος και της γυναίκας ως κάποιας που είναι δυναμική αλλά και ευαίσθητη. Οι χαρακτηρισμοί της για τα δύο φύλα δεν συνδέονταν με τη σεξουαλική ταυτότητα.

Β. Η Σοφία, ετών 17, είναι ένα αρκετά κοινωνικό άτομο με αρκετά ενδιαφέροντα και προς το παρόν με απροσδιόριστους επαγγελματικούς στόχους. Έχει μετακομίσει τα τελευταία χρόνια από μία άλλη επαρχία της Ελλάδας. Ο πατέρας της είναι στρατιωτικός και η μητέρα της δεν εργάζεται. Λόγω των συχνών μετακομίσεων που έχει κάνει, δεν έχει νιώσει ποτέ ότι δεν μπορεί να κοινωνικοποιηθεί στο καινούριο περιβάλλον που καλείται να ζήσει και είναι αρκετά «ανοικτή» στη διαφορετικότητα. Σύμφωνα με την ίδια έχει δεχθεί εκφοβισμό στην προηγούμενη πόλη όπου και διέμενε. «στην ... είχα πολύ μεγάλο θέμα, ήταν και πολύ μικρή πόλη, ό,τι έκανες το μάθαιναν όλοι και όλοι είχαν κάτι να πουν. Για εμένα έλεγαν διάφορα, ότι κάνω κάτι με πολλούς κτλ. Η αλήθεια είναι ότι δεν είχαν άδικο, μου αρέσει η προσοχή από τα αγόρια, ποτέ δεν το θεωρούσα κακό (αρκεί να μην το μάθαινε ο πατέρας μου). Ήμουν και μικρότερη, δεν ξέρω αν τώρα θα αντιδρούσα ψύχραιμα σε ανώνυμα τηλέφωνα τα χαράματα να μου αραδιάζουν αυτά που μου αράδιαζαν(...)» Στην ερώτηση από τον ερευνητή – αν σεξουαλική προτίμηση είναι κάτι που μπορεί να εκφράσει ο καθένας ελεύθερα – η Σοφία είπε ότι δεν την «ενοχλεί», ότι μπορεί να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει. «Στις μέρες μας όποιος πιστεύει το αντίθετο είναι οπισθοδρομικός». – Πως θα αισθανόσουν εάν κάποιος πίστευε για εσένα ότι είσαι ομοφυλόφιλη και το διέδιδε; - «Ειλικρινά δεν θα με ενδιέφερε καθόλου, ούτε θα με ενοχλούσε ούτε θα με χαροποιούσε (...) όχι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ λεσβίας και γκέι (...) πιο πολύ θα με πείραζε εάν έλεγαν για εμένα ότι είμαι εύκολη ...» Παρατηρήθηκε από πλευράς του ερευνητή μία δυσφορία όταν άλλαξε ο τύπος των ερωτήσεων. Η Σοφία ένιωθε πιο άνετα και είχε μεγαλύτερη «όρεξη» να συζητήσει γύρω από την κοινωνική κατακραυγή που δέχονται οι γυναίκες που έχουν ενδεχομένως πολλούς συντρόφους παρά για την ομοφυλοφιλία, την οποία τη πέρασε γρήγορα και κατά την άποψή του

συνεντευξιαστή ίσως επαναλαμβάνοντας κοινωνικά ορθές – «προηγμένες» - απόψεις είτε για να γίνει αρεστή στον συνομιλητή της, είτε γιατί θέλει να είναι με μία συγκεκριμένη τάση. Ωστόσο, αυτή η διατύπωση μπορεί να είναι μία εικασία ή παρερμηνευση της κινησιολογογίας του υποκειμένου την ώρα την συνέντευξης . Πρώτη φορά σε επαφή με το σεξ ήρθε μέσω διαδικτύου «Είχα αγόρι τότε , ήθελα να τα μάθω όλα να μην με θεωρήσει ξενέρωτη ,ξέρεις...». Η Σοφία ενώ δεν θα ασκούσε ποτέ εκφοβισμό , ομολόγησε ότι δύσκολα θα υπερασπιζόταν ένα θύμα, γιατί αυτό πιθανόν να γινόταν αιτία να χάσει την παρέα της και ήξερε –λόγω των πολλών αλλαγών κατοικίας που είχαν προηγηθεί- ότι είναι αρκετό δύσκολο να κάνεις καινούργιες παρέες . Για αυτήν, άνδρες, γυναίκες ή ομοφυλόφιλοι , δεν είχαν και δεν θα έπρεπε να είχαν καμία απολύτως διαφορά. «Όλοι τους είναι ίσοι και υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η σεξουαλική τους ταυτότητα είναι προσωπικό τους θέμα και δεν θα έπρεπε να απασχολεί κανέναν.»

Γ. Η Μαρία είναι παιδί 17 ετών με καταγωγή από την Αλβανία, από εύπορη οικογένεια, θέλει να περάσει δημοσιογραφία και έχει αρκετά καλές επιδόσεις στο σχολείο. Έχει δεχθεί εκφοβισμό μέσω γυμνών φωτογραφιών της που αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο και έπειτα διαδόθηκαν σε αρκετά μεγάλο αριθμό ατόμων (σύμφωνα με τα λεγόμενά της). «Ναι έχουν αναρτηθεί φωτογραφίες μου και έχουν σταλεί από κινητό σε κινητό , ο πρώην μου το έκανε νομίζω ή αυτή που τα έχει τώρα , δεν ξέρω(...) δεν το είπα σε κανέναν από τους δικούς μου, οι φίλες μου με στηρίζουν σε αυτό . Δεν είμαι ο ίδιος άνθρωπος μετά από αυτό . Μου στέλνουν διάφοροι χυδαία πράγματα ,ακόμη και μεγαλύτεροι σε ηλικία . Νιώθω ντροπή , πάρα πολύ(...) δεν ξέρω αν θα το ξεπεράσω ποτέ ήθελα να αλλάξω σχολείο ,πόλη (...) Ξέρω ότι σίγουρα ακόμη κυκλοφορούν οι φωτογραφίες μου , όταν συνέβη αυτό εγώ ήμουν δεκαπέντε . Μια φίλη μου, το είπε στην μαμά της και με προέτρψε να κινηθώ νομικά αλλά δεν το έκανα, οι γονείς μου ποτέ δεν θα το έβλεπαν σαν φταίξιμο άλλου (...)». Η σεξουαλική προτίμηση για την ίδια είναι κάτι που δεν πρέπει να περιορίζεται σε κοινωνικά πρότυπα, πιστεύει ότι ο καθένας μπορεί και πρέπει να έχει το δικαίωμα επιλογής ερωτικού συντρόφου ανεξαρτήτως φύλου. Διαχωρίζει την σεξουαλική ταυτότητα από το φύλο και από την σεξουαλική προτίμηση και φάνηκε αρκετά σταθερή και σίγουρη ως προς την αυτοδιάθεση του κάθε ατόμου. Χρησιμοποίησε συγκεκριμένα την λέξη «ανακούφιση» στην ερώτηση «Πως θα αισθανόσουν εάν κάποιος πίστευε για εσένα ότι είσαι ομοφυλόφιλη και το διέδιδε». Ο λόγος σύμφωνα με την ίδια ήταν : «ανακούφιση θα ένιωθα ,τουλάχιστον

δεν θα με θεωρούσαν όλοι εύκολη και .. , άσε που μπορεί να σταματούσαν τα μηνύματα από διάφορους ..» . Πρώτη φορά σε επαφή με το σεξ ήρθε μέσω διαδικτύου. Δεν διέκρινε διαφορά μεταξύ ανδρών, γυναικών και ομοφυλοφίλων, ωστόσο υποστήριξε ότι οι άντρες είναι «από τη φύση τους πιο σκληροί και πιο επιθετικοί »

Δ. Η Αλεξάνδρα είναι 17 ετών προέρχεται από μικροαστική οικογένεια με εργαζόμενους γονείς και πολύ καλές επιδόσεις στο σχολείο, στόχος της είναι να περάσει φιλολογία. Προσδιόρισε ξεκάθαρα το φύλο της ως *γυναίκα* , αν και πίστευε ότι η σεξουαλική ταυτότητα δεν συνδέεται άμεσα με το φύλο. Δεν είχε δεχθεί ποτέ της εκφοβισμό, ωστόσο παραδέχθηκε αν και απρόθυμα ότι συγκεκριμένη συμπεριφορά της στην πρώην κοπέλα του φίλου της θα μπορούσε να θεωρηθεί bullying . Η συμπεριφορά της αυτή συνίστατο σε προκλητικά περιφρονητική αντίδραση όταν βρισκόταν στον ίδιο χώρο με αυτή, σε προσβλητικά σχόλια για το βάρος και το σώμα της ,και σε προσπάθειες εξοστρακισμού της από την παρέα. Στην «συμπεριφορά αυτή» ομολόγησε ότι υποβοηθήθηκε από στενές της φίλες και ότι μάλιστα είχε καταφέρει πραγματικά να κολλήσει την «ετικέτα» «χοντρή και πρόστυχη» στην συγκεκριμένη κοπέλα . Παρ'όλο που αντιλαμβανόταν πολύ καλά την έννοια της βίας και τυπικά ήταν αντίθετη στην άσκησή της, σε όλη την συνέντευξη δεν ανέφερε το όνομα της κοπέλας που είχε υποστεί bullying, αλλά χρησιμοποιούσε εκφράσεις όπως «*κάνει τα πάντα για να δείξει το τεράστιο στήθος της και μπορεί τα αγόρια να θέλουν να πάνε μαζί της, αλλά αυτό συμβαίνει γιατί απλά έχει μεγαλύτερο κ...ο από τις άλλες*» Η «*δεν φτάνει που είναι χοντρή αλλά φοράει και αυτά τα στενά για να δείχνει συνέχεια τα μπούτια και το στήθος της (...)*» Είναι αξιοπρόσεκτο ότι για την Αλεξάνδρα η γυναικεία σεξουαλικότητα να έπρεπε να εκφράζεται όσο το δυνατόν πιο διακριτικά . Μία γυναίκα χωρίς σώμα «μοντέλου» δεν είχε ουσιαστικά το δικαίωμα να εκφράσει την σεξουαλικότητά της ή να φοράει στενό παντελόνι. Οι πολλοί ερωτικοί σύντροφοι προσέδιδαν «πόντους» σε μία κοπέλα κατά την γνώμη της Αλεξάνδρας. Όμως και εδώ χρειαζόταν η επίφαση της διακριτικότητας. Ήταν θεμιτό να αρέσεις σε πολλούς, αλλά όχι να «πας» με πολλούς. «*Φυσικά και νιώθω πολύ καλά όταν επιδιώκουν να μου την πέσουν τα αγόρια ,όμως θα ντρεπόμουν αν κυκλοφορούσε για εμένα η φήμη ότι είμαι εύκολη(...)* αν ανέβαινε γυμνή μου φωτογραφία θα ένιωθα φόβο να μην το δει κανένας γνωστός μου πρώτα απ όλα και μετά φόβο ότι όλοι βλέπουν ,πως να στο πω , τα πάντα ! » , Η γνώμη της για την

ομοφυλοφιλία ανδρών και γυναικών ήταν ότι είναι ένα πραγματικό γεγονός και σαν τέτοιο χρήζει σεβασμού και αποδοχής «Φυσικά υπάρχουν ομοφυλόφιλοι και όλοι πρέπει να τους δεχθούμε, έχω τον κολλητό μου που είναι και βλέπω τι περνάει . Θέλω να μπορεί και αυτός και όλοι να κάνουν ότι θέλουν» Η Αλεξάνδρα προσδιόρισε ως άντρα κάποιον που έχει γενναία και έντιμη συμπεριφορά , δηλαδή δεν συνέδεσε την έννοια του ανδρικού φίλου με επιθετικότητα αλλά μάλλον με κάποιον υπονοούμενο «ιπποτισμό». Τέλος, το να της αποδώσουν την ταυτότητα της ομόφυλης ταυτότητας θα ήταν ένα γεγονός που θα την έφερνε σε αμηχανία «Να με έλεγαν λεσβία εννοείς; Δεν ξέρω , σίγουρα δεν θα το θεωρούσα μπούλινγκ αλλά δεν θα με έκανε να νιώσω ωραία γιατί δεν είμαι(...) οι δικοί μου μπορεί να ένιωθαν άβολα αν το μάθαιναν, ειδικά η μητέρα μου που είναι θρήσκα(...)».

Ε. Η Γεωργία, είναι 17 ετών, σχετικά χαμηλών επιδόσεων μαθήτρια και οι γονείς της είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Το φύλο για αυτήν είχε αυτονόητη ταύτιση με τη σεξουαλική ταυτότητα. Το γεγονός ότι κάποιοι συνομήλικοι της πιθανώς παρουσίαζαν παρέκκλιση από τον κανόνα , μάλλον την έφερνε σε αμηχανία. « Δεν έχω πρόβλημααρκεί να μην προκαλούν» . Άμα φέρονται προκλητικά τότε και οι άλλοι έχουν δίκιο που τους κοροϊδεύουν...» Διακρίθηκε από πλευράς του ερευνητή μία δυσφορία για περαιτέρω ανάλυση από πλευράς της έφηβης. Η Γεωργία είπε ότι θα ήταν προσβλητικό να αμφιβάλλει για το φύλο της . Νιώθει σίγουρα γυναίκα και αργότερα (όχι πολύ μετά) θα είναι μητέρα. Είπε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ομοφυλοφίλων, καθώς οι άνδρες ομοφυλόφιλοι είναι προκλητικοί σε σχέση με τις γυναίκες που είναι πολύ διακριτικές. Δεν θα υπερασπιζόταν ένα θύμα εκφοβισμού « δεν μπλέκω εγώ με τέτοια πράγματα» και είχε έρθει πρώτη φορά σε επαφή με το σεξ μέσω διαδικτύου. Η ανάρτηση κάποιας «προσωπικής» της φωτογραφίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης , και μόνο σαν υπόθεση θα της προκαλούσε πανικό. Ο φίλος της θα της ζητούσε σίγουρα να χωρίσουν, γιατί θα ντρεπόταν για αυτήν, και δεν ήθελε να σκέφτεται το πως θα αντιδρούσαν οι γονείς της. Η άποψη της Γεωργίας για τα δύο φύλα ήταν ξεκάθαρη « ο άντρας είναι πιο δυνατόςναι, ίσως και πιο βίαιος , αλλά αυτό χρειάζεται μερικές φορές. Δεν είναι κακό να πηγαίνει με πολλές κοπέλες , το αντίθετο μάλιστα, ένας που δεν έχει εμπειρία με κοπέλες δεν ξέρει και να φερθεί όταν έρθει η κατάλληλη. (...) Ο άντρας έχει ανάγκες ,περισσότερες από την γυναίκα σε αυτό το θέμα (...) » , « η γυναίκα είναι πιο ευάλωτη, είναι φτιαγμένη για μητέρα και είναι ωραίο να είναι ευαίσθητη» , «οι άνθρωποι με

ομόφυλη ταυτότητα , δεν με ενοχλούν αλλά νομίζω είναι περίεργοι...δεν ξέρω, δεν έχω «τέτοιους» φίλους(...) δεν μου φαίνεται εντελώς φυσιολογικό , αλλιώς θα μπορούσαν και οι άντρες να κάνουν – γεννήσουν παιδιά (...) ούτε η θρησκεία το αναγνωρίζει»

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η άποψη που έχουν σχηματίσει οι έφηβοι για το φύλο και τη σεξουαλική ταυτότητα συνδέεται άμεσα με συγκεκριμένη μορφή «σεξουαλικού» εκφοβισμού που είτε ασκούν είτε υφίστανται.

Πέρα από το οικογενειακό περιβάλλον , το οποίο είναι κατά βάσει ο πρώτος χώρος που έρχονται τα παιδιά σε επαφή με τις παραπάνω έννοιες και διαμορφώνουν τα προσωπικά τους βιώματα, στην εφηβεία κατακλύζονται – σχεδόν απότομα- από πληθώρα περιγραφών και εικόνων σεξουαλικού περιεχομένου, κυρίως μέσω διαδικτύου, γεγονός που δεν συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια.

Οι απρεπείς γλωσσικές εκφράσεις που συνήθως χρησιμοποιούν οι έφηβοι μεταξύ τους , όλος τυχαίως, περιέχουν στην πλειονότητά τους σεξουαλικούς υπαινυγμούς σε σχέση με το φύλο. Ωστόσο τα παιδιά χρησιμοποιούν τις εν λόγω εκφράσεις χωρίς να κατανοούν πλήρως τις έννοιες του φύλου και της σεξουαλικής ταυτότητας, γεγονός που αποδεικνύει ότι είναι εντελώς ανεξοικείωτα με την ορθή χρήση των όρων αυτών.

Η εμπορευματοποίηση της σεξουαλικότητας μέσω του διαδικτύου είναι τόσο ευρεία και ταυτόχρονα τόσο εύκολα προσβάσιμη από ένα έφηβο/η που αναπόφευκτα είναι πολύ δύσκολο να έχει υγιείς προσλαμβάνουσες για ζητήματα που άπτονται της σεξουαλικής ταυτότητας. Για παράδειγμα , συγχέεται η έννοια της «ομορφιάς» όπως εκφράζεται από ένα μοντέλο μόδας με την ίδια την σεξουαλικότητα καθεαυτή. Σεξουαλικό για κάποιους εφήβους είναι το προϊόν που προβάλλει μία διαφήμιση.

Στερεοτυπικές εικόνες για το φύλο και τη σεξουαλικότητα εμμένουν σε μεγάλο βαθμό, παρατηρείται όμως και μία τάση αμφισβήτησης και συχνά απομυθοποίησης τους, καθώς η τυφλή προσκόλληση σε αυτές και κυρίως οι επιθετικές συμπεριφορές που έλκονται από αυτές χαρακτηρίζονται συχνά ως ρατσιστικές .

Τα όρια της αρρενωπότητας και της επιθετικότητας παραμένουν δυσδιάκριτα ακόμα. Επίσης ένα αγόρι έφηβος , δεν μπορεί να προσδιορίσει την εν γένει ανδρική του συμπεριφορά παρά μόνο σε αντιδιαστολή με την μη θηλυκότητα του. « Ξέρω ότι είμαι άντρας γιατί δεν κάνω αυτά που κάνουν τα κορίτσια» . Συχνά ,ακόμη και στις μέρες μας πολλές κοπέλες έχουν την τάση να δικαιολογούν την επιθετική συμπεριφορά ενός αγοριού ως «εκ φύσεως» χαρακτηριστικό του φύλου του. Το ίδιο συμβαίνει και από την πλευρά των αγοριών σε σχέση με την απόδοση εκ φύσεως χαρακτηριστικών στο γυναικείο φύλο όπως η αδυναμία και η ευαισθησία .

Η ομόφυλη ταυτότητα λειτουργεί ως αιτία εκφοβισμού περισσότερο στα αγόρια από τα κορίτσια.

Τα κορίτσια είναι αποδέκτες εκφοβισμού όχι τόσο μέσω της αμφισβήτησης της σεξουαλικότητάς τους αλλά μέσω της ίδιας αυτής δικής τους σεξουαλικότητας . Παρατηρείται ότι τα υποκείμενα που ασκούν εκφοβισμό ,σε μερικές περιπτώσεις, δεν αντιλαμβάνονται ότι τον ακούν . Περίπτωση ,τέτοια, μπορεί να θεωρηθεί ο εκφοβισμός που ασκείται από κορίτσια σε κορίτσια με στόχο την ίδια την σεξουαλικότητά τους . Ένα φαινόμενο που συχνά έχει οριοθετηθεί ως «εσωτερικευμένος μισογυνισμός».

Φαίνεται ότι το δίπολο τιμή-ντροπή ισχύει στην εποχή μας με διαφορετικούς όρους, επιβεβαιώνοντας στερεοτυπικές αντιλήψεις γύρω από το φύλο. Η ανδρική τιμή αλλά και η τιμή της οικογένειας , είναι και υπάρχουσες και παρούσες ..

Ωστόσο, η έννοια της τιμής και της ντροπής, όπως αυτή αναφέρθηκε διεξοδικά στην παρούσα έρευνα, ίσως παίρνει την ίδια τροπή με τα συναισθήματα που εκφράζουν τα υποκείμενα –αρσενικά ή θηλυκά- καθώς παρατηρήθηκε ότι οι γυναίκες ερωτηθείσες δεν ταυτίζονται απόλυτα με την έννοια της ντροπής καθ'εαυτής ,όπως παρουσιάζεται μέσω της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Ο ρόλος της γυναίκας τη σύγχρονη εποχή, τείνει να ενστερνίζεται χαρακτηριστικά του ρόλου του άντρα – του κοινωνικού φύλου- με αποτέλεσμα να εσωτερικεύει και τα αντίστοιχα συναισθήματα που επιφέρει η θέση του και στην περίπτωση αυτή την 'τιμή' και όχι απαραίτητα την 'ντροπή'. Παρ'όλο που η έννοια του φυσιολογικού είναι περισσότερο μια υποκειμενική θέση παρά μια αντικειμενική πραγματικότητα και παρ'όλο που κάθε πολιτισμός ορίζει με διαφορετικό τρόπο την έννοια αυτή, η ανάγκη του ατόμου ή της ομάδος να ανήκει στο «φυσιολογικό» καταδικάζει συχνά

τις αποκλίσεις. Η ανάγκη αποδοχής και η υιοθέτηση αποδεκτής συμπεριφοράς στις μικρές κοινωνίες όπως οι σχολικές κοινότητες αλλά και στην ηλικιακή περίοδο της εφηβείας έχει ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα. Η ασφάλεια του να «ανήκεις» στην ομάδα, είναι συχνά υπέρτερη κάθε άλλης ανάγκης στις ηλικίες αυτές και αυτό δίνει ως ένα βαθμό μία εξήγηση του γιατί γίνεται ανεκτός ο εκφοβισμός. Το bullying με σεξουαλικό πρόσημο, λειτουργεί κάποιες φορές σαν συνδετική ουσία. Εμείς όλοι, ίδιοι, φυσιολογικοί από τη μία μεριά, εναντίον του «άλλου» που διαφέρει, σημαίνει αυτόματα εμείς ανήκουμε σε μια ομάδα. Το σεξουαλικό bullying έχει ένα διπλό στόχο που είναι αφενός ο εξοστρακισμός του θύματος, αφετέρου όμως την ένωση των θυτών σε ομάδα που υπηρετεί την «φυσιολογικότητα». Η σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι το μόνο μέσο ώστε να «αποποινικοποιηθεί» το φύλο και να πάψει να χρησιμοποιείται ως μέσο εκφοβισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Andreou, E., Didaskalou, E. and Vlachou, A. (2013) *Bully/victim problems among Greek pupils with special needs. Associations with loneliness and self-efficacy for peer interactions: Journal of Research in Special Education Needs.*
- Badner, E., (1994) (μτφ: «*Η Ανδρική Ταυτότητα*», Κάτοπτρο).
- Bandura, A. (1997) *Self efficacy: The exercise of control.* New York: W.H. Freeman and Company
- Bartky Sl. (1988) *Foucault: Femininity, and modernization of patriarchal power.* in Diamond, I. and Quinby, L. (eds) '*Feminism and Foucault. Reflections on resistance.*' Boston: Northeastern University Press, pp. 61-68.
- Bauman, S. and Yoon, J. (2010) *Teacher responses to bullies, victims and bystanders: Effects of bullying type.* in Bauman S. and Yoon J. (eds) '*How teachers respond to incidents of school bullying: Effects of gender, race and teacher characteristics on teacher responses*'.
- Bauman, S. and Yoon, J. (2010) *Teacher responses to bullies, victims, and bystanders: Effects of bullying type.* in S. Bauman, and J. Yoon (Chairs), '*How teachers respond to incidents of school bullying: Effects of gender, race, and*

teacher characteristics on teacher responses. [Symposium conducted at the Biennial Meeting of Society of Research on Adolescence.].

- Beauvoir S.d. [μτφ: « *To Δεύτερο Φύλο*» (2009) Μεταίχμιο].
- Belsey, B. (2004) *Cyberbullying: An Emerging Threat to the "Always On" Generation.*
- Berlan, E.D., Corliss, H.L. and Field, A.E. (2010) *Sexual Orientation and Bullying Among Adolescents in the Growing Up Today Study.* Journal of Adolescent Health.
- Boulder, Herek, G.M. (1986) *On Heterosexual Masculinity, Some Psychical.* Westview Press.
- Brickell, C. (2005) *Masculinities, Performativity, and Subversion: A Sociological Reappraisal.* Men and Masculinities 8(1), pp.24-43.
- Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity.* Thinking Gender. New York/London.
- Butler, J (2008) *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο,* μτφρ.Μαρκέτου, Π. Αθήνα: Εκκρεμές
- Butler, J. (1997) *Theories in Subjection: The Psychic Life of Power.* Stanford: Stanford University.
- Butler, J. (2010) *Αναταραχή φύλου: Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας,* μτφρ. Καράμπελας Γ. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Butler, J. (2005) *Giving an account to oneself.* Fordham: Fordham University.
- Campbell J. (1964) *Honor Family and Patronage.* pp. 287.
- Casella, R. (2002) *Where Policy Meets the Pavement: Stages of Public Involvement in the Prevention of School Violence.* International Journal of Qualitative Studies in Education, 15(3), pp.349-372.
- Connell, W.R. (2006) (μτφ: *Το κοινωνικό φύλο.* Ε.Κοτσυφά, Αθήνα: Επίκεντρο).
- TES 'Consequences of the Social Construction of Gender and Sexuality.' American Behavioral Scientist, 29(5).
- Creswell, J. (2011) (μτφ: «*Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός. Διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας.* » Αθήνα: Έλλην).

- Dodds, E.R. (1951) *The Greeks and the Irrational*, California. California University Press (μτφ: «Οι Έλληνες και το παράλογο»).
- Delphy C. (2018) [μτφ: Ένας υλιστικός φεμινισμός είναι δυνατός. Τοποβόρος (εκδ.)].
- Erikson, H.E. (1950) *Identity and Life Cycle*. Norton Company: Νέα Υόρκη (επαν. 1980).
- Flouris, G., Vamvoukas, M. and Kassotakis, M. (1990). *The Self-Concept and Career Aspirations of Greek Students in Greece, France, Germany and Egypt*. School Psychology International, Vol. 11, No. 4, pp. 261-271.
- Foucault, M. (1979) *The History of Sexuality*. London: Allen Lane, Vol. 1.
- Foucault, M. (1989a) [μτφ: Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η χρήση των απολαύσεων. Αθήνα: Ράππας (1992)].
- Foucault, M. (1989b) [μτφ: Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η μέριμνα για τον εαυτό μας. Αθήνα: Ράππας (1992)].
- Foucault, M. (1989c) *Introduction in Herculine Barbin. Being the Recently Discovered Memoirs of a Nineteenth-Century French Hermaphrodite*. New York: Pantheon.
- Green, A.I. (2007) *Queer Theory and Sociology: Locating the Subject and the Self in Sexuality Studies*. Sociological Theory, 25(1), pp.26-45.
- Hartley, R.E. (1959) *Sex Role Pressures in Socialization of Male Child*. Psychological Reports, 5, pp. 458.
- Harter (1985b) *Self-Perception Profile For Children*. μτφ:«Παιδική Κλίμακα Αυτοαντίληψης».
- Heatherington, E., Madelon, (1980) *How Language Works*, Winthrop Publishers, Inc. Massachusetts: Cambridge, pp. 179.
- ICD10 ,DSMIV, DSMV. *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition (DSM-5) and the International Classification of Diseases, 10th revision, Clinical Modification (ICD-10-CM) both present ways to classify diseases*.2016
- Kids-safety, (2015) *10Forms of Cyber bullying*. Available at: www.kids.kaspersky.com/10-forms-of-cyberbullying/ (Accessed: June 2020).

- Kimmel, M. (2010) 'Masculinity as Homophobia, Fear, Shame and Silence in the Construction of Gender Identity.' in M. S. Kimmel and A. L. Ferber (eds.), *Privilege/ A Reader*, pp.107-131.
- Koedt, A. (1970) *The myth of the vaginal orgasm*. Somerville: New England Free Press. [OCLC 2393445].
- Leondari, A. (1993) *Comparability of Self-concept among Normal Achievers, Low Achievers and Children with Learning Difficulties*. Educational Studies, Vol.19, No. 3.
- Leontari A. (1998) *Self-Perception*. Athens: Ellinika Grammata.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K, 2011. Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full findings. [online] Αναρτήθηκε 2020 σε: <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Ólafsson, K. and Haddon, L. (2014) *Children's online risks and opportunities: Comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile*. [Networks of EU Kids Online and Net Children Go Mobile] Available at: www.eprints.lse.ac.uk/60513/ (Accessed: November 2020).
- Louves J. *Ο Ψευτοπαλικαρισμός στα σχολεία* (available at: www.enet.gr).
- Mishler, E.G (1996) *Συνέντευξη έρευνας*. Ελληνικά Γράμματα.
- Nicholson, L. J. (1986) *Gender and History: The Failure of Social Theory in the Age of the Family*. New York: Columbia University Press. (Original work published: 1990).
- Norbert, E. (1978) *The Civilizing Process. The History of Manners*. Oxford: Blackwell, Vol:I.
- Nordgren, L.F. Banas, K. and MacDonald. (2011) *Empathy Gaps for Social Pain Why People Underestimate the Pain of Social Suffering*. Journal of Personality and Social Psychology.
- Ollson, G.I., Nordstrom, M.L., Arinelli, H. and Von Knorring, A.L. (1999) *Adolescent Depression: Social Network and Family Climate: A Case-Control Study*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40(2).
- Olweus, D. (1995) *Bullying or peer abuse at school: Facts and interventions*. Current Directions in Psychological Science, 4(6).
- Olweus, D. (2009) *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

- Olweus D (2009) *Σχολικός Εκφοβισμός και βία στο σχολείο*. Αθήνα: ΕΨΥΠΕ.
- Parke, R.D., and Sawin, D.B (1979) *Children's privacy in home: Developmental, ecological, and child-rearing determinants*. *Environment and Behavior*, 11, pp. 84-104.
- Pascoe, C.J. (2007) *'Dude, You're a Fag', Masculinity and Sexuality in High School*. University of California Press.
- Pateraki, L., Houndoumadi, A. (2001) *Bullying among primary school children in Athens, Greece*. *Educational Psychology*, 21, pp. 167-175.
- Phoenix, A, Frosh, S. and Pattman, R. (2003) *Producing Contradictory Masculine Subject Positions: Narratives of Threat, Homophobia and Bullying in 11-14 Year Old Boys*. *Journal of Social Issues*.
- Poteat, V.P., Espelage, D.L. and Green, H.D. (2007) *The socialization of dominance: Peer group contextual effects on homophobic and dominance attitudes*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(6).
- Poteat, V.P., Espelage, D.L. and Koenig, B.W. (2009) *Willingness to remain friends and attend school with lesbian and gay peers: Relational expressions of prejudice among heterosexual youth*. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(7).
- Rich, A. (1986) *Υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία και ύπαρξη λεσβιών*. Εφημερίδα των γυναικών στον πολιτισμό και την κοινωνία/Εφημερίδα Τύπου του Πανεπιστημίου του Σικάγο, 5(4), pp. 631-660 doi: 10.1086 / 493756. ISSN 0097-9740.
- Rigby, K. (1996) *Bullying in schools and what to do about it*. [Council for Educational Research] Melbourne: Australian.
- Rigby K. (2004) *Addressing bullying in schools: theoretical perspectives and their implications*. *School Psychology International*, pp. 25, 287-300.
- Rigby, K. (2008) *Σχολικός εκφοβισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. New York: Basic Books.
- Robert, J., Stoller, M.D. (2017) *The Sense of Maleness Pages*. (Published online: 29 Nov 2017), pp. 207-218
- Joseph S Nye Jr (2004) *Soft power: The means to success in world politics*. Public affairs

- Samuels, S.C. (1973) *An Investigation into the Self Concepts of Lower- and Middle-Class Black and White Kindergarten Children*. The Journal of Negro Education, 42(4), pp. 467-472.
- Shavelson, R.J., Hubner, J.J. and Stanton, G.C. (1976) *Self-concept: Validation of construct interpretations*. Review of Educational Research, Vol.: 46, pp. 407-411.
- Shavelson, R.J., Burstein, L. and Keesling J.W. (1977) *Methodological Considerations in Interpreting Research on Self-Concept*. Journal of Youth and Adolescence, Vol.: 6, No.: 3.
- Simmons, R. (2002) *Odd girl out: The hidden culture of aggression in girls*. Harcourt: New York.
- Smith, G.W. (1998) *The Ideology of Fag. The school Experience of Gay Students*. The Sociological Quarterly.
- Solberg, M. E., and Olweus, D. (2003) *Prevalence estimation of school bullying with the olweus bully/victim questionnaire*. Aggressive Behavior
- Swearer, S.M., Turner, R.K., Givens, J. E., and Pollack, W.S. (2008). "You're So Gay!" *Do Different Forms of Bullying Matter for Adolescent Males?* . School Psychology Review.
- Turkel, A. R. (2007) *Sugar and spice and puppy dogs' tails: the psychodynamics of bullying*. The Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry, 35(2), pp:243-58
- Williams, T., Connolly, J., Pepler, D., and Craig, W. (2005). *Peer victimization, social support, and psychosocial adjustment of sexual minority adolescents*. Journal of Youth and Adolescence, 34(5)
- Wylie, R.C. (1979) *Measures of self-concept. Self description Questionnaire*. Available at:
[www.books.google.gr/books?id=GqcH1liqSV0Candpg=PA56andlpg=PA56anddq=.+Self+Description+Questionnaire+\(SDQ\)+I:andsource=blandots=gXZY4B64Eaandsi g=njrpjzFgt7Jtp4SEgnxD_zwNAMkandhl=elandei=VOFTSvigLOTI_gbt2ICIDgands a=Xandoi=book_resultandct=resultandresnum](http://www.books.google.gr/books?id=GqcH1liqSV0Candpg=PA56andlpg=PA56anddq=.+Self+Description+Questionnaire+(SDQ)+I:andsource=blandots=gXZY4B64Eaandsi g=njrpjzFgt7Jtp4SEgnxD_zwNAMkandhl=elandei=VOFTSvigLOTI_gbt2ICIDgands a=Xandoi=book_resultandct=resultandresnum)

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, εισαγωγή και επιστημονική επιμέλεια Αθηνά Αθανασίου (Αθήνα: Εκκρεμές 2008)
- Αντωνιάδου, Ν., Κόκκινος, Κ.Μ. (2013) *Κυβερνο-εκφοβισμός και κυβερνο-θυματοποίηση σε παιδιά και εφήβους: Συχνότητα εμφάνισης και παράγοντες επικινδυνότητας*. Προσχολική και Σχολική Εκπαίδευση. [Εργαστήριο Παιδαγωγικών Ερευνών and Εφαρμογών Π.Τ.Π.Ε.], Πανεπιστήμιο Κρήτης. Προσβάσιμο σε: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/education/article/viewFile/1817/1800>
- Βαφόπουλος, Μ., (2012) *Αλλάζοντας (με) το Διαδίκτυο. Αλλά Προσοχή στις κακοτοπιές*. Σε Τσορμπατζούδης, Χ., Λαζούρας, Α. και Μπαρκούκης, Β. (2012) *Κυβερνοεκφοβισμός στην Ελλάδα: Μια διεπιστημονική προσέγγιση*. Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης/ Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα [DAPHNE III]
- Γραίκος, Ν., Μαρκάδας, Σ. και Τάρη (2005) *Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο*. Διπλωματική εργασία/Πάντειο Πανεπιστήμιο [Διατμηματικό ΠΜΣ] Προσβάσιμο σε: http://srv-ipeir.pde.sch.gr/educonf/1/01_.pdf
- Γρηγοράκη, Μ., Περάκη, Φ. και Πολίτη, Α. (2014) *Ηλεκτρονικός εκφοβισμός στην παιδική και εφηβική ηλικία: διερευνώντας το φαινόμενο όπως εκδηλώνεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης*. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, σελ:663-672.
- Δαουτόπουλος, Γ. (2004) *Μεθοδολογία κοινωνικών ερευνών*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός.
- Δελληγιάννη-Κουιμιτζή, Αθανασιάδου, Β., Κωνσταντίνου Χ., Παπαθανασίου, Αι. και Ψάλτη, Μ.Α. (2005) *Ταντότητες Φύλου , Εθνικές Ταντότητες και Σχολική βία. Ερευνώντας τη βία και τη θυματοποίηση στο σχολικό χώρο*. [Ενδιάμεση έκθεση του προγράμματος Πυθαγόρας, 1/3/2004-31/3/2005].
- Διακρατική Έκθεση ερευνητικού προγράμματος HBSC/WHO “*Spotlight on adolescent health and well-being*”, [ΕΠΙΨΥ (2018) *Οι έφηβοι-μαθητές στην Ελλάδα και στο σύνολο των χωρών του ερευνητικού Προγράμματος HBSC/WHO*. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας].

- Καλαντζή-Αζίζη, Αν., και Ζαφειροπούλου, Μ. (2004) *Προσαρμογή στο σχολείο. Πρόληψη και αντιμετώπιση δυσκολιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καούρη, Χ. και Δημάκος, Ι. (2012) *Θύτες και Παρατηρητές Βίαιων Συμπεριφορών στο Σχολείο*. [4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, *Ο ρόλος της Συμβουλευτικής Ψυχολογίας σε συνθήκες κρίσεις*. 1-4 Νοεμβρίου, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο] Θεσσαλονίκη.
- Λεονταρή, Α. (1998) *Κατά τη περίοδο της μέσης σχολικής ηλικίας*. Αναφ:Μπότσαρη-Μακρή (2001) σε: Καλογιάννης (2006)
- Λεονταρή, Α. (1998) *Αυτοαντίληψη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λεονταρή, Α. και Γιαλαμάς, Β. (1998) *Η αυτοαντίληψη των παιδιών προ-εφηβικής ηλικίας*. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος:100, σελ: 61-68.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2000) *Έννοια του εαυτού, σχέσεις με τους γονείς και γονεϊκή στήριξη κατά την εφηβεία*. Αθήνα: Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τεύχος:30.
- Μαντζούκας, Σ. (2007) *Ποιοτική έρευνα σε έξι απλά βήματα- Η επιστημολογία, η έρευνα και η παρουσίαση*. Νοσηλευτική Σχολή.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998) *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, σελ:1939
- Μπόγδανου, Ε. και Παπαραφτάκης, Θ. (1986) *Η αυτοαντίληψη του παιδιού σε σχέση με την κοινωνική του προέλευση. Το σχολείο και το σπίτι*. τ.7-8, σελ:263-268,282-288.
- Ντόκου, Χ., *Φύλο και σεξουαλικότητα*. Φυλλοπαιδεία.
- Πανούσης, Γ. (2006). «*“Ταξικοί” Αγώνες με ή χωρίς διαιτητή; Βία στα σχολεία*» *Ποινική Δικαιοσύνη*, 9 Ιανουαρίου.
- Παυλίδου, Θ.Σ. (2006) *Γλώσσα –Γένος –Φύλο : προβλήματα , αναζητήσεις και ελληνική γλώσσα. Στο Γλώσσα-Γενος-Φυλο*. 2^η εκδ., σε Θ-Σ Παυλίδου (επιμ.) Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών/Ιδρυμα Τριαναφυλλίδη, σελ: 15-64.
- Πετρόπουλος, Ν. και Παπαστυλιανού, Α. (2001) [ΕΨΥΠΕ] *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρία στο σχολείο*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Ρεθυμιωτάκη Ε., Μαρκοπούλου, Μ., Τσακιστράκη Χ. (2015). *Φεμινισμός και Δίκαιο* ©ΣΑΕΒ. Αναρτήθηκε σε: www.kallipos.gr.

- Τσαλίκη, Λ., Χρονάκη, Δ., και Κοντογιάννη, Σ. (2012). *Παιδιά και Διαδίκτυο στην Ελλάδα*. Αναρτήθηκε σε: www.lse.ac.uk (προσβ: 2020).
- Τσιάντης, Ι. (2008). *Ενδοσχολική Βία Το σχολείο ως κοινωνικό πλαίσιο για την κατανόηση του φαινομένου του εκφοβισμού*. [11ο Πρόγραμμα Προαγωγής Ψυχικής Υγείας] Αθήνα. (Βασιλείου, Π. Σ. 2005).
- Τσιπλητάρης, Α. και Μπαμπάλης, Θ. (2006). *Δέκα παραδείγματα μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας*. Αθήνα: Ατραπός.
- Τσορπατζούδης, Χ. και Αγγελακόπουλος, Γ. (2012). *Περιγραφικά δεδομένα κυβερνοεκφοβισμού από σχολεία της Ελληνικής επικράτειας. Κυβερνοεκφοβισμός στην Ελλάδα: Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα DAPHNE III] Κεφ:3.*
- Φραντζή, Α. (2010) *Σχολική Επιθετικότητα: Πώς βιώνεται – πώς αντιμετωπίζεται από τα παιδιά; Μια έρευνα από το 7ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*. Σύγχρονη Εκπαίδευση: 161, σελ. 99-112.
- Ψάλτη, Αν., και Κωνσταντίνου, Κ. (2007). *Το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: Η επίδραση του φύλου και της εθνοπολιτισμικής προέλευσης*. Ψυχολογία, 14(4).

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Belsey, B., (2004) *An Emerging Threat to the "Always On" Generation*

- www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf

Bullyingandcyber.net 2016 *Διαφορές μεταξύ κυβερνοεκφοβισμού και παραδοσιακού εκφοβισμού:*

- www.bullyingandcyber.net/el/orismos/
- [www.bullyingandcyber.net/el/orismos/"](http://www.bullyingandcyber.net/el/orismos/)bullyingandcyber
- [www.bullyingandcyber.net/el/orismos/"](http://www.bullyingandcyber.net/el/orismos/)net

Cyberbullying.org 2016a. *Summary of Our Cyberbullying Research (2004-2016)*

- www.cyberbullying.org/summary-of-our-cyberbullying-research

Cyberbullying.org, 2016b. *2016 Cyberbullying Data*

- www.cyberbullying.org/2016-cyberbullying-data

Ditchthelabel.org, 2016. *The Annual Bullying Survey 2016*.

- www.ditchthelabel.org/research-papers/the-annual-bullying-survey-2016
- www.safeline.gr/sites/default/files/Cyberbullying.pdf

Stopbullying.gov, 2017. *What is Cyberbullying*.

- www.stopbullying.gov/cyberbullying/what-is-it/index.html

Stopcyberbullying.org, 2010. *What is cyberbullying, exactly?*

- www.stopcyberbullying.org/what_is_cyberbullying_exactly.html

Νοσηρή κλειδαρότρυπα: *Sextortion και η ντροπή του θύτη*

- www.news247.gr/koinonia/nosiri-kleidarotry